

Α.Τ.Ε.Ι.

ΣΧΟΛΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ: ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΗ ΛΥΣΗ Ή ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΧΙΜΑΙΡΑ;

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΟΡΑΧΑΗΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΓΚΑΤΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ
ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΚΕΤΣΟΓΛΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

ΠΑΤΡΑ 2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΠΕΡΙ

«ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ»	12
1. Ο μύθος της κατάλυσης της δημοκρατίας (μεταδημοκρατία).....	12
2. Απολογισμός μιας εικοσαετίας, 1980 – 2000	14
3. Ο μύθος της αγοράς	22
4. Παγκοσμιοποίηση: η νέα ορθοφροσύνη	27
5. Ο μύθος της ανταγωνιστικότητας.....	30
6. Ο μύθος του «παγκόσμιου χωριού»	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

«ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ» 36 |

A. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ 36 |

1. Μία σύγκριση ανάμεσα στα μεταίχμια των αιώνων	36
2. Τρία ζεύγη κριτηρίων	38
2.1 Η παγκοσμιοποίηση ως αντικειμενικό φαινόμενο ή υποκειμενική επιλογή. Η διαπλοκή αντικειμενικών συνθηκών και υποκειμενικών δράσεων καθώς και επιλογών.	39
2.2 Παγκοσμιοποίηση: Οικονομικό ή κοινωνικό φαινόμενο;	41
2.3 Η παγκοσμιοποίηση ένα σύγχρονο φαινόμενο ή διαρκές συστατικό του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού; Το πρόβλημα της γέννησης εμφάνισης και κυριαρχίας των τάσεων	45

3. Παγκοσμιοποίηση: Η νέα ολότητα ανάπτυξης και καπιταλισμού.....	49
---	----

B. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ 51 |

1. Εισαγωγή ενός νέου τεχνολογικά τρόπου παραγωγής	51
2. Οι νέες τεχνολογίες	51
3. Αλλαγές στις σχέσεις χρόνου και χώρου	52
4. Αλλαγές στις μεταφορές και επικοινωνίες – το περιβάλλον	54
5. Τροποποίηση του ρόλου του εθνικού κράτους	55
6. Πολιτισμός	58

7.	Επιπτώσεις στο άτομο	59
8.	Παγκοσμιοποίηση των αγορών – τα οικονομικά υποκείμενα	60
Γ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ:		
	Η ΘΕΩΡΙΑ – ΚΟΝΤΕΙΝΕΡ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	63
Δ. ΔΙΕΘΝΙΚΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ		70
1.	Η Αφρική δεν είναι ήπειρος αλλά με θεωρητική σύλληψη	70
2.	Αμερικάνοι – Μεξικανοί και Μεξικάνοι – Αμερικάνοι	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

(ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ)		76
1.	Το νέο παγκόσμιο σύστημα	76
2.	Παγκοσμιοποίηση και διασπορά ισχύος	97
3.	Διεθνής ενσωμάτωση και διαφοροποίηση.....	99
4.	Το τέλος της ανεργίας;	103
5.	Εκπαίδευση και Παγκοσμιοποίηση	105
6.	Τεχνολογία: Μια πολιτικά ουδέτερη διαδικασία;	107
	5.1 Διάχυση της τεχνολογίας	122

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

«ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ» 123 |

1.	Ο πεσσιμισμός του κεφαλαίου	123
2.	Παγκόσμια εγγενής αστάθεια	39
3.	Η εξαθλίωση πλήττει τους πάντες	129
4.	Προσωρινά συμπεράσματα	141
5.	Απαγορευμένος πλανήτης	142
6.	Πνευματική χρεοκοπία	145

ΕΠΙΛΟΓΟΣ		149
-----------------------	--	-----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		156
---------------------------	--	-----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παγκοσμιοποίηση έχει αναχθεί στην εποχή μας όχι απλώς σε νέα και αδυσώπητη πραγματικότητα, αλλά σε κάτι ακόμη πιο καταλυτικό: σε νέο επιστημολογικό υπόβαθρο. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80, θεριεύει ο μύθος της υπέρβασης των εθνικών κρατών και της ανάδειξης του ενοποιημένου παγκόσμιου συνόλου. Συμβάλλουν σ' αυτό οι δυνατότητες που εισκομίζονται από τις νέες τεχνολογίες, κυρίως στον τομέα των επικοινωνιών, όπως επίσης η συνεχής διόγκωση του χρηματιστικού κεφαλαίου και η διεθνοποίηση όχι μόνον προς ένα μοναδικό πρότυπο οικονομίας και κοινωνίας, αλλά και προς ένα ενοποιημένο ομογενοποιημένο παγκόσμιο σύστημα, με την παράλληλη απόρριψη στο περιθώριο κάθε χώρας που είτε συλλαμβάνει το νόημα της εποχής είτε αρνείται να συμμορφωθεί μ' αυτό.

Υπήρχε ασφαλώς τότε το αίτημα του ποσοτικού περιορισμού της παραγωγής και της κατανάλωσης, υπό την καταγγελία του παραγωγισμού και του καταναλωτισμού, πράγμα που πιθανώς υλοποιούν σήμερα οι φιλελεύθερες πολιτικές με την επίκληση της παγκοσμιοποίησης ως καταναγκασμού. Όμως ουδείς νέος του '60 διανοήθηκε ποτέ ότι υπεύθυνος για τον παραγωγισμό και τον καταναλωτισμό ήταν το κράτος και ο κρατισμός και όχι το χρήμα και το κεφάλαιο, στην αγορά, στα μονοπώλια και στις πολυεθνικές επιχειρήσεις, υπό την καινούργια αμφίεση της κοινωνίας των πολιτών, παρασιωπούν ότι στην δεκαετία του '60 το κράτος και ο κρατισμός μισήθηκαν από τους νέους την εποχής εκείνης όχι διότι εμπόδιζαν την ανάπτυξη των συμφερόντων των οικονομικών κατεστημένων, αλλά διότι την υπηρετούσαν κυνικά, αντιλαϊκά και απεριόριστα. Το ότι στην κατελιημένη Σορβόνη του '68 εκφράστηκε γενική βδελυγμία κατά των γραφειοκρατών, αυτό δεν είναι αρκετό για να εξαγνίσει σήμερα τους καπιταλιστές. Απλώς στην περίοδο εκείνη συνειδητοποιήθηκε ότι τόσο οι μεν όσο και οι δε βλάπτουν εξίσου το ανθρώπινο γένος.

Στην εποχή μας, με την επίκληση της απεριόριστης ελευθερίας του κεφαλαίου, έχει δραματικά περιοριστεί η ελευθερία του ανθρώπου και του πολίτη. Η μεν πρώτη έχει αναχθεί σε ανευθυνότητα και ασυδοσία, ενώ η δεύτερη έχει καταντήσει είδος πολυτελείας για την κοινωνική πλειοψηφία και άγνωστη για σημαντικό τμήμα της που περιπίπτει στην ανεργία και στους κοινωνικούς αποκλεισμούς. Χρειάζεται υψηλή αναίδεια και κυνισμός για να καλύπτει κάποιος ιδεολογικά στην εποχή μας την κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής και τη συναφή αποδιάρθρωση των κοινωνιών με το ιδεολόγημα περί θριαμβεύουσας κοινωνίας των πολιτών μακράν του κράτους. Πολύ περισσότερο ενόσω διαπιστώνεται ότι και σήμερα ακόμη το κράτος, παρά την περιρρέουσα αντικρατιστική αυταπάτη, συνεχίζει να παρεμβαίνει θετικά στη διεύθυνση των οικονομικών πραγμάτων και να συμβάλλει θετικά στην όξυνση των νέων κοινωνικών ανισοτήτων και κοινωνικών αποκλεισμών.

Ιστορικά το εθνικό κράτος, οι νόμοι και οι θεσμοί δικαιολογήθηκαν με την ανάγκη περιορισμού της αυθαιρεσίας και ασυδοσίας των ισχυρών.

Με το Μάη του '68, αναγγέλθηκε ότι η εικόνα της κοινωνικής εξισορρόπησης μέσω του κράτους ήταν ψευδής και αλλοτριωτική, δεδομένου ότι το κράτος, οι νόμοι και θεσμοί όχι μόνον δεν εξισορροπούν τις κοινωνικές δυνάμεις, αλλά υπηρετούν τις δεδομένες ανισότητες και τις βαθαίνουν ακόμη περισσότερο. Το μήνυμα της καταγγελίας ήταν η ανάγκη για ένα παρεμβατισμό πιο αποτελεσματικό, πιο δίκαιο και λιγότερο ψευδεπίγραφο. Δεν ήταν κατ' ουδένα τρόπο η ιδέα ότι το κράτος είναι χειρότερο από την εξουσία του χρήματος, ότι η ελεύθερη και ασύδοτη αγορά συνιστά φυσική κατάσταση του ανθρώπου, ότι κάθε είδους παρεμβατισμός είναι ενάντια στη φύση και συνεπώς καταδικαστέες.

Στην εποχή μας, με την υπόθεση της παγκοσμιοποίησης έχει καθηλωθεί όχι το κράτος γενικά, αλλά οι κρατικοί μηχανισμοί

κινητοποίησης και προσαρμογής των εθνικών κοινωνιών εμπρός στις θύελλες και κύματα που καταφθάνουν από τις διεθνείς αγορές. Τα εργαλεία κρατικής παρέμβασης, όπως η νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, έχουν σύμφωνα με ιερή γενική συναίνεση κηρυχθεί ανενεργά, με αποτέλεσμα οι οικονομίες να στερούνται των σταθεροποιητικών μηχανισμών που διέθεταν από την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Με την επιδιωκόμενη σήμερα ευελιξία, ευθραυστοποιούνται όχι μόνον η απασχόληση και οι απασχολούμενοι, αλλά και η ίδια η έννοια της παραγωγής και συνεπώς της κοινωνίας. Το κεφάλαιο δεν δεσμεύεται πλέον σε σοβαρές επενδύσεις διάρκειας, αλλά προτιμά σχεδόν αποκλειστικά τις χρηματιστικές μορφές που διασφαλίζουν ρευστότητα και κινητικότητα.

Υπό το πρόσχημα της παγκοσμιοποίησης σήμερα, το κεφάλαιο μεταναστεύει στη χρηματιστική σφαίρα και αποβαίνει όλο και περισσότερο παρασιτικό. Με την άρνηση του να ακινητοποιηθεί σε επενδυτικές παραγωγικές μορφές, συρρικνώνονται τα παραγωγικά συστήματα των αδύνατων οικονομιών, καθώς και τα τραπεζικά και χρηματοδοτικά συστήματά τους. Διαμορφώνεται ένα τέρας, που αυθαίρετα και ψευδεπίγραφα ονομάζεται παγκοσμιοποίηση, ενώ η πραγματική διεθνοποίηση των οικονομιών και της παραγωγής καθλώνεται και υποχωρεί, ακριβώς εξαιτίας των χρηματιστικών φραγμών.

Η αναφορά στην παγκοσμιοποίηση έχει τόσο εκλαϊκευτεί ώστε να ενοχοποιούνται στα μάτια της κοινής γνώμης όσοι εργαζόμενοι δεν αποδέχονται την χειροτέρευση της θέσης τους, όσοι δεν αποδέχονται το σφαγιασμό τους στην υποτιθέμενη προσπάθεια της κοινωνίας να προσαρμοσθεί και να σταθεροποιηθεί στο νέο διεθνές περιβάλλον. Με τις παγκοσμιοποιητικές πολιτικές που βασίζονται στην αυτοσυγκράτηση της εθνικής αγοράς, αυτοϋπνομεύεται το παγκόσμιο σύστημα και συνεπώς τόσο ο στόχος της εθνικής προσαρμογής όσο και εκείνος της συγκρότησης νέου διεθνούς συστήματος.

Τα τελευταία έτη, με την εξουδετέρωση των εθνικών σταθεροποιητικών μηχανισμών στο όνομα της παγκοσμιοποίησης, οι χρεοκοπίες χωρών και περιοχών αναπτύσσονται αλυσιδωτά, το πεδίο της παγκοσμιοποίησης συρρικνώνεται και τελικά ο ίδιος ο στόχος της παγκοσμιοποίησης θεωρείται πλέον πρώιμος, αλλά και καταλυτικός για τις κρίσεις που ξεσπούν στις διάφορες χώρες.

Καταρχήν, ο στόχος της παγκοσμιοποίησης στην εποχή μας δεν αποτελεί κάποια ιστορική καινοτομία. Κατά το παρελθόν, στον 19^ο αιώνα ο βαθμός παγκοσμιοποίησης των ευρωπαϊκών οικονομιών ήταν από πολλές πλευρές πολύ υψηλότερος απ' ό τι είναι σήμερα. Η προϊούσα ενοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας, δεν εμπόδισε διόλου τη διαμόρφωση αντιτιθέμενων συμφερόντων που έφθασαν μέχρι την παγκόσμια σύρραξη και την ολική εξόντωση αμφοτέρων των πλευρών που περιήλθαν σε ανταγωνιστική αντιπαράθεση.

Απ' την άλλη πλευρά, θα μπορούσε ίσως να διατυπωθεί η θέση ότι στις μέρες μας επιχειρείται μια νέα ώθηση της παγκοσμιοποίησης που έχει στο παρελθόν διακοπεί. Όμως για να έχει νόημα αυτή η διαβεβαίωση, θα όφειλε να αποδείξει την εντατικοποίηση των διεθνών οικονομικών σχέσεων και ανταλλαγών.

Στην εποχή μας διαβεβαιώνεται κάτι το αντινομικό: οι φθίνοντες ρυθμοί της παγκόσμιας οικονομίας και φαινόμενα κοινωνικής αποσύνθεσης αποδίδονται στην παγκοσμιοποίηση. Τι είδους παγκοσμιοποίηση είναι αυτή που καθλώνει τους αναπτυξιακούς ρυθμούς; Τι μέλλον μπορεί να έχει; Σε πόσα σταθερά θεμέλια μπορεί να βασίζεται αυτό το φαινόμενο;

Αναμφισβήτητα στην εποχή μας είναι οπωσδήποτε η διόγκωση της χρηματιστικής σφαίρας, εις βάρος της παραγωγικής. Όμως φαίνεται ότι η τρέχουσα χρηματιστική παγκοσμιοποίηση, αντί να υποβοηθά την εντατικοποίηση και διεθνοποίηση της παραγωγής, αποβαίνει τελικά εμπόδιο στην παγκοσμιοποίηση της πραγματικής οικονομίας. Ενώσω κεφάλαια αφαιρούνται από την παραγωγική σφαίρα, η παραγωγή δεν

παγκοσμιοποιείται, αλλά απλώς αποδυναμώνεται και παρακμάζει με όλα τα συμπτώματα της κρίσης, της αποσύνθεσης και δύσκολο να θεωρηθεί ως ώθηση προς κάποια κατεύθυνση, προς κάποιο οικονομικό και κοινωνικό πρότυπο και όραμα. Εάν σήμερα η έννοια της παγκοσμιοποίησης είχε κάποιο θετικό περιεχόμενο, θα ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία που μια κοινωνική μεταλλαγή μείζονος σημασίας επιχειρείται χωρίς δυναμισμό και ώθηση, μέσα σε γενικό πνεύμα εγκατάλειψης και γενικότερα κοινωνικής παρακμής, που κλονίζει ακόμη και την απλή έννοια της κοινωνίας, χωρίς από την άλλη πλευρά να εισάγει κάποια άλλη θετική διάσταση του κοινωνικού πεδίου είτε σε τοπική είτε σε παγκόσμια κλίμακα.

Με την ανευθυνότητα και ασυδοσία που παραχωρήθηκε κατά τα τελευταία έτη, 1981 – 1998 στο χρηματιστικό κεφάλαιο, το παγκόσμιο σύστημα αντί να ενισχυθεί απέβη πιο συρρικνωμένο, πιο εύθραυστο και πιο αποδυναμωμένο. Η δυναμική της διεθνοποίησης βρίσκεται σε στασιμότητα, πράγμα που ωθεί τις χώρες να ζητούν αποθέματα και ελπίδες σε αποκλειστικά τοπική και περιφερειακή κλίμακα.

Σήμερα, έπειτα από 19 έτη πλειοδοσίας σε παγκοσμιοποιητικές πολιτικές σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφηλίου, διαπιστώνεται το αδιέξοδο. Στο πρόσφατο παρελθόν, διαβεβαιώνεται με αλαζονεία ότι όποιος δεν προσαρμοστεί στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης θα βγει ζημιωμένος. Όμως σήμερα διαπιστώνεται με μελαγχολία ότι ενόσω διατηρούνται χώρες που δεν προσαρμόζονται διαρθρωτικά στο σύστημα της παγκοσμιοποίησης, αυτό υπονομεύει το συνολικό σύστημα. Η επιδιωκόμενη παγκοσμιοποίηση προσκρούει σήμερα ανυπέρβλητα πλέον στα ιδιαίτερα εθνικά, κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά.

Από την άλλη πλευρά, υψώνονται φωνές που καταγγέλλουν την ανευθυνότητα και ασυδοσία του παγκόσμιου χρηματιστικού συστήματος. Με τις παρούσες συνθήκες χρηματιστικής ασυδοσίας η οικουμένη βαδίζει ολοταχώς προς την καταστροφή.

Όμως το ζήτημα δεν είναι πλέον να διατυπωθεί η αλήθεια, αλλά ότι κυρίως πιθανόν να είναι πολύ αργά για να ακουσθεί και να εφαρμοσθεί. Όπως σε κάθε περίοδο κρίσης, πολλοί γνωρίζουν το τι πρέπει να γίνει προκειμένου να αποφευχθεί η τελική καταστροφή. Όμως διστάζουν να αναλάβουν πρωτοβουλία επειδή φοβούνται ότι κάποιος άλλος θα ωφεληθούν στιγμιαία από την ολιγωρία και την ενδεχόμενη μεταστροφή τους.

Τα μακροοικονομικά όρια κέρδους, μέσα στο σημερινό δεδομένο οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο, έχει προ πολλού εξαντληθεί. Είτε πρέπει να αλλάξουν οι όροι του παιχνιδιού ώστε να επέλθει νέα πνοή και δυναμισμός, είτε πρέπει να συνεχιστεί το διαρθρωτικό ξήλωμα των κοινωνιών υπό την σημαία της παγκοσμιοποίησης, ώστε να προστεθούν νέες πηγές κέρδους εκ μεταφοράς. Ενώ λογικά πολλοί αποδέχονται την πρώτη λύση, στην πράξη εμμένουν στην κατεύθυνση της δεύτερης, υπονομεύοντας μόνοι τους τις προοπτικές των επιλογών τους. Με την μονόπλευρη παγκοσμιοποίηση του χρήματος, αυτό που παγκοσμιοποιείται αληθινά είναι η κρίση και οι αντιστάσεις σ' αυτή.

Η εργασία αυτή αποτελεί μια διερεύνηση των σημαντικότερων σημείων της παγκοσμιοποίησης, διακρίνοντας με σαφήνεια τις διαστάσεις και τις συνέπειες αυτής. Φωτίζουν την σύγχρονη πραγματικότητα μέσα από διεθνή οικονομικά αδιέξοδα, αλλά και δείχνει τα όρια του σημερινού διεθνούς οικονομικού φαινομένου και τα αδιέξοδά του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η «παγκοσμιοποίηση» ως όρος έχει μια ζωή που δεν ξεπερνά τις δύο δεκαετίες γύρω από τον οποίο έχουν εκφραστεί διάφορες αμφισβητήσεις και επικρίσεις. Οι ορισμοί που έχουν δοθεί για την παγκοσμιοποίηση είναι πολλοί και συχνά αυθαίρετοι και επιτρέπουν να αναπτυχθούν προτάσεις που δεν έχουν καμιά σχέση με την ουσία του φαινομένου.

Στην τρέχουσα αντίληψη, η παγκοσμιοποίηση ταυτίζεται συχνά με τη διεθνή εξάπλωση των εταιριών, την αύξηση του διεθνούς εμπορίου και των εθνικών επενδύσεων. Όμως η παγκοσμιοποίηση δεν εκφράζει απλώς μια εντονότερη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου ή της δραστηριότητας πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αυτό δεν αποτελεί νέο φαινόμενο που να δικαιολογεί νέες εννοιολογικές κατηγορίες. Η παγκοσμιοποίηση πρέπει να ειπωθεί ως έκφραση ενός συνόλου αλλαγών, οι οποίες διαμορφώνουν συνολικά μια πραγματικότητα που κυριαρχείται από μια σειρά νέα στοιχεία όπως:

- ⇒ Μια ριζική τεχνολογική αλλαγή που οδηγεί στην ανάδειξη ενός νέου τεχνοοικονομικού υποδείγματος στηριγμένου στη γνώση, την πληροφόρηση, τη μικροηλεκτρονική, τη γρήγορη τεχνολογική ανανέωση και γενικότερα την ανάδειξη του τεχνολογικού αυτογνωσισμού ως κεντρικής πηγής πλούτου και ως στοιχείου οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας στην παγκόσμια πυραμίδα δύναμης.
- ⇒ Μια απελευθέρωση στην μετακίνηση κερδοσκοπικών κεφαλαίων, οι όροι ελέγχου των οποίων σε εθνικό επίπεδο μεταμορφώθηκαν ριζικά την τελευταία 20ετία.
- ⇒ Την απελευθέρωση των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών, ιδιαίτερα με την εισαγωγή του διεθνούς ανταγωνισμού σε κλειστά συστήματα όπως στις τηλεπικοινωνίες, στις μεταφορές, τις

ασφάλειες κ.α. και στα επόμενα χρόνια, με την απελευθέρωση του αγροτικού τομέα.

- ⇒ Την ανάδειξη του ανταγωνισμού των μισθών μεταξύ χωρών σε μηχανισμό πίεσης πάνω στον κλασσικό μηχανισμό «αύξηση παραγωγικότητας – αύξηση μισθών».
- ⇒ Σοβαρές μεταβολές στην λειτουργία του κράτους που εκδηλώνονται μέσα από ειδικότερες σχέσεις όπως μιας ισχυρής ενσωμάτωσης του κράτους στο μηχανισμό των παγκοσμιοποιημένων αγορών κεφαλαίου.

Αυτή η νέα διεθνής οικονομία της αγοράς οδηγεί σήμερα σε ρήξεις, οι επιπτώσεις των οποίων διαπερνούν σαρωτικά το πεδίο άσκησης πολιτικής, με την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου, της πολιτικής δηλ. που παράγεται σε κοινωνικό πεδίο, από το κράτος, τις πολιτικές δυνάμεις, το συνδικαλιστικό κίνημα, τις κοινωνικές πρακτικές ή και από τους χώρους παραγωγής ιδεολογίας.

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί σημερινή έκφραση μιας μακροχρόνιας μετεξέλιξης, επέκτασης και αναδιοργάνωσης του καπιταλιστικού μοντέλου παραγωγής. Από την σκοπιά αυτή δεν αποτελεί ένα νέο φαινόμενο. Ωστόσο, όπως στην ιστορική πορεία των καπιταλιστικών σχέσεων διακρίνονται διάφορες περίοδοι και χαρακτηριστικά οργάνωσης και λειτουργίας, έτσι και σήμερα η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια πολύ διακριτή φάση με σημαντικά νέα στοιχεία, πολλά από τα οποία αναφέρθηκαν στην ανάλυση που προηγήθηκε.

Υπάρχει όμως μια μεταβολή που διαφοροποιεί ποιοτικά ακόμα περισσότερο την περίοδο της παγκοσμιοποίησης και που ταυτόχρονα την κάνει ένα ιδιαίτερα επικίνδυνο φαινόμενο. Το στοιχείο αυτό είναι η συνεχής διάβρωση του κράτους – έθνους και των δυνατοτήτων του να αναλαμβάνει οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες στο χώρο του. Στο παρελθόν, η ιστορία του καπιταλισμού συνδέθηκε με την ίδια τη δημιουργία και συγκρότηση του σύγχρονου κράτους – έθνους. Σήμερα,

το ποιοτικά νέο στοιχείο είναι η αποδόμηση του κράτους – έθνους και η υποκατάστασή του από το μηχανισμό της παγκόσμιας αγοράς, από ατελή υπερκρατικά σχήματα ή από το κενό. Η σημερινή αποδυνάμωση των μηχανισμών «παραγωγής κοινωνικής στήριξης», «αλληλεγγύης», «συλλογικών αγαθών» αποτελεί ακριβώς μέρος μιας συνολικότερης διαδικασίας που οδηγεί στη διαβίωση του ίδιου του κράτους – έθνους.

Ο συνδυασμός αυτός δημιουργεί ένα εκρηκτικό μίγμα για την ίδια τη δημοκρατία και τους θεσμούς της. Γιατί, χωρίς ένα κράτος με αυτονομία δράσης και με συρρικνωμένες τις δυνατότητες κοινωνικής παρέμβασης, αυτό που παραμένει είναι η αργή επιστροφή σε πρωτόγονες και αυταρχικές μορφές κράτους. Μια τέτοια πορεία, που δεν φαίνεται να ανακόπτεται, είναι επικίνδυνη και βαθύτατα τραυματική, καθώς ανατρέπεται επιτεύγματα πολλών δεκαετιών ή και αιώνων στα μέτωπα των δικαιωμάτων του ατόμου, της ευημερίας κοινωνικών συνόλων, της δημοκρατικής οργάνωσης της κοινωνίας, της πολιτιστικής και εν γένει κάθε αξίας που δεν περνάει από τα χρηματιστήρια της Ν. Υόρκης, του Λονδίνου, της Φρανκφούρτης και όλων των άλλων, μεγάλων ή μικρότερων, αγορών κεφαλαίου.

Η είσοδος στον 21^ο αιώνα ενέχει σημαντικούς κινδύνους μετάβασης σε συνθήκες βαρβαρότητας. Αυτό που είναι ορατό, είναι η διάχυση μιας πολύ πιο έντονης ανισότητας, όχι απλώς στο εσωτερικό της κοινωνίας, αλλά και στο εσωτερικό κοινωνικών ομάδων, είτε σε επαγγέλματα, είτε σε τομείς δραστηριότητας, κ.α. Σε συνθήκες όπου η οικολογική καταστροφή θα επιτυγχάνεται, όπου οι κοινωνικές αξίες θα τείνουν να ισοπεδωθούν, όπου η αβεβαιότητα και ο κίνδυνος θα δημιουργούν ένα συνεχή βρόχο για μεγάλα τμήματα πληθυσμιακών ομάδων, οριζόντια σε όλο το παγκόσμιο σύστημα, η εγκληματικότητα, η βία και ο αυταρχισμός, ως απόρροια των παραπάνω, θα παίζουν ρόλο – κλειδί για την «σταθερότητα» του συστήματος.

Η αποτροπή ενός τέτοιου ενδεχόμενου θα έπρεπε να αποτελέσει πρώτη και κυρίαρχη προτεραιότητα των πολιτικών δυνάμεων, το

σύστημα αξιών των οποίων βρίσκεται σε σύγκρουση με μια τέτοια προοπτική.

Η εργασία περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά σε λειτουργίες μύθων, οι οποίες εξηγούν ένα σύνολο γεγονότων προσδιορίζοντας τους ένα φαινομενικά ιστορικό ή κοινωνικό περιεχόμενο. Αυτό το περιεχόμενο χρησιμοποιείται συνειδητά ως υποκατάστατο της πραγματικής ιστορίας. Με τον τρόπο αυτό ο μύθος καθίσταται ένας σημαντικός τρόπος με τον οποίο η οποιαδήποτε ιδεολογία βιώνεται από το άτομο. Έτσι θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο κόσμος προσφέρει στο μύθο μια ιστορική πραγματικότητα που καθορίζεται από τον οποίο οι άνθρωποι την κατασκεύασαν, ενώ ο μύθος προσφέρει για αντάλλαγμα ένα φυσικό είδωλο της πραγματικότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται η έννοια (δηλ. ορισμοί και χαρακτηριστικά) και οι θεωρίες για την παγκοσμιοποίηση, ως μέσο κατανόησης του νέου παγκόσμιου συστήματος.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και στις διαστάσεις του.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι επιπτώσεις στα άτομα και η γενικότερη εξαθλίωση που πλήττει το κοινωνικό σύνολο.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ανάλυση και διερεύνηση της «παγκοσμιοποίησης», δηλαδή ότι πράγματι ο κόσμος έχει μεταβληθεί σ' ένα «παγκόσμιο χωριό», στο οποίο η κάθε χώρα καλείται να συμμετάσχει στη νέα διαδικασία διεθνοποίησης με στόχο την αποκόμιση ωφελειών, δεδομένου ότι «εν εξελίξει» η διαδικασία διαχέει ομοιόμορφα την ανάπτυξη, φτάνει κανείς να πράξει τα «δέοντα».

Στο τέλος ακολουθεί ο επίλογος.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους βοήθησαν, για να γραφτεί αυτή η εργασία.

Η πραγματοποίηση της εργασίας δεν θα γινόταν εφικτή χωρίς την βοήθεια των παρακάτω πολύτιμων πηγών, καθώς και τη συνεργασία του καθηγητή – εισηγητή Αντώνη Κοραχάη.

- Κώστας Βεργόπουλος: Η μεγάλη χίμαιρα
- Κώστας Μελάς: Παγκοσμιοποίηση: νέα φάση διεθνοποίηση της οικονομίας μύθοι και πραγματικότητα.
- Νίκος Κοτζιάς: Θεωρίες για την παγκοσμιοποίηση και οι ασυμμετρίες της πραγματικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΠΕΡΙ «ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ»

1. Ο μύθος της κατάλυσης της δημοκρατίας.

Τέλος ιδεολογιών, πολιτικής, δημοκρατίας; Ώστε λοιπόν το ονειρεύεσθαι για τα κοινά θα πρέπει να θεωρηθεί αρχαϊκό και ξεπερασμένο; Ώστε λοιπόν το δημοκρατικό πολιτικό σύστημα δεν συνιστά απόλυτο και αιώνιο αγαθό, αλλά αντιστοιχεί σε συγκεκριμένη περίοδο ιστορίας, κοινωνικής εξέλιξης με ημερομηνία λήξεως; Ώστε λοιπόν διάκριση εξουσιών σε βουλευτική, εκτελεστική και δικαστική, έννοιες πολιτείας και πολίτη, λαϊκής κυριαρχίας και ετυμηγορίας, ατομικές ελευθερίες, συλλογικά δικαιώματα και πλουραλισμός ανταποκρίνονται σε μεταβατικό στάδιο της πρόσφατης ιστορίας, που εκλείπει με τη μαζική κοινωνία και ιδίως με την ευρωπαϊκοποίηση οικονομιών και κοινωνιών;

Το να καταγγέλλεται η παρακμή της δυτικής δημοκρατίας και η πρόσφατη στροφή της προς τον αυταρχισμό συνιστά δημοκρατική αντίσταση. Όμως, το να επικαλείται η ίδια η εξουσία τη δημοκρατική παρακμή προκειμένου να δικαιολογήσει τον δικό της αυταρχισμό συνιστά ατιμωτική διαστροφή και πολιτικό εκφυλισμό. Άλλοτε η πολιτεία εσεμνύνετο για την κατοχύρωση δημοκρατικών κατακτήσεων, ενώ σήμερα τις φέρει βαρέως και μεθοδεύει άδειασμα και παράκαμψή τους. Ενώ το σύγχρονο δημοκρατικό έλλειμμα της πολιτείας ευρύνεται ποσοτικά και ποιοτικά, καλοθελητές της δεκάρας σπεύδουν σήμερα να το δικαιολογήσουν με αναπόδεικτες και αναντίστοιχες «ιστορικές αναγκαιότητες»: παγκοσμιοποίηση οικονομιών, αφύπνιση τοπικών κοινωνιών και κοινοτήτων, ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Η συγχώνευση πολλών κοινωνιών θα μπορούσε να κλονίσει εθνικές κυριαρχίες και ν' αφαιρέσει περιεχόμενο από τις πολιτικές εθνοκρατικές αντιπαλότητες. Όμως, εάν στη θέση των επί μέρους κοινωνιών αναπτυσσόταν μια νέα, μεγαλύτερη και διαφορετική, διακυβεύματα άλλης κλίμακας θα αντικαθιστούσαν τα παλαιά. Δεν υπάρχει δημοκρατικό σύστημα χωρίς εδαφική λαϊκή κυριαρχία, της οποίας η άσκηση συνιστά επίμαχο ζήτημα για πολιτικές διαφοροποιήσεις, για ταξική πάλη και ανάδειξη κοινωνικών τάξεων. Το Κράτος – Έθνος ήταν αναγκαία ιστορική βάση για ανάπτυξη δημοκρατικού συστήματος στη νεώτερη εποχή. Όπως στην αρχαιότητα, το Κράτος – Πόλη ήταν αναγκαία ιστορική σκηνή για την εμφάνιση της δημοκρατίας. Με τον ίδιο τρόπο, θα μπορούσαμε σήμερα να φανταστούμε τη διαμόρφωση μιας νέας υπερεθνικής σκηνής για την εγκαθίδρυση μιας διεθνοποιημένης, ευρωπαϊκής ή παγκόσμιας δημοκρατίας.

Αντί αυτού με πρόσχημα την ευρωπαϊκοποίηση, προπαγανδίζεται απατηλά ιστορική παρακμή της δημοκρατίας γενικά. Με την παράδοση αυτή προσέγγιση, τα μεν Κράτη - Έθνη χάνουν αξιοπιστία και αδρανούν, ενώ υπερεθνικοί σχηματισμοί περιπίπτουν σε ακόμη μεγαλύτερη ανυπαρξία. Οικτρό θέαμα της σύγχρονης πολιτείας: διοργανώνει την αυτοκαταστροφή της, με πρόσχημα αναπόδεικτο ότι δεν δύναται να λάβει κυριαρχικές αποφάσεις σ' εθνική κλίμακα. Αλλά αποφάσεις δεν λαμβάνονται ούτε σ' ευρωπαϊκή ούτε σε παγκόσμια, εφ' όσον κοινωνίες και υπερεθνικοί σχηματισμοί παραδίδονται στον μύθο της αγοράς και του χρηματιστηρίου, με αποτέλεσμα να επικρατεί η «μοναδική σκέψη», δηλαδή η απουσία σκέψης, χωρίς αντίλογο και πολυφωνία, χωρίς κλίμακα πολιτικών επιλογών.

Με το τέλος του διπολισμού (1989), υποστηρίζει ο Α. Ζινόνιεν, εξέπεσε το σύστημα δυτικής δημοκρατίας και πλουραλισμού. Με την τεχνολογική διοργάνωση και διάβρωση της παραπληροφόρησης σε μεγάλη κλίμακα, η κοινή γνώμη χειραγωγείται δεσποτικά από τις

εξουσίες. Η έννοια «αντιπολίτευση» δυσφημίζεται πλέον επ' ωφελεία της «γενικής συναίνεσης». Με την απολυτοποίηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, εκτός έννομης τάξης και Κράτους δικαίου, καταλύεται σήμερα το σύστημα δημοκρατικών διαδικασιών και θεσμών που προϋποθέτει ως υποκείμενο όχι το απλό άτομο, αλλά τη συλλογική έκφραση, συμμετοχή και δράση. Δημοκρατικό σύστημα δεν είναι η αυθαιρεσία του ατομικισμού, αλλά η κατοχύρωση θεσμικής ελευθερίας και δράσης ομάδων.

Η μεταμοντέρνα εποχή μας αναζητεί νομιμοποίηση στον μεσαίωνα: ανυποληψία προς το υπάρχον δικαιοϊκό πλαίσιο διεθνούς νομιμότητας και εναπόθεση στον ανεξέλεγκτο με αντικειμενικά κριτήρια αυταρχισμό της εξουσίας. Στη νεώτερη εποχή, η έννοια της δημοκρατίας προϋπέθετε αύξουσα αφομοίωση στους κόλπους της όλο και πιο ετερόκλητων τοπικιστικών στοιχείων. Σήμερα, αντιθέτως, είτε από εγωισμό και απερισκεψία των ισχυρών είτε λόγω απόγνωσης των αδυνάτων, οι ανισότητες και ετερότητες αποβαίνουν τόσο καταλυτικές, ώστε οι δημοκρατίες απειλούνται με χωριστικά κινήματα. Στο σύγχρονο τροπάρι της «μεταβιομηχανικής κοινωνίας», οι θεσμοί, αντί να ενοποιούν αδιακρίτως τον χώρο της πολιτείας και των πολιτών, εγείρουν τείχη κοινωνικής κατάτμησης και αποκλεισμών. Η νέα «μεταδημοκρατία» δεν είναι παρά η παλαιά γνωστή κατάλυση της δημοκρατίας.

2. Απολογισμός μιας εικοσαετίας, 1982 – 2000

Η παγκοσμιοποίηση έχει αναχθεί στην εποχή μας όχι απλώς σε «νέα και αδυσώπητη» πραγματικότητα, αλλά σε κάτι ακόμη πιο καταλυτικό: σε νέο επιστημολογικό υπόβαθρο. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 κυριαρχεί ο μύθος της υπέρβασης των εθνικών Κρατών και της ανάδειξης του ενοποιημένου παγκόσμιου συνόλου. Συμβάλλουν σ' αυτό οι δυνατότητες που προσκομίζονται από τις νέες

τεχνολογίες, κυρίως στον τομέα των επικοινωνιών, όπως επίσης η συνεχής διόγκωση του χρηματιστικού κεφαλαίου και η διεθνοποίηση των χρηματαγορών. Επικρατεί η εντύπωση της παγκόσμιας σύγκλισης όχι μόνο προς ένα ενοποιημένο, ομογενοποιημένο παγκόσμιο σύστημα, με την παράλληλη απόρριψη στο περιθώριο κάθε χώρας που είτε δεν συλλαμβάνει το νόημα της εποχής είτε αρνείται να συμμορφωθεί μ' αυτό.

Ορισμένοι αναζητούν τις ρίζες αυτής της πρόσληψης στα νεανικά κινήματα της δεκαετίας του '60. Είναι όντως πιθανή η εκπόρευση κάποιας φιλοσοφίας ζωής με ανάλογο περιεχόμενο από το αμφισβητικό κίνημα του '60. Στην περίπτωση αυτή, ως κοινό διαρκές στοιχείο ανάμεσα στο '60 και στο '90 προτείνεται η γενική δυσφήμιση του Κράτους και του κρατισμού, ο απεριόριστος εξωραϊσμός και εξιδανίκευση της λεγόμενης κοινωνίας των πολιτών.

Όμως, εάν υπάρχουν κοινά στοιχεία ανάμεσα στις αντιεξουσιαστικές ελευθεριακές εξεγέρσεις του '60 και στον νεοφιλελευθερισμό του '90, θα ήταν όχι λιγότερο νόμιμο να ερωτήσει κάποιος: πως χάθηκαν στον δρόμο τα αντικομφορμιστικά χαρακτηριστικά των νέων του '60 και γενικότερα το ριζοσπαστικό πνεύμα κριτικής και απόρριψης των κοινωνικών κατεστημένων; Υπήρχε ασφαλώς τότε το αίτημα του ποσοτικού περιορισμού της παραγωγής και της κατανάλωσης, υπό την καταγγελία του παραγωγισμού και του καταναλωτισμού, πράγμα που πιθανώς υλοποιούν σήμερα οι φιλελεύθερες πολιτικές με την επίκληση της παγκοσμιοποίησης ως καταναγκασμού. Όμως, ουδείς νέος του '60 διανοήθηκε ποτέ ότι υπεύθυνος για τον παραγωγισμό και τον καταναλωτισμό ήταν το Κράτος και ο κρατισμός και όχι το χρήμα και το κεφάλαιο, τα μονοπώλια και οι πολυεθνικές επιχειρήσεις. Αυτοί που σήμερα απονέμουν τίτλους δημοκρατικότητας στο χρήμα, στο κεφάλαιο, στην αγορά, στα μονοπώλια πολυεθνικές επιχειρήσεις, υπό την καινούρια μορφή της κοινωνίας των πολιτών, παρασιωπούνται στη

δεκαετία του '60, το κράτος και ο κρατισμός μισήθηκαν από τους νέους της εποχής εκείνης όχι διότι εμπόδιζαν την ανάπτυξη των συμφερόντων των οικονομικών κατεστημένων, αλλά διότι την υπηρετούσαν κυνικά, αντιλαϊκά και απεριόριστα. Το ότι στην κατελημμένη Σορβόννη του '68 εκφράσθηκε γενική βδελυγμία κατά των γραφειοκρατών, αυτό δεν είναι αρκετό για να εξαγνίσει σήμερα τους καπιταλιστές. Απλώς στην περίοδο εκείνη συνειδητοποιήθηκε ότι τόσο οι μεν όσο και οι δε βλάπτουν εξίσου το ανθρώπινο γένος.

Στην εποχή μας, με την επιπόλαιη επίκληση της απεριόριστης ελευθερίας του κεφαλαίου και των ατομικών δικαιωμάτων, έχει δραματικά περιορισθεί ελευθερία του ανθρώπου και του πολίτη και κυρίως έχει απελπιστικά εκμηδενισθεί το ειδικό βάρος των πολιτών στη λήψη αποφάσεων που καθοριστικά τους αφορούν. Η μεν πρώτη έχει μετατραπεί σε ανευθυνότητα και ασυδοσία, ενώ η δεύτερη έχει καταστήσει είδος πολυτελείας για την κοινωνική πλειοψηφία και άγνωστη για σημαντικό τμήμα της που περιπίπτει στην ανεργία και στους κοινωνικούς αποκλεισμούς. Χρειάζεται υψηλή αναίδεια και κυνισμός για να καλύπτει κάποιος ιδεολογικά στην εποχή μας την κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής και τη συναφή αποδιάρθρωση των κοινωνιών με το ιδεολόγημα περί θριαμβεύουσας κοινωνίας των πολιτών «μακράν του Κράτους». Πολύ περισσότερο ενόσω διαπιστώνεται ότι και σήμερα ακόμη το Κράτος, παρά την περιρρέουσα αντικρατιστική αυταπάτη, συνεχίζει να παρεμβαίνει θετικά στη διεύθυνση των οικονομικών πραγμάτων και να συμβάλει θετικά στην όξυνση των νέων κοινωνικών ανισοτήτων και κοινωνικών αποκλεισμών.

Στην εποχή μας, με την υπόθεση της παγκοσμιοποίησης, έχει καθλωθεί όχι το Κράτος γενικά, αλλά οι κρατικοί μηχανισμοί κινητοποίησης και προσαρμογής των εθνικών κοινωνιών απέναντι στις θύελλες και τα κύματα που καταφθάνουν από τις διεθνείς αγορές. Τα εργαλεία κρατικής παρέμβασης, όπως η νομισματική και η δημοσιονομική πολιτική, έχουν σύμφωνα με ιερή γενική συναίνεση

κηρυχθεί ανενεργά, με αποτέλεσμα οι οικονομίες να στερούνται των σταθεροποιητικών μηχανισμών που διέθεταν από την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Με την επιδιωκόμενη σήμερα ευελιξία ευθραυστοποιούνται όχι μόνον η απασχόληση και οι απασχολούμενοι, αλλά και η ίδια η έννοια της παραγωγής και συνεπώς της κοινωνίας. Το κεφάλαιο δεν δεσμεύεται πλέον σε σοβαρές επενδύσεις διάρκειας, αλλά προτιμά σχεδόν αποκλειστικά τις χρηματιστικές μορφές που διασφαλίζουν ρευστότητα και κινητικότητα.

Υπό το πρόσχημα της παγκοσμιοποίησης σήμερα, το κεφάλαιο μεταναστεύει στη χρηματιστική σφαίρα και αποβαίνει κατά συνέπεια όλο και περισσότερο παρασιτικό. Με την άρνησή του ν' ακινητοποιηθεί σε επενδυτικές παραγωγικές μορφές, συρρικνώνονται τα παραγωγικά συστήματα, των αδύνατων οικονομιών, όπως επίσης και τα τραπεζικά και χρηματοδοτικά συστήματά τους. Διαμορφώνεται ένα τέρας που αυθαίρετα και ψευδεπίγραφα ονομάζεται παγκοσμιοποίηση, ενώ η πραγματική διεθνοποίηση των οικονομιών και της παραγωγής καθλώνεται και υποχωρεί, ακριβώς εξαιτίας των χρηματοπιστωτικών φραγμών.

Η αναφορά στην παγκοσμιοποίηση έχει τόσο εκλαϊκευτεί ώστε να ενοχοποιούνται στα μάτια της κοινής γνώμης όσοι εργαζόμενοι δεν αποδέχονται τη χειροτέρευση της θέσης τους, όσοι δεν αποδέχονται τον σφαγιασμό τους στην υποτιθέμενη προσπάθεια της κοινωνίας να προσαρμοσθεί και να σταθεροποιηθεί στο νέο διεθνές περιβάλλον. Όμως, αυτό που παραβλέπεται είναι ότι το διεθνές πλαίσιο δεν είναι τίποτ' άλλο από το σύνολο των εθνικών: όσο οι εθνικές οικονομίες επιλέγουν την οδό προσαρμογής μέσω συρρίκνωσης των εισοδημάτων και της εσωτερικής ζήτησης τόσο η διεθνής οικονομία συρρικνώνεται επίσης είτε σε εισοδήματα είτε σε διεθνή ζήτηση για παραγωγή και εμπόριο. Με τις παγκοσμιοποιητικές πολιτικές που βασίζονται στην αυτοσυγκράτηση της εθνικής αγοράς αυτοϋπονομεύεται το παγκόσμιο

σύστημα και συνεπώς τόσο ο στόχος της εθνικής προσαρμογής όσο και εκείνος της συγκρότησης νέου διεθνούς συστήματος.

Τα τελευταία έτη, με την εξουδετέρωση των εθνικών σταθεροποιητικών μηχανισμών στο όνομα της παγκοσμιοποίησης, οι χρεοκοπίες χωρών και περιοχών επεκτείνονται αλυσιδωτά, το πεδίο της παγκοσμιοποίησης συρρικνώνεται και τελικώς ο ίδιος ο στόχος της παγκοσμιοποίησης θεωρείται πλέον πρώιμος, αλλά και καταλυτικός για τις κρίσεις που ξεσπούν στην Ασία, στη Ρωσία, στη Λατινική Αμερική και ενισχύουν τη διεθνή αστάθεια, αβεβαιότητα και ευθραυστότητα.

Κατ' αρχήν, ο στόχος της παγκοσμιοποίησης στην εποχή μας δεν αποτελεί κάποια ιστορική καινοτομία ούτε ακόμη κάτι το μη αντιστρέψιμο ιστορικά. Κατά το παρελθόν, στον 19ο αιώνα, ο βαθμός παγκοσμιοποίησης των ευρωπαϊκών οικονομιών ήταν από πολλές πλευρές πολύ υψηλότερος απ' ό,τι είναι σήμερα. Πολύ μεγαλύτερα ποσοστά του εθνικού προϊόντος διακινούνται στο εξωτερικό είτε ως εμπορεύματα και μεταναστευτικά ρεύματα είτε ως κεφάλαια, όπως επίσης και το χρηματιστικό και τραπεζικό κεφάλαιο είχαν λάβει έκταση πολλαπλάσια της σημερινής. Η προϊούσα ενοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας δεν εμπόδισε διόλου τη διαμόρφωση αντιτιθέμενων συμφερόντων που έφθασαν μέχρι την παγκόσμια σύρραξη και την ολική εξόντωση αμφοτέρων των πλευρών που περιήλθαν σε ανταγωνιστική αντιπαράθεση. Η ιστορική εμπειρία έδειξε ήδη ότι η παγκοσμιοποίηση, ενώ είναι κάτι το αυτονόητο και αναμενόμενο δεν είναι ούτε κάτι πρωτοφανές ούτε κάτι μη αντιστρέψιμο. Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε ίσως να διατυπωθεί η θέση ότι στις μέρες μας επιχειρείται μια νέα ώθηση της παγκοσμιοποίησης που είχε στο παρελθόν διακοπεί. Όμως, για να έχει νόημα αυτή η διαβεβαίωση, θα όφειλε να αποδείξει την εντατικοποίηση των διεθνών οικονομικών σχέσεων

των, ροών και ανταλλαγών, τόσο στον τομέα των κινήσεων παραγωγικού κεφαλαίου όσο και σ' εκείνων των μετακινήσεων εργαζομένων και εμπορευμάτων. Προϋπόθεση για κάθε εντατικοποίηση

κινήσεων κεφαλαίου και εμπορευμάτων είναι πάντα η άνοδος των διεθνών οικονομικών ρυθμών. Στην εποχή μας διαβεβαιώνεται κάτι το αντινομικό: οι φθίνοντες ρυθμοί της παγκόσμιας οικονομίας και φαινόμενα κοινωνικής αποσύνθεσης αποδίδονται στην παγκοσμιοποίηση.

Αναμφισβήτητη στην εποχή μας είναι οπωσδήποτε η διόγκωση της χρηματιστικής σφαίρας, εις βάρος της παραγωγικής. Όμως, φαίνεται ότι η τρέχουσα χρηματιστική παγκοσμιοποίηση, αντί να υποβοηθά την εντατικοποίηση και διεθνοποίηση της παραγωγής, αποτελεί τελικά εμπόδιο στην παγκοσμιοποίηση της πραγματικής οικονομίας. Ενόσω κεφάλαια αφαιρούνται από την παραγωγική σφαίρα, η παραγωγή δεν παγκοσμιοποιείται, αλλά απλώς αποδυναμώνεται και παρακμάζει με όλα τα συμπτώματα της κρίσης, της αποσύνθεσης και της ανεργίας. Αυτό που συμβαίνει πλέον στην εποχή μας είναι δύσκολο να θεωρηθεί ως ώθηση προς κάποια κατεύθυνση, προς κάποιο οικονομικό και κοινωνικό πρότυπο και όραμα. Η ιστορική εξέλιξη έχει ήδη διδάξει ότι κάθε ιστορική φάση προέρχεται από κάποιο κοινωνικό δυναμισμό που διασφαλίζει ώθηση και κινητήρια δυναμική στο κοινωνικό σύνολο προς την επιδιωκόμενη κατεύθυνση. Εάν σήμερα η έννοια της παγκοσμιοποίησης είχε κάποιο θετικό περιεχόμενο, θα ήταν πρώτη φορά στην ιστορία που μια κοινωνική μεταλλαγή μεγάλης σημασίας επιχειρείται χωρίς δυναμισμό και ώθηση, μέσα σε γενικό πνεύμα εγκατάλειψης και γενικότερης κοινωνικής παρακμής, που κλονίζει ακόμη και την απλή έννοια της κοινωνίας, χωρίς, από την άλλη πλευρά, να εισάγει κάποια άλλη θετική διάσταση του κοινωνικού πεδίου είτε σε τοπική είτε σε παγκόσμια κλίμακα. Ουδέν σχήμα της ιστορίας παρακμάζει εάν εν έχει ήδη δημιουργήσει στους κόλπους του το διάδοχο. Πολύ περισσότερο που η ανάδειξη του κάθε επόμενου ιστορικού σχήματος συνιστά τον κύριο λόγο παρακμής του κάθε προηγούμενου.

Με την ανευθυνότητα και ασυδοσία που παραχωρήθηκε κατά τα τελευταία έτη, 1981 - 1998, στο χρηματιστικό κεφάλαιο, το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, αντί να ενισχυθεί, έχει στην πράξη αποβεί πιο συρρικνωμένο, πιο εύθραυστο και πιο αποδυναμωμένο. Η συγκρότηση οικονομικών ζωνών συνεργασίας και συγκροτημάτων σε περιφερειακή βάση αποτελεί ένδειξη ότι η δυναμική της διεθνοποίησης βρίσκεται σε στασιμότητα, πράγμα που ωθεί τις χώρες να αναζητούν αποθέματα και ελπίδες ανάπτυξης σε αποκλειστικά τοπική και περιφερειακή κλίμακα, με βάση όχι τόσο την αρχή της παγκοσμιοποίησης όσο κυρίως εκείνη της πανάρχαιας γειννίαςης.

Σήμερα, έπειτα από δεκαεννέα έτη πλειοδοσίας σε παγκοσμιοποιητικές πολιτικές σ' όλα τα μήκη και πλάτη της υφηλίου, διαπιστώνεται το αδιέξοδο: οι φιλελεύθεροι θιασώτες συνειδητοποιούν πλέον με φρίκη ότι προαπαιτούνται κολοσσιαίες «διαρθρωτικές» μεταρρυθμίσεις και διαφάνεια που δεν έχουν πραγματοποιηθεί στο μέγιστο μέρος του κόσμου και ούτε είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν με διάταγμα στις χώρες του κόσμου, πράγμα που όχι μόνον περιορίζει το πεδίο της παγκοσμιοποίησης, αλλά και την καθιστά ανέφικτη σαν σύστημα. Στο πρόσφατο παρελθόν, διαβεβαιώνετε με αλαζονεία ότι όποιος δεν προσαρμοσθεί στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης θα βγει ζημιωμένος. Όμως, σήμερα διαπιστώνεται με μελαγχολία ότι ενόσω διατηρούνται χώρες που δεν προσαρμόζονται διαρθρωτικά στο σύστημα της παγκοσμιοποίησης, αυτό υπονομεύει το συνολικό σύστημα. Η επιδιωκόμενη παγκοσμιοποίηση προσκρούει σήμερα στα ιδιαίτερα εθνικά, κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Η Ασία, αντί να εξαμερικανισθεί, όπως υπολογιζόταν, διατηρεί τις πολιτιστικές ιδιομορφίες της και αυτό εμπνέει δυσπιστία στους διεθνείς κερδοσκόπους, αποσταθεροποιώντας έτσι το συνολικό παγκόσμιο σύστημα.

Από την άλλη πλευρά, υψώνονται οι φωνές που καταγγέλλουν την ανευθυνότητα και ασυδοσία του παγκόσμιου χρηματιστικού

συστήματος. Στην παγκόσμια ετήσια ιεροτελεστία του Νταβός διαμορφώνεται κοινή συνείδηση της ανάγκης επαναφοράς των κρατικών και διακρατικών ρυθμίσεων και ελέγχων πάνω στις κινήσεις των κεφαλαίων, διότι με τις παρούσες συνθήκες χρηματιστικής ασυδοσίας η οικουμένη βαδίζει ολοταχώς προς την καταστροφή. Παράδοση αντιστροφή της πρόσληψης που μέχρι πρότινος εθεωρείτο, αλαζονικά αυτονόητη και αυταπόδεικτη: χωρίς αποκατάσταση ικανοποιητικών ρυθμών παγκόσμιας ανάπτυξης δεν μπορεί να υπάρξει παγκοσμιοποίηση αλλά και η ήδη υπάρχουσα βαίνει αργά η γρήγορα προς την καταστροφή. Όμως, το ζήτημα δεν είναι πλέον να διατυπωθεί η αλήθεια, αλλά ότι κυρίως πιθανόν να είναι πολύ αργά για ν' ακουσθεί και να εφαρμοσθεί. Όπως σε κάθε περίοδο κρίσης, πολλοί γνωρίζουν το τι πρέπει να γίνει προκειμένου ν' αποφευχθεί η τελική καταστροφή. Όμως, διστάζουν να αναλάβουν πρωτοβουλία επειδή φοβούνται ότι κάποιοι άλλοι θα ωφεληθούν από την ολιγωρία και την ενδεχόμενη μεταστροφή τους. Η αναγκαιότητα του παιχνιδιού που παίζεται σε παγκόσμια κλίμακα υποχρεώνει τους παίκτες να παραμένουν στο παιχνίδι, να αυξάνουν τα διακυβεύματα, να τα παίζουν όλα για όλα, χωρίς να μπορούν να απεμπλακούν, ακόμη και όταν γνωρίζουν καλά - και γνωρίζουν ήδη πολύ καλά - ότι το παιχνίδι είναι καταδικασμένο σε αποτυχία, ότι στο τέλος δεν θα υπάρχουν καθόλου κερδισμένοι αλλά μόνον χαμένοι.

Τα μακροοικονομικά όρια κέρδους μέσα στο σημερινό δεδομένο οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο έχουν προ πολλού εξαντληθεί. Είτε πρέπει να αλλάξουν οι όροι του παιχνιδιού, ώστε να επέλθει νέα πνοή και δυναμισμός, είτε πρέπει να συνεχισθεί το διαρθρωτικό ξήλωμα των κοινωνιών υπό τη σημαία της παγκοσμιοποίησης, ώστε να προστεθούν νέες πηγές κέρδους εκ μεταφοράς. Ενώ λογικά πολλοί αποδέχονται την πρώτη λύση, στην πράξη εμμένουν στην κατεύθυνση της δεύτερης, υπονομεύοντας μόνοι τους τις προοπτικές των επιλογών τους. Με τη

μονόπλευρη παγκοσμιοποίηση του χρήματος, αυτό που παγκοσμιοποιείται αληθινά είναι η κρίση και οι αντιστάσεις σ αυτήν.

3. Ο μύθος της αγοράς

Υποτίθεται ότι η αγορά αντιπροσωπεύει φυσική κατάσταση, ενώ η πολιτική αντιστοιχεί σε εσκεμμένη και συνειδητή παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντα. Στην πραγματικότητα, τα όρια είναι δυσδιάκριτα: το συνειδητό στοιχείο δεν απουσιάζει από τις αγορές, ενώ οι δυνάμεις της αγοράς καταλήγουν συνήθως στην αποκρυστάλλωση μονοπωλίων που όχι μόνο οικειοποιούνται τις αυθόρμητες οικονομικές λειτουργίες, αλλά και την ίδια την άσκηση κρατικής πολιτικής. Η διάκριση σε φυσικό και τεχνητό δεν υπάρχει στην πραγματικότητα, είναι μόνο εγκεφαλική και ιδεολογική.

Η άμετρη λαγνεία της αγοράς σφράγισε πολιτικά και ιδεολογικά τις δύο πρόσφατες δεκαετίες, όμως, σήμερα, οι μύστες της έχουν περιέλθει σε αδιέξοδο και αμηχανία. Η εξέλιξη αυτή, μολονότι αναπάντεχη στις αρχές της δεκαετίας του '80, ανταποκρίθηκε παρόλα αυτά στην κυκλικότητα της ιστορίας των ιδεών και γεγονότων. Έπειτα από μακρά περίοδο μανιχαϊστικής έξαρσης του κρατισμού και του κεντρικού σχεδιασμού, αναζητήθηκε ο απολεσθείς κοινωνικός δυναμισμός στην τελείως αντίθετη πλευρά, στην ιδεολογία της αγοράς, στον φетиχισμό του χρήματος, στην ατομιστική ανευθυνότητα. Όμως, όπως συνήθως συμβαίνει πάντα, η πραγματικότητα αποδείχθηκε και πάλι όχι τόσο «καθαρή», πολύ πιο σύνθετη, πιο ερμαφρόδιτη και αντινομική.

Όπως άλλοτε, υπό το περίβλημα του κρατικού παρεμβατισμού διεσώζοντο βασικές επιλογές και εγγυήσεις των ατόμων και των μικρών ομάδων, σήμερα, υπό τις φιλελεύθερες διαβεβαιώσεις της εποχής μας, σημειώνεται κρατικός καταναγκασμός πολύ βαθύτερος και καταπιεστικότερος από ότι στο πρόσφατο παρελθόν. Ο προφήτης του

φιλελευθερισμού Milton Friedman επισημαίνει τον ψευδεπίγραφο χαρακτήρα της εποχής μας. Ενώ πάντες ομνύουν στο όνομα των αγορών, δέχονται παράλληλα ως αυτονόητη την αστυνομική επιτήρηση της ισοτιμίας του νομίσματος από το Κράτος, τον κυβερνητικό καθορισμό της εισοδηματικής πολιτικής, τη μονόπλευρη φοροαπαλλαγή των υψηλών εισοδημάτων. Με κυριαρχικές παρεμβάσεις πλαισίου, η ελευθερία αγορών βρίσκεται ήδη υπερπροσδιορισμένη εξωγενώς όσον αφορά την κοινωνική κατανομή των εισοδημάτων, το επίπεδο απασχόλησης και ανεργίας, την αποδοτικότητα και τον τρόπο προσαρμογής της κοινωνίας στον διεθνή περίγυρο. Το ότι η εξαθλίωση διογκώνεται στην εποχή μας, το ότι αυξάνονται σήμερα ταχύτατα οι άνεργοι, άστεγοι και άποροι οφείλεται όχι μόνον στις δυνάμεις της αγοράς, αλλά και σε μεγάλο βαθμό στις κυριαρχικές κρατικές επιλογές. Ενώ όσο τα νομίσματα παραμένουν κλειδωμένα παρά τις διακυμάνσεις των αγορών, διογκώνεται μονόπλευρα το κέρδος και μοναδική οδός προσαρμογής των κοινωνιών στο διεθνές πλαίσιο απομένει η αποσταθεροποίηση των εργατικών εισοδημάτων και του επιπέδου απασχόλησης. Η ελεύθερη αγορά συνιστά συνήθως ιδεολογικό άλλοθι της άρχουσας τάξης: στην πραγματικότητα η υπαρκτή δυναμική της αγοράς χειραγωγείται πάντα από πολιτικά και κοινωνικά πλαίσια ισχύος, ενώ δια της αγοράς μετατίθεται το κόστος των πολιτικών επιλογών προς τα κάτω.

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται μεν από την ιδεολογία των μεγάλων και επιταχυνόμενων αλλαγών, όμως, παράλληλα, διαχέεται το συναίσθημα της γενικής εγκατάλειψης, της αποστράτευσης και της πεποίθησης ότι οι αλλαγές επέρχονται από μόνες τους, από την αυθόρμητη φύση των πραγμάτων. Ενώ λατρεύεται το καινούριο και άγνωστο, δυσφημείται το γνωστό και μεταρρυθμιστικό. Μόνη αποδεκτή μεταρρύθμιση είναι η αρνητική: ότι συμβάλλει στην αποδόμιση της υπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων, ότι καταργεί το μεταρρυθμιστικό έργο, ακόμη και την έννοια του μεταρρυθμισμού. Οι μορφές πολιτικής

και θεσμικής παρέμβασης διαβάλλονται εκ των προτέρων, ενώ, παράλληλα, υπό το πρόσχημα της ευελιξίας και της προσαρμογής, καλλιεργείται η αποδοχή της αστάθειας σε ευρύτατα στρώματα του πληθυσμού. Στην πραγματικότητα, με την επίκληση της ελευθερίας των αγορών, τη φιλελευθεροποίηση και απορύθμιση, οι κοινωνικά ισχυροί μεταθέτουν το κόστος της δικής τους σταθεροποίησης στους κοινωνικά ανίσχυρους. Ενώ μεταπολεμικά οι κοινωνικές ανισότητες έτειναν να μειωθούν, από τις αρχές της δεκαετίας του '80 σημειώνεται νέα έξαρση των ανισοτήτων, χωρίς παράλληλη αποκατάσταση της λειτουργικότητας των κοινωνιών. Στην εποχή μας, η ιδεολογία των αγορών καλύπτει δυναμική όχι κοινωνικής ανασύνθεσης αλλά αποσύνθεσης.

Η έννοια της αγοράς προϋποθέτει ισότητα των συναλλασσομένων, κάτι που φυσικά δεν υπάρχει ούτε σε διαταξικό επίπεδο ούτε σε ενδοταξικό. Η υπαρκτή αγορά είναι πάντα ανολοκλήρωτη, στο μέτρο που ο ισχυρότερος επιβάλλεται πάντα στον αδύνατο μέσω της αγοράς. Αυτό δεν σημαίνει ότι η αγορά δεν υπάρχει, αλλά απλώς ότι είναι πάντα υποχείρια πιέσεων και χειραγωγήσεων, όχι λιγότερο από όσο η πολιτική εξουσία. Με το μεταπολεμικό κοινωνικό Κράτος είχε επέλθει σχετική σταθεροποίηση των κατώτερων τάξεων. Αυτό ώθησε τις ανώτερες τάξεις στη φυγή προς τα εμπρός, δηλαδή στους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και παραγωγικότητας, ώστε ν' αποσβεσθεί το κόστος της κοινωνικής σταθεροποίησης των εργαζομένων. Σήμερα επιχειρείται το αντίστροφο: ευελιξία των κατώτερων τάξεων, ώστε ν' αποσβεσθεί το κόστος σταθεροποίησης των ανωτέρων, όμως, χωρίς ανάπτυξη και παραγωγικότητα, πράγμα που καθιστά το εγχείρημα πολύ πιο σκληρό και δυσεπίτευκτο. Θα μπορούσε θεωρητικά να αφεθούν τα πάντα στην προσαρμογή δια της ευελιξίας όλων, όμως, σ' αυτή την περίπτωση, πάλι οι ισχυροί θα κατέληγαν να επιβάλλουν το κόστος της δικής τους προσαρμογής στους πιο αδύναμους κατά αποκλειστικότητα. Η μονόπλευρη αναζήτηση

σιγουριάς και ασφάλειας της ανώτερης τάξης σε περίοδο κρίσης επιδεινώνει το πρόβλημα προσαρμογής του συνόλου.

Το πραγματικό δίλημμα δεν είναι ποτέ η επιλογή ανάμεσα στην αγορά και στην πολιτική παρέμβαση γενικά και αφηρημένα, αλλά η επιλογή πολιτικής που έτσι κι αλλιώς το Κράτος θα εφαρμόσει. Με κατάλληλες κυριαρχικές παρεμβάσεις, η αγορά αποσβήνει πάντα το κόστος των επιλογών της κυβερνητικής πολιτικής. Εάν τα αποτελέσματα αποδειχθούν απογοητευτικά ή μη αποδεκτά, ευθύνη θ' αποδοθεί στην ακαταλληλότητα των στόχων αλλά όχι στην έννοια της πολιτικής στοχοθεσίας. Με κατάλληλη οικονομική πολιτική του Κράτους μπορεί να επισπεύδεται ο χρόνος της αναγκαίας προσαρμογής, να μειώνεται το κόστος της και να επιμερίζεται αυτό δικαιότερα και αποτελεσματικότερα μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Η κρατική πολιτική μπορεί να περιορίζει τα μονοπώλια και να στηρίζει τη δυναμική των αγορών, ώστε η προσαρμογή να συντελείται ταχύτερα και σε βάσεις αποδεκτές και αποτελεσματικές, ενώ εάν παραμείνει υπό τον έλεγχο μονόπλευρων συμφερόντων, τότε το πρόβλημα περιπλέκεται ακόμη περισσότερο, στο μέτρο που, στο βασικό πρόβλημα προσαρμογής, προστίθεται εκείνο της απόσβεσης του κόστους διασφάλισης της άρχουσας τάξης.

Από την εποχή του Keynes, η κρατική παρέμβαση είχε αντικυκλικό χαρακτήρα, δηλαδή προσπαθούσε να μειώνει τη δριμύτητα και τη διάρκεια των έτσι κι αλλιώς αναπόφευκτων κρίσεων. Σήμερα, με την επιστροφή στην οικονομική ορθοδοξία που επικρατούσε προ του 1930, η κρατική παρέμβαση δεν εκλείπει τόσο όσο κυρίως μεταβάλλει προσανατολισμό: ασκείται προς φιλοκυκλική κατεύθυνση, επιτείνοντας τη διάρκεια και δριμύτητα των κρίσεων. Από την άλλη πλευρά, οι αγορές σε περίοδο ύφεσης και κρίσης επιτείνουν από τη φύση τους την αστάθεια και επιδεινώνουν τον χαρακτήρα των προβλημάτων προσαρμογής. Ο λόγος είναι ότι οι βασικές συμπεριφορές των οικονομικών συντελεστών προσδιορίζονται με βάση όχι τον οικονομικό

ορθολογισμό, αλλά με βάση ομαδικά ένστικτα και φαντασιώσεις κοπαδιού. Όπως φαίνεται ο οικονομικός ορθολογισμός πολύ μικρή σχέση έχει με την οικονομική πραγματικότητα, εφ' όσον οι βασικές αποφάσεις λαμβάνονται πάντα από τους επιχειρηματίες υπό καθεστώς ψυχωτικού πανικού.

Τόσο για την είσοδο σ' έναν κλάδο όσο και για την έξοδο από αυτόν, τόσο για την αγορά όσο και για την πώληση κεφαλαίου και τίτλων, επικρατούν πάντα τα πρότυπα ομαδικών συμπεριφορών που ανταποκρίνονται στο ένστικτο της ταξικής αυτοσυντήρησης, στις ταξικές φαντασιώσεις, μνήμες και στις συνήθειες, παρά στην ορθολογική οικονομική ανάλυση που φαντάζονται οι οικονομολόγοι. Ενώ όσο υπάρχει το συναίσθημα ότι ο ταξικός αντίπαλος βρίσκεται σε αδυναμία και υποχώρηση, προτιμώνται πάντα λύσεις που του επιρρίπτουν μονόπλευρα ολόκληρο το κόστος της κοινωνικής προσαρμογής. Αντιθέτως, στην προηγούμενη εποχή που ο αντίπαλος εθεωρείτο επίφοβος, η επιλογή ήταν ακριβώς αντίθετη. Όμως, σε καμιά περίπτωση οι αγορές δεν καθλώνονται: αποσβήνουν πάντα τους κραδασμούς των εκάστοτε βασικών επιλογών, μεταθέτοντας το κόστος τους σ' όσους δεν ευνοούνται απ' αυτές. Στην ουσία, όπως έχει δείξει ο αμερικανός οικονομολόγος Hyman Minsky, στην υποτιθέμενη φιλελεύθερη εποχή μας, αντίθετα με ότι πιστεύεται και διακηρύσσεται, αντί να προσαρμόζονται η πολιτική, το Κράτος και οι ιδιώτες στα σημεία των αγορών, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: οι αγορές και οι ιδιώτες βρίσκονται σε διαρκή προσπάθεια προσαρμογής στα πλαίσια που εξουσιαστικά και κυριαρχικά ορίζουν οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες. Σε πλαίσια που διαμορφώνονται αυταρχικά από τα πάνω ως μονόδρομος όχι μόνον εκτός αγοράς, αλλά και εκτός οποιασδήποτε ανταλλαγής επιχειρημάτων. Είτε με τον παρεμβατισμό στο πρόσφατο παρελθόν, είτε με τον φιλελευθερισμό σήμερα, σε τελευταία ανάλυση η πολιτική συνεχίζει να κατευθύνει τις αγορές με τις βασικές επιλογές της

παρά τα παραπλανητικά ιδεολογικά προπετάσματα καπνού περί του αντιθέτου.

4. Παγκοσμιοποίηση: η νέα ορθοφροσύνη

Η ιστορική εμπειρία της τελευταίας δεκαπενταετίας επιβεβαιώνει ακόμη μια φορά ότι στον χώρο της ιδεολογίας δεν υπάρχει κενό. Όσο η Αριστερά έχει περιπέσει σε ιδεολογική αδράνεια και μαρασμό τόσο ο σύγχρονος συντηρητισμός εκπλήσσει με την ανεξάντλητη επινοητικότητα του. Το ότι επαγγέλλεται τον 21^ο αιώνα με όραμα τα ξαναζεσταμένα εδέσματα του 19^{ου} δεν παίζει και πολύ ρόλο, εάν υποτεθεί ότι βρίσκει ευρύτερη απήχηση στην εποχή μας. Αρχικά, χρησιμοποιήθηκε το θεώρημα «καταναλώνουμε περισσότερο απ' ό,τι παράγουμε», με στόχο να προιονισθεί το βιοτικό επίπεδο των μισθωτών. Φυσικά, στην ανισότητα αυτή παρελείπετο η διευκρίνηση ότι στη χώρα μας αυτοί που πράγματι παράγουν καταναλώνουν συνήθως τα λιγότερα.

Επόμενη γραμμή ευρηματικότητας ήταν η καταγγελία του πληθωρισμού. Οι ευνοούμενοι του πληθωρισμού κατόρθωσαν να ενοχοποιήσουν τα θύματά του, τους μισθωτούς. Αξιοθαύμαστη επινοητικότητα. Οι πωλητές που διαμορφώνουν τις τομές ενοχοποιούν τους αγοραστές για το έγκλημα της υπερβολικής ζήτησης, ενώ βέβαια το μέγιστο μέρος της υπερβάλλουσας ζήτησης προέρχεται απ' τους ίδιους τους πωλητές. Το ρεσιτάλ πρωτοτυπίας συνεχίσθηκε με την τρομοκρατική αναφορά στο δημοσιονομικό έλλειμμα. Ενώ ό,τι είναι δημόσιο έλλειμμα συνιστά στην ουσία ιδιωτικό πλεόνασμα, ο ιδιωτικός τομέας, κυρίως επωφελούμενος απ' αυτό, ενοχοποίησε ακόμη μια φορά όλους τους άλλους συντελεστές εκτός από τον εαυτό του, το Κράτος, τους εργαζόμενους, την κοινωνική προστασία. Ομοίως, η συντηρητική ευρηματικότητα έλαμψε με το θεώρημα περί του δημόσιου χρέους. Οι δανειστές του δημοσίου, τοκολήπτες και ανατοκιστές, ενοχοποιούν για

το παθολογικό ύψος του δανεισμού, απ' το οποίο επωφελούνται οι ίδιοι κατ' αποκλειστικότητα, τα θύματά του, το Κράτος και τους μισθωτούς, οι οποίοι χωρίς να επωφελούνται ούτε κατά ελάχιστο, υφίστανται κατά αποκλειστικότητα την επιβάρυνση από τις τεράστιες πληρωμές του δημόσιου χρέους.

Επόμενη γραμμή εφευρετικότητας αναδείχθηκε η πολιτική σκληρού νομίσματος. Εάν η ισοτιμία του νομίσματος κλειδωθεί αμετάκλητα, έπεται ότι μοναδικός τρόπος προσαρμογής στον διεθνή περίγυρο απομένει πλέον η αύξηση της ανεργίας και η συρρίκνωση του εργασιακού κόστους. Κοινός παρονομαστής όλων των νεοσυντηρητικών επινοημάτων είναι η αποδοχή τού ότι η ανεργία, η συρρίκνωση των μισθών και των κοινωνικών παροχών είναι αναγκαίοι όροι για την ανασυγκρότηση του κεφαλαίου μέσα στις σύγχρονες νέες διεθνείς συνθήκες. Η νεοσυντηρητική επέλαση καταφεύγει σε πληθώρα ευρηματικών επιχειρημάτων όχι βέβαια λόγω κάποιας αντίστασης της Αριστεράς, εφ' όσον το αντίπαλο κοινωνικό δέος έχει προ πολλού μετατραπεί σε «θεσπέσιο πτώμα τόσο στο εσωτερικό, προ του 1989, όσο και στο εξωτερικό μετά το 1989. Η πολλαπλότητα και ο ετερόκλητος χαρακτήρας των νεοσυντηρητικών επιχειρημάτων απορρέουν από την ευεξήγητη δυσπιστία της εποχής και από τις δυσκολίες κατάκτησης του ιδεολογικού κενού: η συντηρητική δυναμική εναλλάσσει ιδεολογικές επινοήσεις στο μέτρο που η αξιοπιστία της παραμένει στάσιμη. Οι μισθωτοί της εποχής μας μπορεί να στερούνται οραμάτων, αλλά, πάντως, δεν πείθονται για την ανάγκη μονόπλευρων θυσιών στον βωμό κάποιας υποτιθέμενης σταθεροποίησης με αποκλειστικά μονόπλευρα οφέλη.

Αποθέωση της συντηρητικής ευρηματικότητας είναι το σύγχρονο θεώρημα περί της παγκοσμιοποίησης του καπιταλισμού και των εθνικών οικονομιών. Εμπρός στον φόβο της υποτιθέμενης ασιατικής επέλασης νομιμοποιούνται όλες οι μέχρι σήμερα απαγορευμένες ως παράνομες και καταχρηστικές συμπεριφορές του κεφαλαίου. Υπό το

συντριπτικό επιχείρημα της ανταγωνιστικότητας δικαιολογούνται πλέον η κατάρρευση των μισθών, της απασχόλησης και της κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων. Η έννοια της παγκοσμιοποίησης δεν προσδιορίζεται επακριβώς.

Και δεν υπόκειται σε οποιωνδήποτε λογικό έλεγχο παράλληλα χρησιμοποιείται ως άλλοθι για να καλύψει κάθε είδους ευτέλεια. Και έπεται ότι έχει αναχθεί σε ιερό και όσιο δόγμα της νέας ορθοφροσύνης του καιρού μας.

Στη μεταπολεμική Ευρώπη, ο θεμέλιος μύθος της πανεθνικής αντίστασης στον φασισμό συμπληρωνόταν με τον άλλο θεμέλιο μύθο της αντιπαλότητας με το εξ ανατολών ανταγωνιστικό σοβιετικό δέος. Διασφαλίσθηκε έτσι στη μεταπολεμική Ευρώπη η κοινωνική συνοχή, λειτούργησαν τα μεταπολεμικά κοινωνικά συμβόλαια, αιτιολογήθηκε η αμερικανική παρουσία και προστασία. Όμως, από τη στιγμή, που οι θεμέλιοι μύθοι της μεταπολεμικής ευρωπαϊκής ευημερίας κατέρρευσαν στη δεκαετία του '80, κατέρρευσε μαζί μ' αυτούς και η συσπειρωτική δυναμική τόσο στον δυτικό κόσμο σαν σύνολο όσο και στις επί μέρους εθνικές κοινωνίες.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες αναζητούν απεγνωσμένα νέους θεμέλιους μύθους προκειμένου να αυτοπροσδιορισθούν, να συσπειρώσουν, να σταθεροποιήσουν, να ανασυγκροτήσουν. Το αντίπαλο δέος του κομμουνισμού έχει σήμερα αντικατασταθεί με τον φόβο και την ανασφάλεια που εμπνέει η ιδέα της ασιατικής οικονομικής επέλασης. Ο σύγχρονος μύθος της ασιατικής απειλής φιλοδοξεί να νομιμοποιήσει τον πλέον απεριόριστο κοινωνικό συντηρητισμό. Ευελιξία και αποσταθεροποίηση της εργασίας, κατάλυση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, κατάργηση των ρυθμιστικών παρεμβάσεων του Κράτους, στο όνομα της απελευθέρωσης και της ανταγωνιστικότητας.

Ενώ η Βρετανία στον 19^ο αιώνα καθυπόταξε τις μικρές χώρες με όπλο την ελευθερία του εμπορίου, ο σύγχρονος μύθος αγωνίζεται να

πείσει ότι η Ευρώπη απειλείται σήμερα από τις μικρές χώρες λόγω της απελευθέρωσης του εμπορίου. Όμως, είναι γνωστό από τη μελέτη της ιστορίας ότι στο διεθνές εμπόριο επιβάλλονται πάντα χώρες με υψηλή παραγωγικότητα. Και όχι χώρες που μετατρέπουν την εξαθλίωσή τους σε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Πέρα απ' τον μύθο που φιλοδοξεί να μας κυβερνήσει, υπάρχει η πραγματικότητα: εννέα «μικροί δράκοντες» της Ασίας παρουσιάζουν ευρυνόμενο εμπορικό έλλειμμα με την Ευρώπη από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη της σημερινής νοτιοανατολικής Ασίας έχει ευεργετική, και όχι αρνητική, επίπτωση στην ευρωπαϊκή οικονομία και στην απασχόληση. Ομοίως, το ισοζύγιο κεφαλαίων στους «δράκοντες», μ' εξαίρεση την Κίνα, είναι ελλειμματικό. Οι χώρες αυτές επενδύουν στην Ευρώπη περισσότερα κεφάλαια απ' όσα αφαιρούν απ' αυτήν. Η ευρωπαϊκή πολιτική διατήρησης στη χρηματική μορφή των εμπορικών πλεονασμάτων αποβαίνει έτσι η πραγματική αιτία της ύφεσης και της ανεργίας στη γηραιά ήπειρο.

Για την αξιοθρήνητη κοινωνική και οικονομική κατάσταση στην οποία έχει σήμερα περιέλθει η Ευρώπη ας μην αιτιάται μύθους, όπως την παγκοσμιοποίηση ή την ασιατική επέλαση. Η κοινωνική αποδιοργάνωση στη γηραιά ήπειρο οφείλεται προφανώς και πρωτίστως σε εσωτερικά αίτια, σε ατυχείς εσωτερικές επιλογές και πολιτικές που επιδεινώνουν, αντί να ελαφρύνουν, την τρέχουσα ύφεση και ανεργία. Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, τι μπορούν να κάνουν οι «θεμέλιοι μύθοι» της νεοσυντηρητικής ορθοφροσύνης; Έχουν και αυτοί τα όριά τους...

5. Ο μύθος της ανταγωνιστικότητας

Εάν έλειπε στην Ευρώπη ένα εγκόλπιο κοινωνικού ανασκολοπισμού, αυτό προσφέρεται σήμερα με τα προγράμματα ευελιξίας της εργασίας και απορύθμισης. Στη μεταπολεμική περίοδο η Ευρώπη έδειξε πως η υψηλού βαθμού κοινωνική συνοχή, δηλαδή η

ενσωμάτωση των εργαζομένων, συνιστά θετική προϋπόθεση για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα. Όμως, στις μέρες μας, με πρόσχημα την επιδίωξη πρόσθετης ανταγωνιστικότητας, ο νεοσυντηρητισμός καταστρέφει την κοινωνική συνοχή, ωθεί τις ευρωπαϊκές κοινωνίες στο αδιέξοδο και στην κατάτμηση, πράγμα που θυμίζει την «ατιμωτική» περίοδο της ευρωπαϊκής ιστορίας 1815-1848.

Αναπτύσσεται σήμερα σωρεία επιθέσεων ενάντια σε θεμελιώδεις έννοιες, όπως η εργασία, το κοινωνικό Κράτος, η κοινωνική συνοχή, το δημοτικό πολίτευμα, η κοινωνία. Η επαγγελία της Ευρώπης για τον 21^ο αιώνα, αντί να εμπνέει δυναμισμό και αισιοδοξία, καταλήγει έτσι να τροφοδοτεί αισθήματα παθητικότητας, ανασφάλειας και φρίκης σε ευρυνόμενα στρώματα πολιτών της γηραιάς ηπείρου. Με το μύθο της ανταγωνιστικότητας επιχειρείται σήμερα να ακυρωθούν όχι απλά «κεκτημένα», που στιγματίζονται ως συντεχνιακά, όχι απλές θεσμικές ρυθμίσεις, που λοιδωρούνται ως «αρχαϊκές», αλλά κοινωνικές καταστάσεις και ισορροπίες που έχουν μακροχρόνια διαμορφωθεί στις δυτικές κοινωνίες, ανεξάρτητα από νομοθεσίες και πολιτικές βουλήσεις. Η σχέση ανάμεσα στην εργασία και στον ελεύθερο χρόνο, η ποιότητα ζωής και συνθηκών εργασίας, η ισότητα ανάμεσα στη γυναικεία και ανδρική εργασία, η εκπαίδευση, η υγεία, τα ασφαλιστικά συστήματα δεν ανάγονται σε απλά νομικά και θεσμικά σημεία, αλλά συνιστούν βαθύτερες κοινωνικές και πολιτιστικές καταστάσεις.

Μόνον ασύγγνωστη ελαφρότητα ή βαθιά αντιδραστικότητα θα μπορούσαν να εμπνεύσουν την αξίωση να επιστρέψει η κοινωνία του μέλλοντος στην πρωτόγονη ηλικία της, στην εποχή όπου αποκλειστικοί ρυθμιστές ήταν η αγορά και το χρήμα. Η κοινωνική συνοχή προσδίδει πάντα ένα πρόσθετο όφελος σε όλα τα μέλη της κοινωνίας. Το Κράτος στον 20^ο αιώνα επεκτάθηκε όχι λόγω «σοσιαλιστικής», ευαισθησίας, αλλά λόγω αστικής διορατικότητας, η οποία μπόρεσε επί τέλους να διακρίνει το συνολικό συμφέρον του καπιταλισμού από τα επί μέρους

ιδιωτικά, τη μακροχρόνια προοπτική όλων από τη βραχυχρόνια του καθενός.

Μεταπολεμικά το Κράτος ανέλαβε να διασώσει τον καπιταλισμό όχι από την απειλή των μισθωτών, αλλά από την αρπακτικότητα των καπιταλιστών. Το Κράτος διογκώθηκε όχι λόγω της βουλιμίας των γραφειοκρατών, αλλά ως προϋπόθεση για την ευρυθμότερη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος, για την αύξηση της γενικής ευημερίας και, φυσικά, και των κερδών. Εάν σήμερα τίθεται πρόβλημα προσαρμογής της κοινωνίας στις νέες διεθνείς συνθήκες, αυτό δεν αντιμετωπίζεται με κυβερνητικά διατάγματα ούτε με διάλογο με εκπροσώπους που εκ των προτέρων διαβάλλονται ως συντεχνιακοί. Η προσαρμογή της κοινωνίας παραμένει πάντα υπόθεση της ίδιας της κοινωνίας και των μελών της. Η θρυλούμενη στις μέρες μας ευελιξία της εργασίας και η απορύθμιση αιτιολογούνται με στόχο τη μείωση του κόστους εργασίας και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Εφ' όσον η Ευρώπη πραγματοποιεί το μέγιστο στον κόσμο εμπορικό πλεόνασμα των 200 δισ. δολαρίων τον χρόνο (1998), η υποτιθέμενη υστέρηση ανταγωνιστικότητας είναι σε μεγάλο βαθμό μυθική. Αντιθέτως, ένα τόσο μεγάλο πλεόνασμα θα έπρεπε να συμβάλλει στη μείωση της ανεργίας και όχι στην αύξησή της. Μελέτες του ΟΟΣΑ (1996) διαπιστώνουν ότι η Ευρώπη συγκεντρώνει τη μέγιστη μη επενδυμένη αποταμίευση και ταυτόχρονα τον χαμηλότερο βαθμό χρησιμοποίησης του εγκατεστημένου βιομηχανικού εξοπλισμού.

Διαμορφώνεται στη γηραιά ήπειρο η οξύτερη κοινωνική πόλωση ανάμεσα στο χρηματικό πλούτο από τη μια πλευρά, στην ανεργία και στους αποκλεισμούς από την άλλη. Η κοινωνική συνοχή κλονίζεται, οι κοινωνίες αποσαθρώνονται, η ευρωπαϊκή δυναμική εκμηδενίζεται, όχι επειδή άλλαξε η φύση της ανάπτυξης ούτε επειδή κάποιο τμήμα της κοινωνίας κατορθώνει να προσαρμοσθεί και να αναπτυχθεί, αλλά επειδή δεν υπάρχει καθόλου ανάπτυξη, ενώ παράλληλα το χρήμα σωρεύεται χωρίς προηγούμενο. Η ανεργία αποτελεί ασφαλώς αποτυχία

των ασθενέστερων να γίνουν απασχολήσιμοι, όμως, συνιστά ακόμη μεγαλύτερη αποτυχία για τη σύγχρονη κοινωνία το ότι έχει αναγάγει την περιθωριοποίηση εκατομμυρίων ανθρώπων σε ρυθμιστή της ανταγωνιστικότητας των τιμών.

Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας διαπιστώνει ότι τόσο η ευελιξία όσο και η απορύθμιση, όπου εφαρμόστηκαν, όπως στη Βρετανία, δεν έχουν αποφέρει ούτε καλύτερη ούτε περισσότερη απασχόληση, αλλά κυρίως την όξυνση των ανισοτήτων και των αποκλεισμών. Μήπως όμως κάποιο τμήμα της κοινωνίας κατορθώνει έτσι να γίνει ανταγωνιστικότερο; Οι μελέτες δείχνουν ότι σε περίοδο κρίσης οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και φτωχοί φτωχότεροι, όμως, όχι με τη δημιουργία νέου πλούτου ή νέας ώθησης της παραγωγικότητας αλλά με αναδιανομή του υπάρχοντος πλούτου από τα κάτω προς τα επάνω. Σε συνθήκες κοινωνικής κατάτμησης, όπως αυτό συμβαίνει σήμερα κατά κόρον, ούτε η οικονομία λειτουργεί καλύτερα ούτε η επίδοση κάποιων επιχειρήσεων βελτιώνεται, δεδομένου ότι η έννοια του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος προϋποθέτει την εσωτερική αγορά πριν από τη διεθνή.

Ακόμη και οι μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις στο σύνολό τους σχεδόν παραμένουν πρωταρχικά εθνικές από πλευράς όγκου παραγωγής και αριθμού εργαζομένων που βρίσκονται στο μητροπολιτικό έδαφος, η ανταγωνιστικότητά τους απορρέει από την ενσωμάτωση εθνικών συντελεστών, οι τιμές τους διαμορφώνονται από εθνικά στοιχεία κόστους με βάση εθνικές συμπληρωματικότητες και κανονικότητες και όχι τον μυθικό κόσμο της παγκόσμιας αγοράς. Η ανταγωνιστικότητα του εξαγωγικού τομέα προϋποθέτει πάντα αυτήν του συνόλου της εθνικής οικονομίας και συνεπώς τον υψηλό βαθμό κοινωνικής συνοχής. Για τις σύγχρονες κοινωνίες, τους λαούς, τα έθνη με τις ιδιαιτερότητές τους, με τις ξεχωριστές πολιτιστικές παραδόσεις και τις κοινωνικοοικονομικές πρακτικές τους, απειλή δεν είναι η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και η όξυνση των ανταγωνισμών, που αντιθέτως ενισχύουν όλες τις μορφές συνοχής,

αλλά κυρίως ο συντηρητισμός της εποχής που διαβάλλει ως αρχαϊσμό και επιβάρυνση την έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης και της δημοκρατικής πολιτείας, την αναφορά στην κοινωνία και στο σύνολο.

6. Μύθος του «Παγκόσμιου Χωριού».

Οι εξελίξεις στη γνώση, επιστήμη, τεχνολογία έσπασαν τα φράγματα των κλειστών κοινωνιών, δημιούργησαν το «παγκόσμιο χωριό».

Ο μύθος αυτός στηρίζεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος του ανατέλλοντος 21^{ου} αιώνα θαμπώνεται από τις τεχνολογικές ανατροπές που επιφέρει ένα νέο επίπεδο της επιστημονικής ανάπτυξης, με αποτέλεσμα να το απολυτοποιεί, να το ανάγει σε πρωταίτιο των κοινωνικοοικονομικών σχέσεων. Είναι το δέος απέναντι στις τεχνολογικές εφαρμογές της πληροφορικής, στις δυνατότητες των multi – media (πολυμέσων) κ.λ.π.

Πολύ συχνά, η κοινωνική συνείδηση αποσπάται από το μέγεθος των ανατροπών που επέφεραν ιστορικές επιστημονικές ανακαλύψεις και τεχνολογικές εφαρμογές, του ηλεκτρισμού, της πυρηνικής ενέργειας, του τηλέγραφου, του ηλεκτρισμού, της τυπογραφίας, για να μην αναφερθούμε στις ανατροπές που έφεραν στην εποχή τους οι τεχνικές που αφορούσαν τη χρήση του σιδήρου και του χάλυβα.

Σε κάθε περίπτωση, το επίπεδο γνώσης, επιστήμης, τεχνολογίας αποτελούσε έκφραση του επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Αλλά και η χρήση και ο έλεγχος των δυνατοτήτων της νέας γνώσης, επιστήμης, τεχνολογίας από την εκάστοτε κυρίαρχη τάξη είναι εκδήλωση της παρεμπόδισης που υφίσταται η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων από τις κυρίαρχες κοινωνικοοικονομικές σχέσεις και πρώτα απ' όλα τις κυρίαρχες σχέσεις παραγωγής, όταν πλέον η ανάπτυξη των αντιθέσεων τους τις καθιστά ανασταλτικό παράγοντα για τον περαιτέρω δυναμισμό της κοινωνικής ανάπτυξης.

Η συσσωρευμένη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων οδηγούσε σε μια νέα ποιοτική τους κατάσταση, η οποία δεν προσαρμοζε εξελικτικά τις υφιστάμενες κοινωνικοοικονομικές σχέσεις και την εδραίωση των αντίστοιχων πολιτικών σχέσεων. Η νέα εναρμόνιση παραγωγικών δυνάμεων κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών σχέσεων προϋπέθετε την ανατροπή του υπάρχοντος συστήματος ως αποτέλεσμα της δράσης της κύριας παραγωγικής δύναμης, του ανθρώπου, μέσω της ταξικής πάλης.

Και σήμερα ο μύθος των τεχνολογιών, των νέων βιομηχανικών κλάδων, της «νέας οικονομίας» χρησιμοποιείται από την άρχουσα καπιταλιστική τάξη για να διατηρήσει την κυριαρχία της, να κρύψει τις πραγματικές αιτίες των κοινωνικών αντιθέσεων, να χειραγωγήσει τις δυνατότητες των ταξικών της αντιπάλων να θέσουν υπό αμφισβήτηση και ανατροπή της κυριαρχίας της. Για αυτό οι θεωρητικοί και πολιτικοί της εκπρόσωποι παρουσιάζουν τις επιστημονικές, τεχνολογικές εξελίξεις ακόμη και ως στοιχείο μετάλλαξης του καπιταλιστικού συστήματος.

Οι διάφορες θεωρίες της «παγκοσμιοποίησης» στοχεύουν στην υποταγή της εργατικής τάξης των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών, στην υποταγή της διεθνούς εργατικής τάξης στους κρατικούς και διακρατικούς δεσμούς του διεθνούς ιμπεριαλιστικού συστήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Α. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

1. Μια σύγκριση ανάμεσα στα μεταίχμια των αιώνων

Οι όροι και οι έννοιες είναι πολυσήμαντα. Διαθέτουν τη δική τους ερμηνεία. Αποτελούν ένα συμπυκνωμένο εκφραστή μικρών ή και μεγάλων αντιθέσεων και της κίνησής τους. Διαπίστωση η οποία ισχύει και όταν οι ίδιες (δηλαδή, ορισμένοι από εκείνους οι οποίοι κάνουν χρήση τους) αρνούνται αυτή την αντιφατική κίνηση που οι ίδιες εκφράζουν.

Ανάλογα με την οπτική που εξετάζει ένας αναλυτής τα φαινόμενα – αντικείμενό του, την ιστορική στιγμή και το κατά πόσο έχει ωριμάσει το ίδιο το αντικείμενο ενασχόλησής του, ανάλογη είναι και η χρήση του όρου. Επιπλέον, η όποια οπτική του επηρεάζεται άμεσα και αποφασιστικά από τις κοινωνικές αντιπαραθέσεις και τη θέση που έχει (ή νομίζει ότι κατέχει) ο αναλυτής σ' αυτές. Εξαρτάται, ακόμα, από τη γενικότερη κουλτούρα της εποχής του, της κοινωνίας στην οποία ζει και των επιστημονικών παραδόσεων που ενυπάρχουν σ' αυτήν.

Ένας όρος που αποτέλεσε σημείο αντιπαραθέσεων στο μεταίχμιο από τον 19^ο προς τον 20^ο αιώνα ήταν αυτός του ιμπεριαλισμού. Η συζήτηση ανάμεσα στον Καούτσκι και τον Χίλφερντινκ καθώς και τους Λούξεμπουργκ, Μπουχάριν, του Λένιν, είχαν στο επίκεντρο τους το ερώτημα εάν και κατά πόσο ο ιμπεριαλισμός είναι μόνο μια μορφή άσκησης πολιτικής ή υπήρχε μια θεμελιώδης αιτία η οποία χρειαζόταν να αναζητηθεί στα ενδότερα του συστήματος, στις ίδιες τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής.

Ο Κ. Καούτσκι διέκρινε στον ιμπεριαλισμό, όπως προηγούμενα και ο Ε. Μπερνστάιν, μια πολιτική πρόθεση ενός σχετικά μικρού κύκλου ανθρώπων. Ο πρώτος όριζε περιοριστικά ως χρηματιστικό κεφάλαιο μόνο την ελίτ των ιδιοκτητών τραπεζών. Ένας προσδιορισμός ο οποίος θα είχε, σήμερα, την, μικρή πρακτική αξία για την ανάλυση των δεδομένων του χρηματιστικού κεφαλαίου, αφού είναι μεθοδολογικά απλουστευτικός και κοινωνιολογικά εξαιρετικά στενός.

Η Ρ. Λούξεμπουργκ συγκέντρωσε την προσοχή της στις διαδικασίες αξιοποίησης του παραγωγικού κεφαλαίου και στην ανάγκη να αναζητήσει νέες αγορές, προκειμένου να εξαχθεί εκείνο το τμήμα σταθερού κεφαλαίου και των παραχθέντων προϊόντων που προκαλούσε κρίσεις υπερπαραγωγής και υπερσυσσώρευσης. Η Λούξεμπουργκ, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς με σημερινούς όρους, ότι διέκρινε περισσότερο τις αγορές και τα προβλήματα της διεθνοποίησής τους, παρά τους εσωτερικούς μηχανισμούς ανάπτυξης του συστήματος ως ολότητας.

Πλησιέστερα προς τους σημερινούς προβληματισμούς για την παγκοσμιοποίηση, όσον αφορά τη μεθοδολογία, βρέθηκε ο Μπουχάριν και σε ένα βαθμό ο Λένιν, ο οποίος και αξιοποίησε στο έπακρο τις απόψεις του πρώτου. Ο Μπουχάριν ανέλυσε, όπως και αργότερα ο Λένιν, τον ιμπεριαλισμό ως ένα στάδιο εσωτερικής ανάπτυξης του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος. Στάδιο στο οποίο πράγματι εμφανίζεται η τάση ποιοτικής ενδυνάμωσης του ρόλου της εξαγωγής κεφαλαίου και όχι μόνο της εξαγωγής εμπορευμάτων / αγαθών. Μόνο που αυτή η εξαγωγή δεν αξιολογείται ως η ουσία του ιμπεριαλισμού αλλά ως μια σημαντική έκφραση και αποφασιστικό χαρακτηριστικό του.

Η ουσία του ιμπεριαλισμού, σύμφωνα πάντα με τους Μπουχάριν και Λένιν, μπορεί να αναζητηθεί στα ενδότερα του συστήματος, βρίσκεται στην εσωτερική εξάπλωση και ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων. Εξάπλωση που αναπτύσσει το σύστημα σε ένα πιο προχωρημένο στάδιο στα πλαίσια του οποίου κυριαρχεί το χρηματιστικό

κεφάλαιο επί του άμεσα παραγωγικού και διαμορφώνεται μια καινούρια σχέση ανάμεσα στο κεφάλαιο και το κράτος.

Στην εποχή του ιμπεριαλισμού, το κράτος δεν είναι πλέον κράτος όλων των καπιταλιστών που κατά περιόδους κυριαρχείται από τις επιλογές και την ανάγκη εξυπηρέτησης της μιας ή άλλης μερίδας τους, αλλά είναι ένα κράτος που τείνει να εξυπηρετεί πριν απ' όλα τις μονοπωλιακές μερίδες του κεφαλαίου. Βέβαια, και εντός του μονοπωλιακού, κεφαλαίου υπάρχουν διαφορετικές ομάδες οι οποίες συγκρούονται μεταξύ τους. Στόχος είναι τους να μετασχηματίσουν την οικονομική τους δύναμη σε όσο το δυνατό περισσότερη πολιτική ισχύ. Να αξιοποιήσουν την όποια πολιτική τους ισχύ, προκειμένου να διευρύνουν τις συνθήκες αναπαραγωγής της οικονομικής τους ισχύος (και κατά προέκταση να αυξήσουν τα κέρδη τους)

Ο Μπουχάριν είναι ο μόνος που πριν από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο ανέδειξε αυτή τη νέα σχέση που διαμορφώνεται στην εποχή του ιμπεριαλισμού ανάμεσα στο κράτος και τις ενώσεις των καπιταλιστών.

2. Τα τρία ζεύγη κριτηρίων

Σήμερα, στο μεταίχμιο ανάμεσα στον 20^ο και τον 21^ο αιώνα, η συζήτηση δεν αφορά τόσο τον ιμπεριαλισμό, αλλά έχει εστιαστεί, στην έννοια της παγκοσμιοποίησης. Ο μη ειδικευμένος αναγνώστης δυσκολεύεται όλο και περισσότερο να κατανοήσει τις απόψεις που αναπτύσσονται γύρω απ' αυτό το θέμα, που βρίσκονται οι διαφωνίες και που οι συμπτώσεις. Μια πρώτη κωδικοποίηση της διεθνούς συζήτησης για την παγκοσμιοποίηση και, στο βαθμό που μας το επιτρέπουν οι γνώσεις μας, να καταγράψουμε τις βασικές διαφορές και συμπτώσεις ανάμεσά τους.

Πρόταση είναι να διαχωριστούν οι σημερινές θεωρίες για την παγκοσμιοποίηση με βάση τρία ζεύγη κριτηρίων. Πρόκειται, για ζεύγη των οποίων ο προσδιορισμός είναι μεθοδολογικός, καθότι στην

πραγματική επιστημονική συζήτηση το καθένα απ' αυτά εμφανίζεται να συνυπάρχει, σε διαφορετικό κάθε φορά βαθμό, μαζί με εκείνα των υπόλοιπων ζευγών.

2.1 Η παγκοσμιοποίηση ως αντικειμενικό φαινόμενο ή υποκειμενική επιλογή.

Η διαπλοκή αντικειμενικών συνθηκών και υποκειμενικών δράσεων καθώς και επιλογών.

Οι θεωρίες για την παγκοσμιοποίηση μπορούν να καταταχθούν σύμφωνα με το κριτήριο του κατά πόσο η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης αναγνωρίζεται ως ένα αντικειμενικό φαινόμενο. Ένα φαινόμενο, το οποίο προκύπτει από την εσωτερική δυναμική του συστήματος, ανεξάρτητα από τις προθέσεις των υποκειμένων - παικτών της εθνικής και διεθνούς πολιτικής σκηνής. Ή αλλιώς, με ποιο τρόπο διαπλέκονται στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης οι υποκειμενικοί με τους αντικειμενικούς παράγοντες, ποιο είναι το βάρος της κάθε ομάδας αυτών των παραγόντων, ποιος είναι ο καθοριστικός παράγοντας και ποιος ο δευτερεύων.

Μια άλλη άποψη, υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση δεν προέκυψε από την εσωτερική λογική του συστήματος, αλλά από τις υποκειμενικές επιλογές εκείνων οι οποίοι δύνανται (χωρίς πάντα να νομιμοποιούνται) να καθορίζουν την πορεία των πραγμάτων.

Ανάλογα με την καουτσκιανή ανάλυση για τον ιμπεριαλισμό, επιδιώκουν ορισμένοι να προσδιορίσουν την παγκοσμιοποίηση ως μια πολιτική επιλογή. Ανάλογα απλουστευτική είναι η θέση ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα σενάριο στο όνομα του οποίου καλούνται να υποταχθούν οι εργαζόμενοι πολίτες στις επιλογές των πολυεθνικών και αντίστοιχα η πολιτική στην εσωτερική λογική της αγοράς, ιδιαίτερα της υπό διαμόρφωση παγκόσμιας αγοράς. Είναι, μας φαίνεται, φανερό ότι εάν η παγκοσμιοποίηση γίνεται περιοριστικά

αντιληπτή ως ένα πολιτικό σενάριο, αν όχι και ένα ιδεολόγημα, τότε και οι όποιες διορθωτικές κινήσεις, ή και ανατροπές, θα πρέπει να περιορίζονται στο πεδίο της ιδεολογικής αντιπαράθεσης. Έτσι, ενώ η καταγγελτική θεώρηση της παγκοσμιοποίησης ως ιδεολογήματος - σεναρίου εμφανίζεται ως η πλέον αντίπαλη στο σύστημα, ουσιαστικά αποπλίζει σε μεγάλο βαθμό την πολιτική αντιμετώπιση του, αφού περιορίζει την όποια «αντιπαράθεση» σε κινήσεις «ιδεολογικής αποκάλυψης» και αποκατάστασης της «αυθεντικής συνειδησιακής θέσης».

Ανάμεσα σ' αυτές τις δυο απόψεις μπορεί να συναντήσει κανείς πολλαπλούς συνδυασμούς του ρόλου των αντικειμενικών τάσεων της πραγματικότητας και των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνουν οι παίκτες – υποκείμενα.

Κατά τη γνώμη μας, στην πραγματικότητα, υπάρχουν οι αντικειμενικές τάσεις ανάπτυξης του καπιταλισμού. Αντικειμενικές, όμως, με την έννοια ότι είναι κάτι που, με μία έννοια και μόνο, υπάρχει ανεξάρτητα από τη θέληση εκείνων οι οποίοι καλούνται και δύνανται να αποφασίζουν. Όχι, όμως, ότι αυτές οι υπάρχουσες καταστάσεις δεν είναι προϊόν των υποκειμένων της εθνικής και υπερεθνικής πολιτικής σκηνής που υπήρχαν και μέσω των αλληλεπιδράσεων τους δημιούργησαν νέες δομές.

Μέσα από τη σύγκρουση ανάμεσα στην κινούμενη και υπό διαμόρφωση αντικειμενική πραγματικότητα που καλείται να επηρεάσει αυτό το πολιτικό σχέδιο και τους σχεδιαστές, διαμορφώνεται το πραγματικό «σχέδιο» εκτύλιξης της Παγκοσμιοποίησης. Η παγκοσμιοποίηση, στηρίζεται στην εσωτερική λογική των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής και της διεθνοποίησής τους, στις νέες τεχνολογίες και εργατικές σχέσεις που τις συνοδεύουν κατά την εφαρμογή τους. Μορφοποιείται, όμως, και λαμβάνει το πραγματικό της (πολιτικό - κοινωνικό) σχήμα μέσα από τις επιλογές, τις συγκρούσεις, τη δράση και αντίδραση των υποκειμένων.

2.2 Παγκοσμιοποίηση: Οικονομικό ή κοινωνικό φαινόμενο;

Ένα δεύτερο ζεύγος με το οποίο μπορεί μεθοδολογικά να γίνει η προσέγγιση της παγκοσμιοποίησης και των θεωριών που ασχολούνται με αυτή, είναι κατά πόσο η παγκοσμιοποίηση αποτελεί προϊόν της ανάπτυξης και της διεθνοποίησης των αγορών ή υπάρχουν και άλλοι ισχυροί παράγοντες που επιδρούν, ακόμα και σφραγίζουν, την εξέλιξη και ωρίμανσή της. Η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται αποκλειστικά στο πεδίο της διεθνούς αγοράς και κατά προέκταση, στις οικονομικές σχέσεις. Η άποψη αυτή θυμίζει σε πολλά εκείνες τις θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό στο μεταίχμιο των δύο αιώνων (19^{ος} προς 20^ο) σύμφωνα με τις οποίες ήταν ένα αμιγώς οικονομικό φαινόμενο, εκείνο της κατάκτησης τρίτων, εξωτερικών αγορών.

Κατά τη γνώμη μας η παγκοσμιοποίηση είναι ένα σύνθετο φαινόμενο το οποίο προκλήθηκε από τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες που δημιουργήθηκαν στην οικονομία και οι οποίες αξιοποιήθηκαν από συγκεκριμένες κοινωνικές δυνάμεις στα πλαίσια ενός νεοφιλελεύθερου σχεδιασμού αναδιάρθρωσης των εθνικών πολιτικών και του υπάρχοντος θεσμικού συστήματος. Η παγκοσμιοποίηση, προκλήθηκε και από τις αλλαγές στον τρόπο ζωής, στη σχέση χρόνου και χώρου για τον άνθρωπο. Δεν είναι, δηλαδή, προϊόν μόνο οικονομικών αλλαγών και πολύ λιγότερο μόνο της αγοράς. Ως παγκοσμιοποίηση διατρέχεται από την επέκταση των οικονομιών (αγορών). Επέκταση η οποία την καθορίζει και είναι συστατικό της. Δεν προκλήθηκε, όμως, αποκλειστικά απ' αυτή και δεν εμπεριέχει μόνο αυτή.

Ορισμένοι, αντιλαμβάνουν την παγκοσμιοποίηση ως ένα οικονομικό φαινόμενο (μερικοί ως μια παγκοσμιοποίηση των αγορών και μόνο, άλλοι ως μια επέκταση των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων σε παγκόσμιο επίπεδο), εγκλωβίζονται στην αμεσότητα ορισμένων οικονομικών φαινομένων και στην έλλειψη αναστοχασμού επί των

συνθηκών διαβίωσης και πολιτισμικής ύπαρξης των ατόμων / της κοινωνίας.

Αυτή η άποψη προκαλεί και έναν εξίσου περιοριστικό αντίλογο. Η θέση ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μόνο οικονομικό φαινόμενο διευκολύνει και όσους θέλουν να πιστεύουν ότι δεν υπάρχει παγκοσμιοποίηση, διότι αντιπαραθέτουν στα οικονομικά στοιχεία τα δικά τους. Κι' αυτό, διότι όταν ξεκόβεται η οικονομία από τα γενικότερα κοινωνικά πλαίσια εντός των οποίων αναπτύσσεται, τότε είναι εύκολο να υποστηρίξει κανείς ότι αναπτύσσεται σε διαφορετική από την πραγματική κατεύθυνση.

Η περιοριστική οικονομίστικη θεώρηση της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης οφείλεται και σε ένα δεύτερο λόγο. Δηλαδή, στο αντικειμενικό γεγονός ότι τα οικονομικά φαινόμενα σε μια εποχή κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού ήταν από μια σκοπιά κυρίαρχα. Το αποτέλεσμα ήταν να αναπτυχθεί σχετικά εντονότερα και πιο άμεσα η οικονομική σκέψη γύρω από την παγκοσμιοποίηση απ' ότι εκείνη της κοινωνιολογίας και σαφώς εντονότερα απ' ότι της πολιτικής επιστήμης, επειδή το αντικείμενο της τελευταίας αναπτύσσεται πραγματικά ετεροχρονισμένα.

Είναι φανερό ότι τα οικονομικά φαινόμενα έχουν αυτή την περίοδο προτεραιότητα έναντι των πολιτικών και γι' αυτό και οι αναλύσεις εστιάζονται σ' αυτά. Όμως, λόγω αυτής της ασύμμετρης ανάπτυξης της παγκοσμιοποίησης είναι απαραίτητο να αναλύεται «ο αυθόρμητα» πολιτικός χαρακτήρας της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και να αξιολογούνται οι κοινωνικές επιπτώσεις της. Είναι αναγκαίο, να γίνεται αντιληπτή η παγκοσμιοποίηση σε όλο το εύρος της, όχι μόνο αναλυτικά, αλλά και από τη σκοπιά της προοπτικής και των «καθηκόντων» της πολιτικής.

Η περιοριστική αυτή θεώρηση έχει άμεσες πολιτικές επιπτώσεις, υπόκειται δε συχνά σε σκοπιμότητες. Δεν είναι, μόνο, μια στενή επιστημονική προσέγγιση του φαινομένου, αλλά και ένα σχήμα που

επιτρέπει την ιδεολογικοποίηση συγκεκριμένων συμφερόντων, με στόχο την άμεση χρήση της στην κοινωνική διαπάλη.

Όταν η παγκοσμιοποίηση εννοείται περιοριστικά ως η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και των κυρίαρχων σ αυτή σχέσεων στον δυτικό κόσμο, τότε η αντιμετώπιση της μπορεί να γίνει βασικά με οικονομικά μέσα και παραμένοντας εντός της λογικής της αγοράς. Οι «μεγάλες θεωρίες» έχουν και πρακτικές πολιτικές επιπτώσεις και οδηγούν σε πολιτικές επιλογές, από η μία, καθώς και σε απόδοση και ιεράρχηση του ρόλου κάθε ανθρώπινης δράσης. Εάν, η παγκοσμιοποίηση ήταν μόνο ένα οικονομικό φαινόμενο, τότε θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί κύρια με οικονομικά μέσα και το πολύ - πολύ με την οικονομική πολιτική. Αντίθετα εάν η παγκοσμιοποίηση είναι ένα πολυειδές και πολύμορφο φαινόμενο της συνολικής κίνησης της κοινωνίας και των αντιφάσεων της, τότε απαιτεί «ολικές» αντιμετώπισεις, συνολικά κοινωνικά - πολιτικά μέσα. Απαιτεί μια στρατηγική υπέρβασης των συνθηκών που προκαλούν τη συγκεκριμένη παγκοσμιοποίηση και να τεθούν σε μια δημοκρατική κατεύθυνση οι αντιφάσεις που διαπερνούν τη σύγχρονη κοινωνία συνολικά.

Στο όνομα μιας οικονομίστικα εννοούμενης παγκοσμιοποίησης καλούνται οι κοινωνίες να υποταχτούν στη λογική του κέρδους και του γεωπολιτικού ανταγωνισμού. Ενός ανταγωνισμού ανάμεσα στις περιοχές εκείνες που επιδιώκουν αύξηση επενδύσεων, ενίσχυση της υποδομής τους, διεθνοποίηση των διασυνδέσεων τους και υπέρμετρα κέρδη. Η αντίδραση σ' αυτή την αντίληψη της παγκοσμιοποίησης, στον οικονομισμό, στηρίζεται, όπως θα δείξουμε, σε έναν ιδιότυπο υποκειμενισμό.

Ο σύγχρονος οικονομισμός ανάγει την παγκοσμιοποίηση σε οικονομικό και μόνο φαινόμενο' το οποίο πρέπει να επιβληθεί πάση θυσία, του οποίου η εσωτερική λογική επιβάλλεται τυφλά με τρόπο που το «απλό άτομο» δεν δύναται να αντεπεξέλθει ή να τροποποιήσει ή να θέσει όρια. Ουσιαστικά παρουσιάζει την εσωτερική λογική της

διεθνοποιημένης καπιταλιστικής οικονομίας σαν ένα σιδερένιο νόμο και ως μια αναγκαιότητα. Παρουσιάζει την κυρίαρχη σήμερα πολιτική ως μη πολιτική και την εφαρμογή αυτής της μη πολιτικής ως μονόδρομο, ως αποτέλεσμα των απαιτήσεων της παγκόσμιας οικονομίας. Μιας οικονομίας χωρίς κοινωνικούς προσδιορισμούς, δομές και διαρθρώσεις.

Η θέση αυτή του οικονομισμού είναι, από την άποψη του μακρού χρονικού ορίζοντα, περιορισμένης εμβέλειας. Η παγκοσμιοποίηση να επέτρεψε την αποκόμιση γρήγορων και εύκολων κερδών, αλλά η οικονομία γνωρίζει καμπές και η τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους είναι πάντα παρούσα. Μπορεί, δηλαδή, η παγκοσμιοποίηση να λειτουργεί ως ισχυρή αντίρροπη τάση σε εκείνη της πτώσης του ποσοστού του κέρδους, αλλά δεν μπορεί να είναι συνεχής, σταθερή και αδιάκοπη. Η ιστορική πείρα δείχνει ότι δεν θα υπάρχουν στην περίοδο της παγκοσμιοποίησης μόνο μεγάλα κέρδη και για όλους, αλλά θα υπάρξουν και απώλειες συνολικές, καθώς και για συγκεκριμένες μερίδες κεφαλαίου. Σ' αυτή την περίπτωση, όσοι δεν θα διασφαλίζουν τα κέρδη τους θα ζητούν πολιτικά μέτρα, διαμόρφωση πλαισίων δράσης και κανόνων, καθώς και μηχανισμούς παρέμβασης.

Η σε ένα βαθμό απλουστευτική παρουσίαση της παγκοσμιοποίησης ως μονόδρομου προκαλεί δικαιολογημένες αντιδράσεις. Αντιδράσεις, όμως, όχι πάντα ορθές, συχνά δε, εξίσου μονόπλευρες. Έτσι, ενώ ο οικονομισμός αντιλαμβάνεται την παγκοσμιοποίηση ως μια διαδικασία μονοδιάστατα προσδιορισμένη από τις αγορές, έστω από την οικονομία και τις κινήσεις των μεγάλων επιχειρήσεων, πολυεθνικών και υπερεθνικών, αντίστροφα, ένας ιδιόμορφος υποκειμενισμός θεωρεί ότι δεν υπάρχει στην πραγματικότητα κανενός είδους παγκοσμιοποίηση και ότι το όλο σχήμα αποτελεί μια φενάκη, προκειμένου να εγκλωβιστούν πατριωτικές ή και προοδευτικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στις επιλογές των φορέων αυτού του σλόγκαν.

Και τα δύο αυτά ρεύματα στα οποία αναφερθήκαμε (οικονομισμός και υποκειμενισμός) παραδέχονται στο βαθμό ότι η παγκοσμιοποίηση είναι ένα νέο φαινόμενο. Ότι είτε εκφράζει την καινούρια λογική της καπιταλιστικής οικονομίας, είτε, έστω, τα νέα ιδεολογήματα εκείνων που αποκομίζουν μεγάλα κέρδη απ' αυτή την οικονομία.

2.3 Η παγκοσμιοποίηση ένα σύγχρονο φαινόμενο ή διαρκές συστατικό του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού;

Το πρόβλημα της γέννησης, εμφάνισης και κυριαρχίας των τάσεων.

Ένα τρίτο ζεύγος μεθοδολογικά διαφορετικής προσέγγισης της παγκοσμιοποίησης αναφέρεται στον χρονικό ορίζοντα. Εάν, δηλαδή και κατά πόσο η παγκοσμιοποίηση, στο βαθμό που γίνεται αποδεκτή ότι υπάρχει αντικειμενικά, είτε, έστω ως σχέδιο, αποτελεί ένα καινούριο φαινόμενο ή υπήρχε εδώ και καιρό, δεκαετίες, αν όχι και αιώνες, πριν ξεκινήσουν οι σύγχρονες συζητήσεις.

Υπάρχει σήμερα ένα ρεύμα σκέψης, κύρια προερχόμενο από την Αριστερά, το οποίο υποστηρίζει ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι κάτι το καινούριο, ότι ως φαινόμενο υπήρχε πάντα. Η θέση αυτή επικαλείται παλαιότερες αναλύσεις των πατέρων της πολιτικής οικονομίας, ιδιαίτερα του Κ. Μάρξ. Σύμφωνα με τις ερμηνείες αυτές, η παγκοσμιοποίηση είναι μια εσωτερική τάση του καπιταλιστικού συστήματος που ενυπάρχει σ' αυτό.

Μεθοδολογικά, η άποψη αυτή θεωρεί ότι η καταγραφή μιας εν δυνάμει τάσης μπορεί να ταυτιστεί με την ίδια την υλοποίηση της τάσης. Με το σύνολο, δηλαδή, των φαινομένων που προκαλεί στην πορεία και τα οποία διαμορφώνουν ένα νέο σύστημα σχέσεων, με δικές τους δομές και αλληλεξαρτήσεις. Πρόκειται για μια θέση εξίσου λανθασμένη με μια άλλη, η οποία στο όνομα του γεγονότος ότι κάθε τάση δημιουργεί και τις αντίρροπες τάσεις, αφού αυτή είναι η διαλεκτική της αντιφατικής

πορείας των πραγμάτων, θα μπορούσε να θεωρήσει και τις αντίρροπες τάσεις ως κυρίαρχες. Για να επιστρέψουμε στο παράδειγμά μας, όπως αξιολογούν ορισμένοι την παγκοσμιοποίηση ως διαρκώς παρούσα και κυριαρχούσα τάση στον καπιταλισμό, ανάλογα κάποιοι άλλοι θα μπορούσαν να θεωρούν την αντίρροπη προς την παγκοσμιοποίηση τάση, αυτή του κατακερματισμού, ως ήδη κυρίαρχη και διαρκώς παρούσα εν τη κυριαρχία της.

Υποστηρίζουμε, δηλαδή ότι η καταγραφή μιας τάσης ή των αντίρροπων δυνάμεων σ' αυτή, δεν την καθιστά αυτόματα και κυρίαρχη.

Κατ' αρχάς, θα θέλαμε να παρατηρήσουμε, ότι ο τρέχων τρόπος χρήσης του όρου «τάση» προέρχεται από τη θεωρία του ηλεκτρισμού. Σημαίνει τη μετακίνηση φορτίων ηλεκτρισμού από ένα σημείο σε ένα άλλο. Εκφράζει τη διαφορά δυναμικού ανάμεσα στα δύο αυτά σημεία. Ακριβώς αυτή η διαφορά είναι που προκαλεί τη μετακίνηση των φορτίων. Εάν, δηλαδή, τα δύο σημεία ήταν ίδιας δυναμικότητας δεν θα υπήρχε κίνηση, ή, διαφορετικά, εάν έπρεπε να προκληθεί μια κίνηση ανάμεσα σε δύο σημεία ίδιας δυναμικότητας, αυτό δεν θα γινόταν κατορθωτό.

Η τάση, ακόμα, μπορεί να εκφράζει τη στόχευση ή κίνηση προς ένα πράγμα. Ως στόχευση και επιδίωξη δεν μπορεί να ταυτίζεται με την επίτευξη ενός στόχου, αλλά ούτε και με τη συνολική διαδρομή η οποία απαιτείται να διανυθεί προκειμένου να φτάσει κανείς από ένα σημείο σε ένα άλλο. Δεν μπορεί, κατά συνέπεια, η έννοια της τάσης να ταυτιστεί με το σύνολο μιας διαδρομής, αλλά ούτε και με την ωρίμανση αυτής της πορείας προς το στόχο.

Ανάλογα, σε ένα βαθμό, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε στις κοινωνικές επιστήμες ως τάση τη δυναμική που αναπτύσσεται από τα υπάρχοντα δεδομένα προς μια νέα κατάσταση (είτε για το υποκείμενο που κινείται είτε για την κοινωνία συνολικά). Όταν αυτή η τάση αναπτύσσεται, τότε αλλάζουν και τα αρχικά δεδομένα. Με κανέναν τρόπο, όμως, δεν μπορεί να ταυτιστούν ως ίδιου μεγέθους και

ποιότητας σύνολο, (I) η αρχική κατάσταση, (II) τα δεδομένα που προκαλούν μια τάση - προοπτική απομάκρυνσης από τα αρχικά δεδομένα, (III) η διαδρομή αυτής της τάσης και (IV), τέλος, τα αποκρυσταλλώματά της.

Στη βάση των πιο πάνω παρατηρήσεων και διαχωρισμών, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ασφαλώς και υπήρξαν ενδιαφέροντα δεδομένα που προϋπήρχαν της επικράτησης της τάσης της παγκοσμιοποίησης και ασφαλώς η τάση της παγκοσμιοποίησης προκάλεσε τα σημερινά φαινόμενα, γεγονότα και αντιφάσεις που χαρακτηρίζουμε ως παγκοσμιοποίηση. Αλλά με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να ταυτιστεί η αρχική κατάσταση που προκαλεί μια κίνηση με την ίδια την προκληθείσα κίνηση. Διότι σ' αυτή τη περίπτωση θα ταυίζαμε την αιτία με το αποτέλεσμα της. Ακόμα, λιγότερο θα μπορούσε να ταυτιστεί η αρχική κατάσταση - αιτία με την ουσία και τις αντιφάσεις του αποτελέσματός της. Πολύ δε λιγότερο, με τις δομές και τις σχέσεις που προκαλούν / γεννούν στην κίνησή τους αυτές οι αντιφάσεις, . με την κίνηση, δηλαδή, που προκαλείται από το νέο αποτέλεσμα.

Θα θέλαμε, επίσης, να σημειώσουμε, ότι στο εσωτερικό του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού (όπως και σε κάθε σύστημα αντιφάσεων) ενυπάρχουν πολλαπλές τάσεις οι οποίες διαθέτουν προοπτική και τη δυνατότητα να παίξουν σημαντικό ρόλο. Οι «ανερχόμενες» τάσεις βρίσκονται σε σύγκρουση με ήδη υπάρχουσες καταστάσεις. Προσπαθούν να υπερβούν το κέλυφος που τις καθλώνει. Όμως, κάτι τέτοιο δεν μπορούν να το κατορθώσουν πάντα. Ιστορικά – δομικά δεν υπάρχει καμιά εγγύηση ότι μια τάση θα ολοκληρώσει τα ενυπάρχοντα σ' αυτή σπέρματα (όπως και κάθε ερωτική περίπτωση δεν οδηγεί αυτόματα στην αναπαραγωγή του είδους).

Άλλες, απ' αυτές τις νέες τάσεις έχουν ισχυρό έρεισμα προοπτικής και άλλες όχι. Η αξιοποίηση και ενίσχυσή τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις δομές και σχέσεις εντός των οποίων κινούνται,

καθώς και από τα υποκείμενα που τις «υιοθετούν» και την ποιότητα που «κατέχουν» τα τελευταία. Είναι, λοιπόν, φυσικό να μην κατορθώνουν όλες οι εν δυνάμει τάσεις να γίνουν παρούσες και υπαρκτές δομές. Και επιπλέον, να μην κατορθώσουν να τεθούν από το παρασκήνιο στο προσκήνιο της ιστορίας και πολύ λιγότερο στο κέντρο της.

Με μια έννοια, η επίκληση επιμέρους φαινομένων της σημερινής παγκοσμιοποίησης από το παρελθόν του καπιταλισμού, ακόμα και του προηγούμενου αιώνα, έχει την αξία της, αφού καταγράφει συγκεκριμένες ενδεικτικές στιγμές διαμόρφωσης και προώθησης - ενίσχυσης μιας τάσης. Από την άλλη, όμως, η καταγραφή αυτών των χαρακτηριστικών του παρελθόντος που επιβιώνουν σε νέα πλαίσια σήμερα, δεν αποτελούν απόδειξη ότι η παγκοσμιοποίηση, και μάλιστα με τη μορφή με την οποία επιβλήθηκε, ήταν μονόδρομος και νομοτελειακή. Δεν αποτελεί απόδειξη της απουσίας αντίρροπων τάσεων σ' αυτή την κυριαρχία ή έλλειψη άλλων εναλλακτικών δυνατοτήτων μορφοποίησης και δόμησης της παγκοσμιοποίησης από εκείνη που έχει σήμερα. Αλλά ακόμα και αν θεωρήσει κανείς ότι δεν υπήρχαν εναλλακτικές μορφές και δομές προς την σημερινή παγκοσμιοποίηση, ότι η τελευταία εμφανίστηκε όπως η Αθηνά από το κεφάλι του Δία, εξαρχής με τη σημερινή της εν δυνάμει διαμόρφωση, πάλι θα μπορούσε να υποθέσει ότι η επιβολή της ήταν αντιφατική και η πορεία αντινομική, ότι ωρίμασε βαθμιαία, έστω και μέσα από ένα μονόδρομο.

Το γεγονός ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, που σφραγίζει το γίνεσθαι στο πέρασμα προς τον 21^ο αιώνα, εμπεριέχει τάσεις, στοιχεία και χαρακτηριστικά που μπορούν να διακριθούν εκ των υστέρων στον πρώιμο καπιταλισμό, ότι το κεφαλαιοκρατικό σύστημα σήμερα ως καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, δεν σημαίνει ότι δεν είναι κάτι το ιδιαίτερο, κάτι το σχετικά καινούριο στην ιστορία του καπιταλισμού, ένα ειδικό φαινόμενο για την περίοδο που διανύουμε, στη συγκεκριμένη φάση ανάπτυξής του.

Κατά συνέπεια, ο καπιταλισμός προϋπάρχει και καθορίζει τα της φάσης παγκοσμιοποίησής του, αλλά με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι όλες οι συγκεκριμένες ιστορικές εκφάνσεις του εμπεριέχουν και την σε ανεπτυγμένη μορφή παγκοσμιοποίηση.

Αντίθετα λοιπόν με τις προαναφερόμενες απόψεις, που είναι και οι πλέον δεδομένες γύρω από την παγκοσμιοποίηση, εμείς υποστηρίζουμε ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μια ιδιαίτερη φάση ανάπτυξης του σημερινού κοινωνικού συστήματος, η οποία διακρίνεται από σειρά σημαντικών χαρακτηριστικών, τέτοιων που δίνουν στο όλο σύστημα μια σχετικά νέα ποιότητα. Όχι με την έννοια της καλύτερης ή χειρότερης ποιότητας, αλλά ενός συστήματος σχετικά διαφορετικού και διαφοροποιημένου σε αναφορά προς την ίδια τη δική του διαδρομή και ιστορία. Αναπτυγμένου όχι ως καταγραφή μιας θετικής αξιολόγησης, αλλά ως ένα προϊόν μιας διαδικασίας εξέλιξης.

Η παγκοσμιοποίηση, κατά τη γνώμη μας, δεν διαμορφώνει ένα νέο σύστημα κοινωνικών σχέσεων. Αντίθετα, προσαρμόζει τις υπάρχουσες καπιταλιστικές σχέσεις, τις μορφοποιεί εκ νέου, τις επεκτείνει στο χρόνο και στο χώρο, με τάση κατάληψης όλων των πλευρών ανθρώπινης δράσης. Σ' αυτά τα πλαίσια και με αυτή την έννοια, δίνει σ' αυτές τις σχέσεις (παραγωγής, ιδιοκτησίας, εξουσίας) νέα ποιότητα στο εσωτερικό του υπάρχοντος συστήματος (και όχι ασφαλώς μια τέτοια καινούρια ποιότητα που, να τα θέτει σε νέο πλαίσιο / σύστημα).

3. Παγκοσμιοποίηση: Η νέα ολότητα ανάπτυξης του καπιταλισμού;

Κατά τη γνώμη μας το σύνολο των σημερινών κοινωνικών νέων φαινομένων των προσαρμογών και των μεταλλαγών που εντοπίζονται και αναλύονται στα πιο διαφορετικά επίπεδα δράσης της κοινωνίας, τείνουν να αλληλοδιαπλεχτούν σε ένα ενιαίο όλο. Συγκροτούν, δηλαδή,

και συναποτελούν, την παγκοσμιοποίηση, έτσι όπως την αντιλαμβανόμαστε.

Η παγκοσμιοποίηση, δηλαδή, δεν είναι ένα αμιγώς οικονομικό φαινόμενο και κατά συνέπεια δεν περιορίζεται στην παγκοσμιοποίηση των αγορών. Φαινόμενα παγκοσμιοποίησης μπορούν να καταγραφούν σε όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής, όπως στη σφαίρα δράσης του πολιτισμού, της κοινωνικής ζωής, καθώς και στην πολιτική. Επιπλέον ως παγκοσμιοποίηση δεν πρέπει να νοείται στενά μια διαδικασία η οποία συμπεριλαμβάνει μόνο φαινόμενα που αποκτούν ορατές διεθνείς διαστάσεις.

Εμείς θα υποστηρίξαμε, αντίστροφα, ότι οι προϋποθέσεις που οδηγούν στην παγκοσμιοποίηση είναι τα στοιχεία που εγγενώς τείνουν να λάβουν παγκόσμιες όψεις και προσδίδουν στη διαδικασία εξάπλωσής τους ένα διεθνοποιημένου χαρακτήρα. Όμως, τα στοιχεία αυτά, παρόντα σ' αυτή τη διαδικασία, συνθέτουν ως ολότητα την παγκοσμιοποίηση και δεν αποτελούν μονοδιάστατα το καθένα απ' αυτά, ή έστω ένα απ' αυτά (όπως η οικονομία ή τα υποκείμενά της, η κίνηση του κεφαλαίου και οι διεθνείς επιχειρήσεις που δημιουργούνται απ' αυτή) το σύνολο της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης. Και αντίστροφα, η έννοια, η ουσία, καθώς και το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης δεν εξαντλούνται σε ένα - δύο συστατικά.

Εφόσον η παγκοσμιοποίηση δεν είναι συνωμοτικό σενάριο ούτε μια απλή τάση που πάντα ενυπάρχει ως πραγματικότητα, οι σχέσεις που δημιουργεί και οι δομές που την επιβάλλουν δεν είναι μονόδρομος. Όσο πιο σύνθετο και γενικευμένο γίνεται ένα σύστημα, και αυτή είναι η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, τόσο περισσότερες είναι οι εναλλακτικές που δημιουργούνται, ακόμα και όταν το σύστημα εμφανίζεται να κινείται προς μία κατεύθυνση πάνω σε σιδηροδρομικές τροχιές.

B. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

1. Εισαγωγή ενός νέου τεχνολογικά τρόπου παραγωγής

Όπως κάθε νέος τρόπος παραγωγής (είτε με την ευρύτερη, έννοια, δηλαδή του κοινωνικού σχηματισμού, είτε με τη χρησιμοποιούμενη τεχνολογική έννοια) έτσι και το μεταφορντικό μοντέλο απαιτεί προσαρμογή των εργασιακών σχέσεων σ' αυτό. Κατά συνέπεια ένα πρώτο στοιχείο παγκοσμιοποίησης είναι, ο νέος, με τη στενή έννοια του όρου, τρόπος καπιταλιστικής παραγωγής. Το μεταφορντικό μοντέλο στηρίζεται σε ευέλικτες μορφές εργασιακών σχέσεων, σε υπόσκαψη του συλλογικού εργάτη, στην τάση μετακίνησης του τόπου εργασίας από το εργοστάσιο στο σπίτι ή σε άλλους χώρους ατομικής μόνωσης από τους υπόλοιπους μισθωτούς.

2. Οι νέες τεχνολογίες

Το πλέον χαρακτηριστικό στο νέο μεταφορντικό μοντέλο είναι η εισαγωγή στην καπιταλιστική διαδικασία ανάπτυξης ενός νέου συστήματος ρύθμισης, ενός νέου τεχνολογικού τρόπου παραγωγής, αλλά και συσσώρευσης.

Αυτός ο νέος τεχνολογικός τρόπος παραγωγής και το μεταφορντικό μοντέλο γίνεται δυνατός και στηρίζεται στις νέες τεχνολογίες και στο ιδιοκτησιακό καθεστώς που τις χαρακτηρίζει. Οι νέες τεχνολογίες αποτελούν το δεύτερο συστατικό της παγκοσμιοποίησης. Το χαρακτηριστικό αυτό, της παγκοσμιοποίησης, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το ποιες μερίδες του κεφαλαίου ισχυροποιούνται (παραγωγοί και άμεσοι εφαρμοστές αυτών των τεχνολογιών). Ταυτόχρονα, δυναμώνει, βέβαια σχετικά και μόνο, τη θέση των υψηλά ειδικευμένων εργατών, ενώ γενικότερα αναβαθμίζει το ρόλο της πνευματικής εργασίας έναντι της χειρωνακτικής.

3. Αλλαγές στις σχέσεις χρόνου και χώρου

Η αναβάθμιση της πνευματικής εργασίας συνοδεύεται από τη διαδικτύωση όλου του πλανήτη (ή πιο σωστά των αναπτυγμένων περιοχών του) με τρόπο που να συγκροτείται μέσω του Ιντερνετ μια «ασώματη κοινωνία», μια κοινωνία η οποία δημιουργείται χωρίς άμεση χειροπιαστή προσωπική επαφή. Με το παράδειγμα αυτό, επιδιώκουμε να επισημάνουμε το γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες όχι μόνο στηρίζουν και επιβάλλουν νέες εργασιακές σχέσεις και αναβαθμίζουν τύπους εργασίας καθώς και κλάδους της οικονομίας, όπως, επίσης της καθημερινής ζωής (από τον πολιτισμό μέχρι τον τρόπο αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου), αλλά και διαμορφώνουν μια νέα σχέση ανάμεσα στο χρόνο και το χώρο. Η διαμόρφωση αυτής της νέας σχέσης αποτελεί κεντρικό στοιχείο της παγκοσμιοποίησης.

Η σχέση αυτή συγκροτείται και διαρθρώνεται χάρη και στα νέα μέσα. μαζικής επικοινωνίας, συγκοινωνίας και μεταφορών, της διάχυτης εικόνας και της διαδικτύωσης με τα νέα μέσα πληροφορικής, όπως είναι το ίντερνετ, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο κ.ο.κ.

Στο παρελθόν, η βιομηχανική επανάσταση, η συγκέντρωση και η συγκεντροποίηση κεφαλαίου έγινε δυνατή χάρη στα νέα μέσα μεταφοράς (τρένο και ατμόπλοιο) καθώς και επικοινωνίας (ιδιαίτερα οργανωμένο ταχυδρομείο, τηλέγραφος και τηλέφωνο), μέσω των οποίων δόθηκε η δυνατότητα πύκνωσης του χρόνου μεταφοράς των πρώτων υλών, των αγαθών, του κεφαλαίου, των υπηρεσιών καθώς και των εντολών μιας διεύθυνσης.

Ο χώρος τείνει σήμερα να εκμηδενιστεί ως παράγοντας δημιουργίας αναστολών στην επέκταση δραστηριοτήτων πάνω στον πλανήτη, με αποτέλεσμα να μειώνεται συνεχώς και ο απαιτούμενος χρόνος ανάπτυξης και περιστροφής των δραστηριοτήτων του ατόμου και της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, καθοριστικός παράγοντας, συστατικό και αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης είναι η σχετικοποίηση των

χρονικών αποστάσεων. Μια αλλαγή σημαντικότερη από κάθε νέα διεθνή οικονομική δραστηριοποίηση, αφού συγκαθορίζει και την τελευταία. Μια αλλαγή η παρουσία της οποίας αποτελεί την πιο άμεση απόδειξη του πόσο περιορισμένη είναι εκείνη η αντίληψη που ερμηνεύει και προσδιορίζει μονοδιάστατα την παγκοσμιοποίηση, ως ένα οικονομικό φαινόμενο και μόνο.

Οι μεταλλαγές της σχέσης της ανθρώπινης δραστηριότητας - χωροχρόνου έχουν άμεσες επιπτώσεις στην οικονομία. Προκαλεί αλλαγές στην οργάνωση και τη διοίκηση των επιχειρήσεων. Επιτρέπει τη χωρική διάσπαση των διαδικασιών έρευνας και της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και ιδιαίτερα των χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων, χωρίς να απαιτείται μεγαλύτερος χρόνος, απ' ό τι την περίοδο κατά την οποία αυτές οι δραστηριότητες ήταν συγκροτημένες σε άμεση εδαφική βάση. Κάθε άλλο. Η μεταλλαγή αυτή προκαλεί και έναν ισχυρότατο ανταγωνισμό ανάμεσα στους διαφορετικούς εδαφοχωρικούς προσδιορισμούς, ιδιαίτερα σ' εκείνους που είναι οργανωμένοι σε εθνική βάση και κατά προέκταση διαθέτουν διαφορετικούς νομικούς και δημοσιονομικούς κανόνες λειτουργίας. Οι οποίοι, εδώ, συμπεριλαμβάνουν στο εσωτερικό τους μια, σε ένα βαθμό ιδιαίτερη κάθε φορά, υποδομή, καθώς και ένα ξεχωριστό σύστημα μισθοδοσίας, ασφάλισης, παροχών και γενικότερα παράδοσης και ανάπτυξης των κοινωνικών αγώνων.

Ο νέος χωροχρόνος, που παράγεται από τις νέες τεχνολογίες και τη χρήση τους, ο οποίος παράγει από την πλευρά του νέες απαιτήσεις στις τεχνολογίες, επιδρά και στο εσωτερικό της οργάνωσης της εργασίας. Δημιουργεί όλες τις προϋποθέσεις μετάβασης από το φορντικό μοντέλο σε εκείνο που ονομάστηκε από τη σχολή της ρύθμισης ως μεταφορικό μέσο.

4. Αλλαγές στις μεταφορές και επικοινωνίες – Το περιβάλλον

Οι νέες τεχνολογίες δημιουργούν καινούργιες σχέσεις στο χωροχρόνο για τον απλούστατο λόγο ότι δημιουργούν δυνατότητες και προϋποθέσεις συγκρότησης νέων τύπων μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας. Όχι μόνο το ίντερνετ και οι υπερλεωφόροι της πληροφορικής, αλλά και τα παραδοσιακά μέσα μεταφοράς έχουν εκσυγχρονιστεί σε μεγάλο βαθμό. Η αξιοποίησή τους γίνεται όλο και πιο μαζική, οι αποστάσεις για τους ανθρώπους, είτε αφορά επιχειρηματικές μετακινήσεις είτε για λόγους αναψυχής ή, τέλος μετανάστευσης, έχουν μικρύνει και κινούνται πλέον σε ρυθμούς ωρών και όχι πλέον ημερών. Το καινούριο στοιχείο είναι ότι αυτή η σύντμηση του χρόνου μετακίνησης ανάμεσα σε διαφορετικούς γεωγραφικούς εθνικούς χώρους ισχύει και για κοινωνικά στρώματα περιορισμένων εισοδηματικών δυνατοτήτων.

Από την άλλη, τα μπλοκαρίσματα εντός των μεγάλων πόλεων (ορισμένοι τις χαρακτηρίζουν πόλεις της παγκοσμιοποίησης, global cities) δυσκολεύουν τις μετακινήσεις σε περιορισμένους εδαφικούς χώρους, εκεί όπου άλλοτε οι μετακινήσεις με παραδοσιακά μέσα ήταν πολύ πιο σύντομες. Πρόκειται, λοιπόν, για μια αντίφαση στις διαστάσεις του χωροχρόνου, όπου βέβαια, οι τάσεις εκμηδένισης της σημασίας του είναι ισχυρότερες από εκείνες επέκτασής τους.

Θα πρέπει όμως, να σημειώσουμε ότι όταν μιλάμε εδώ για αλλαγές στο χώρο και χρόνο σε σχέση με τις μετακινήσεις δεν εννοούμε μόνο τις μεταφορές των ίδιων των ατόμων. Με άλλα λόγια, η σύγχρονη τεχνολογία των τηλεπικοινωνιών που δίνουν τη δυνατότητα συσκέψεων μέσω οθόνης ή η τηλεόραση που μεταφέρει την εικόνα (πραγματική ή μη δεν ενδιαφέρει εδώ) για τα γεγονότα και τον τρόπο ζωής άλλων κοινωνιών, για πολιτιστικές ή αθλητικές εκδηλώσεις που γίνονται σε διαφορετικά μέρη του κόσμου σε όλο τον πλανήτη, φέρνει ουσιαστικά

κοντά την παγκόσμια κοινωνία, έστω και αν δεν έχει διαμορφωθεί σαν τέτοια, σε χρόνο στιγμιαίο.

Η μεταφορά των ατόμων και των αγαθών, καθώς και των απόψεων ή των εικόνων των γεγονότων αποτελεί ένα στοιχείο άμεσης παγκοσμιοποίησης του γίνεσθαι. Παγκοσμιοποίησης ως τάσης. Διότι «απόλυτη παγκοσμιοποίηση» δεν υπάρχει, αφού εκατοντάδες εκατομμύρια νοικοκυριών δεν διαθέτουν αυτά τα μέσα ή εισοδήματα προκειμένου είτε να μετακινηθούν τα ίδια τα μέλη της είτε να προσλαμβάνουν εικόνα και φωνή (τηλέφωνο, τηλεόραση, ραδιόφωνο υπερβραχέων δυνατοτήτων).

Οι νέες τεχνολογίες και ο τρόπος εφαρμογής τους στην παραγωγική διαδικασία και στις μεταφορές, έχουν οξύνει τα μεγάλα οικολογικά προβλήματα της εποχής μας. Τα προβλήματα αυτά υπερβαίνουν το εθνικρατικό χώρο και αναζητούν λύσεις σε ευρύτερα πεδία. Η οικολογία αποτελεί μια άμεσα αρνητική πλευρά της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης και, όπως η τρύπα του όζοντος, αναζητεί και απαιτεί λήψη μέτρων και λύσεις που να υπερβαίνουν τα στενά τοπικά πλαίσια, θετική αξιοποίηση των δυνατοτήτων της παγκοσμιοποίησης.

5. Τροποποίηση του ρόλου του εθνικού κράτους

Οι αλλαγές στο χωροχρόνο, η ενδυνάμωση των υποδομών μεταφοράς ατόμων προϊόντων και εικόνων, οι νέες τεχνολογίες και η απορύθμιση της διαδικασίας ρύθμισης, όλα αυτά δημιουργούν νέα πλαίσια δράσης του εθνικού κράτους. Σύμφωνα με τη γνώμη πολλών, η παγκοσμιοποίηση υποσκάπτει οριστικά το ρόλο του εθνικού κράτους, άποψη η οποία όπως έχει αποδειχθεί με αφορμή τη σχέση εθνικού κράτους – διαδικασία περιφερειοποίησης (ευρωπαϊκής ενοποίησης), δεν διακρίνεται από την αίσθηση του μέτρου. Η υπερβολή της προκύπτει διότι ταυτίζει την υπόσκαψη σημαντικού τμήματος του παραδοσιακού

ρόλου του κράτους με την αμφισβήτηση της ίδιας της ύπαρξης του ενώ θεωρεί – λανθασμένα – τη δυσλειτουργία του κοινωνικού του ρόλου της ως αδυναμία ανάληψης νέων τροποποιημένων ρόλων και λειτουργιών.

Μια δεύτερη εκδοχή υποστηρίζει ότι οι νέες συνθήκες (είτε δηλαδή αναγνωρίζουν την ύπαρξη μιας διαδικασίας παγκοσμιοποίησης είτε όχι) δεν δημιουργούν καμιά ουσιαστική αλλαγή στην παρουσία του εθνικού κράτους. Η άποψη αυτή δεν καταγράφει με επάρκεια τροποποιήσεις που προκαλούν οι πολυεθνικές στις ίδιες τις δυνατότητες παρουσίας του εθνικού κράτους και κατά προέκταση στην ίδια του την παρουσία. Δογματικά θεωρεί ότι το εθνικό κράτος είναι ένας αιώνιος θεσμός, ξεχνώντας ότι ό,τι έχει αρχή, και τέλος, ιδιαίτερα όσον αφορά στις κάθε φορά συγκεκριμένες μορφοποιήσεις του.

Όπως και αν το εξετάσει κανείς το θέμα του εθνικού κράτους σήμερα, δεν μπορεί να αγνοήσει το γεγονός ότι υπάρχει μια σχετική «απεθνικοποίηση». Με την έννοια ότι τα εθνικά σύνορα δεν ορίζουν, πλέον, έναν κλειστό και «συνεχώς» ελεγχόμενο χώρο εντός του οποίου υπάρχουν πολλαπλές και ιδιαίτερα έντονες κοινωνικές σχέσεις και εκτός του οποίου η πυκνότητα των δραστηριοτήτων μειώνεται κατακόρυφα, ενώ όλο και πιο πυκνές γίνονται οι σχέσεις εκτός και πέραν των εθνικών συνόρων. Τα πολυειδή σύνορα μετακινούνται όλο και περισσότερο σε περιφερειακό επίπεδο. Ταξίδια, γάμοι, αλληλογραφία, διαδίκτυα, παραγωγή και διανομή αγαθών και υπηρεσιών υπερβαίνουν τον εθνικό ορίζοντα. Η κίνηση αυτή σφραγίζεται πριν απ' όλα από τις δραστηριότητες των ισχυρών και μεγάλων επιχειρήσεων.

Οι πολυεθνικές δεν μειώνουν μόνο το εύρος και την εμβέλεια των αποφάσεων του εθνικού κράτους; για να πάρουμε μόνο ένα παράδειγμα, αλλά ταυτόχρονα, μέσω των διεθνών μετακινήσεών τους, αφαιρούν από το εθνικό κράτος πόρους (πριν απ' όλα φόρους) του οποίους θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για την ικανοποίηση σειράς λειτουργιών του, επί παραδείγματι στον άμεσο κοινωνικό τομέα και στην εκπαίδευση.

Η υπόσκαψη των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δυνατοτήτων του εθνικού κράτους δεν απορρέουν μόνο από την καθαυτό διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, αλλά και από τον τρόπο που αυτή αναπτύσσεται. Ιδιαίτερα η νεοφιλελεύθερη παραλλαγή της παγκοσμιοποίησης στοχεύει και προωθεί την απορύθμιση των εθνικών ρυθμίσεων και κατά συνέπεια σημαντικών λειτουργιών του εθνικού κράτους τείνει να μειώνεται ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων κοινωνικοπολιτικών επιλογών στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης.

Πολλές πλευρές της δράσης του εθνικού κράτους, όπως τις γνωρίσαμε, μέχρι σήμερα, μειώνονται και περιορίζονται. Ιδιαίτερα οι λειτουργίες που επιβλήθηκαν στο αστικό κράτος και του έδωσαν τη μορφή του «κοινωνικού κράτους» ή του «κράτους πρόνοιας» βρίσκονται από ισχυρή αμφισβήτηση.

Στην περίοδο που διανύουμε, το κράτος αναλαμβάνει τη διττή δραστηριότητα ενσωμάτωσης του «εθνικού χώρου» στις διαδικασίες απεθνικοποίησης και παγκοσμιοποίησης. Από τη μία, ενσωματώνει στον εσωτερικό χώρο διαδικασίες, κανονισμούς και ρυθμίσεις οι οποίες αποφασίστηκαν σε χώρο ευρύτερο του εθνικού, ενώ, από την άλλη, προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την επιρροή του εθνικού χώρου και των δικών του μηχανισμών σ' αυτό το διεθνές γίγνεσθαι. Με άλλα λόγια, το άνοιγμα του εθνικού χώρου δεν συνεπάγεται κατάργηση του εθνικού κράτους, αλλά σε ένα βαθμό την τροποποίηση των λειτουργιών και της θέσης του.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης το εθνικό κράτος δεν περιφράσσει το χώρο εντός του οποίου δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε, αλλά, προσπαθεί να ελέγξει τις εισροές σ' αυτό τον χώρο και να στηρίξει τις εκροές του, καθώς και τις αλληλοδιασυνδέσεις και αλληλοδιαπλοκές με τον ευρύτερο χώρο (περιφερειακό και εν δυνάμει παγκοσμιοποιημένο). Στο βαθμό που το κράτος ελέγχει τις εισροές και ενισχύει τις εκροές – δικές του ή άλλων εθνικών υπομένων είναι ένα ενισχυμένο κράτος και αντίστροφα.

6. Πολιτισμός

Ένας ιδιαίτερα ισχυρός παράγοντας ενίσχυσης της παγκοσμιοποίησης είναι και ο πολιτισμός. Βέβαια ο πολιτισμός παγκοσμίως δεν αναπτύσσεται μόνο από τις διεθνοποιημένες μορφές του, αλλά και με τις τοπικές εκφάνσεις του οι οποίες άλλοτε εκφράζουν την τάση ενσωμάτωσης του διεθνικού στον εθνικό – τοπικό, με τρόπο που το διεθνές τείνει να μετατρέπεται σε παγκόσμιο, άλλοτε εκφράζουν την τάση άγονης αντιπαράθεσης με το διεθνοποιημένο ή τάση του κατακερματισμού, και άλλοτε, αποτελούν μια δημιουργική ανάπτυξη του ιδιαίτερου και τοπικού με την αξιοποίηση και μη τοπικών – μη εθνικών στοιχείων (από τεχνολογικούς συντελεστές, μέχρι και τεχνοτροπίες).

Η διεθνοποιημένη διάδοση συγκεκριμένων μορφών πολιτισμού δίνει τη δυνατότητα μεγαλύτερης επίδρασης των φορέων αυτής της διάδοσης πάνω στις κοινωνίες υποδοχής τους. Φέρνει, επιπλέον, τα υποκείμενα πλησιέστερα μεταξύ τους. Μεγεθύνει τα περιθώρια διείσδυσης των υποκειμένων της παγκοσμιοποίησης και στις πιο απόμακρες περιοχές του κόσμου. Είναι γνωστό, ότι ο πολιτισμός αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς στη θεωρητική συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση, για τον προσδιορισμό της ταύτισης και της διαφορετικότητας. Στο βαθμό που ο κόσμος, πιο σωστά ορισμένες πλευρές της ζωής των ατόμων και των κοινωνιών, ενοποιείται πολιτισμικά, ή ορισμένες δυνάμεις επιδιώκουν να επιβάλουν αυτή την ενοποίηση, δημιουργούνται και αντίρροπες δυνάμεις, επιβεβαιώνοντας και σ' αυτό τον τομέα της διαλεκτική παγκοσμιοποίησης και κατακερματισμού.

Η διάδοση συγκεκριμένα τύπου μουσικής, χορευτικών κινήσεων, είδους ντυσίματος και φαγητού και οι αντιστάσεις που υπάρχουν σ' αυτή τη διάδοση (αντίσταση η οποία εξαρτάται ευθέως ανάλογα με την ποιότητα της εθνικής – τοπικής πολιτισμικής εξέλιξης στον κάθε τομέα, καθώς και από τη δημιουργική αφομοίωση των σύγχρονων τεχνικών –

τεχνολογιών από τον τοπικό – εθνικό πολιτισμό) αποτελούν την καθημερινή επιβεβαίωση της διαλεκτικής ανάμεσα στην τάση παγκοσμιοποίησης και κατακερματισμού.

7. Οι επιπτώσεις στο άτομο

Θα ήθελα να επισημάνω εδώ ότι η παγκοσμιοποίηση δεν έχει επιπτώσεις μόνο πάνω στις εθνικές κοινωνίες και σε άλλες, ανάλογες, μεγάλες κοινωνικές μονάδες, αλλά επιδρά και πάνω στα άτομα. Ο τρόπος εξέλιξης της παγκοσμιοποίησης και οι σημερινές μορφοποιήσεις της δημιουργούν στον «καθημερινό πολίτη» αισθήματα άγχους, φόβους και ανασφάλειας για το μέλλον. Επίσης, οι νέες δυνατότητες που εν δυνάμει εμπειριούνται στην διαδικασία παγκοσμιοποίησης δεν είναι για όλα τα άτομα ίδια. Εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τη θέση του στους κλάδους της οικονομίας και την κοινωνική του θέση εντός της τελευταίας.

Επίσης, η παγκοσμιοποίηση δεν επιδρά πάνω στο άτομο μέσω της αντίληψης που διαμορφώνει εκείνο γι' αυτή, αλλά και με τη συνεχή επίδραση στην καθημερινότητά του. Έμμεσα, μέσω της επίδρασής της πάνω στην τοπική – εθνική οικονομική ανάπτυξη, τη διαμόρφωση των συνθηκών αγοράς σ' αυτή το επίπεδο, την αφαίρεση σημαντικών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων του. Άμεσα, μέσω της παγκοσμιοποίησης μορφών καθημερινής δράσης του, όπως είναι οι σπουδές στο εξωτερικό, οι διεθνείς μετακινήσεις και ταξίδια, η συνεχής επαφή με διαφορετικά προϊόντα πολιτισμού, ιδιαίτερα μέσω του κινηματογράφου, της τηλεόρασης και της μουσικής, των αθλητικών εκδηλώσεων και των υπερεθνικών συλλόγων, καθώς και των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Επίσης, τα άτομα διαμορφώνουν φιλίες που υπερβαίνουν τα εθνικά πλαίσια, ενώ όλο και περισσότερα παντρεύονται μέλη άλλων εθνικών κοινωνιών.

Ο βιωματικός κόσμος του ατόμου και ο κοινωνικός περίγυρος του δεν είναι, πλέον, μόνο ο τοπικός - οικογενειακός περίγυρος ούτε περιορίζεται στα εθνικά πλαίσια. Τείνει όλο και περισσότερο να συμπεριλάβει και εξωτερικά στοιχεία. Όπως, παλαιότερα, έσπαγαν οι τοπικοί δεσμοί - χωρίς να καταργούνται - στην πορεία διαμόρφωσης μιας εθνικής αγοράς και ενσωμάτωση της τοπικής σ' αυτή, έτσι και σήμερα τείνουν να διαμορφωθούν πλαίσια πέραν του εθνικού κράτους, με ενσωμάτωση των εθνικών χώρων, αλλά και αντιπαράθεση μαζί τους. Ανάλογες είναι και οι τάσεις - μετακινήσεις του βιωματικού κόσμου του ατόμου.

Τέλος, να σημειωθεί ότι η μετακίνηση του βιωματικού κόσμου συνοδεύεται με την προσπάθεια περιθωριοποίησης του ατόμου ως κοινωνικού παράγοντα, δηλαδή του ατόμου - πολίτη, και της κυριαρχίας των αγορών επί του ατόμου και της μετεξέλιξής του σε άτομο - καταναλωτή.

8. Παγκοσμιοποίηση των αγορών – Τα οικονομικά υποκείμενα

Η αντίληψη για την παγκοσμιοποίηση είναι αυτή η οποία ταυτίζει την παγκοσμιοποίηση με την ύπαρξη μια παγκόσμιας αγοράς. Η απλουστευτική αυτή αντίληψη τροφοδοτεί οικονομίστικες ερμηνείες απόρριψης της παγκοσμιοποίησης.

Οι κριτικοί της θεωρίας για την παγκοσμιοποίηση ως ενός οικουμενικού φαινομένου διατείνονται ότι οι οικονομικές δραστηριότητες εξακολουθούν να είναι περισσότερο προσανατολισμένες στο εσωτερικό ενός εθνικού κράτους. Η όποια αύξηση των οικονομικών διεθνών δραστηριοτήτων είναι προϊόν της πρακτικής των εθνικών οικονομιών στο διεθνές περιβάλλον και όχι της ανάπτυξης σχετικά αυτόνομων δράσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιπλέον, κατά τη γνώμη μας, το επίπεδο του παγκόσμιου εμπορίου δεν υπερβαίνει εκείνο που

καταγραφόταν στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τέλος, υποστηρίζεται ότι η όποια απεθνικοποιημένη οικονομική παρουσία δεν οδηγεί στην παγκοσμιοποίηση, αλλά στη διαμόρφωση περιφερειακών οικονομικών, ιδιαίτερα οικονομικών μπλοκ.

Κατ' αρχάς, οι αγορές τείνουν να παγκοσμιοποιηθούν. Η θέση μας, όμως, αφορά την τάση, τη διαδικασία εν τω γίνεσθαι και με κανέναν τρόπο δεν υπονοεί ότι βρισκόμαστε σε κάποια ολοκληρωμένη, ή ακόμα και τελική, κατάσταση.

Δεύτερο, η οικονομία δεν είναι μόνο το εμπόριο αγαθών. Εάν χαρακτηρίζει κάτι την τάση παγκοσμιοποίησης δεν είναι κύρια η ενίσχυση του υπερεθνικού εμπορίου, αλλά ότι ενισχύεται άμεσα το εμπόριο υπηρεσιών (κάτι που ασφαλώς δεν υπήρχε πριν έναν αιώνα), ότι πολλαπλασιάζονται οι υπερεθνικές κινήσεις στα χρηματιστήρια και από το χρηματιστικό κεφάλαιο, το κατ' εξοχήν κεφάλαιο του 20^{ου} αιώνα.

Τρίτο, το εμπόριο στα τέλη του προηγούμενου αιώνα είχε διαφορετικά χαρακτηριστικά, απ' ότι στα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Τότε ήταν κύρια εμπόριο πρώτων υλών από τις φτωχές χώρες – πρώην αποικίες προς τις πλούσιες – αποικιοκρατικές δυνάμεις και εμπόριο έτοιμων αγαθών μεταξύ των πλούσιων χωρών. Τώρα διακρίνουμε μια διάσπαση του λεγόμενου τρίτου κόσμου, σε ένα τμήμα που παραμένει κύρια στον παλιό του ρόλο (κύρια στις χώρες της Αφρικής) και σε ένα άλλο τμήμα το οποίο έχει προσελκυστεί στην παγκόσμια αγορά ανταλλαγής αγαθών (κύρια Λατινική Αμερική και Ασία). Οι δυνάμεις (γεωγραφικοί χώροι και πληθυσμιακά μεγέθη) που προσελκύονται στην παγκόσμια αγορά είναι πολλαπλά περισσότερες από τα τμήματα της μαύρης ηπείρου που παραμένουν εκτός των παγκόσμιων διαδικασιών. Η τάση αυτή ενισχύθηκε και από την κατάρρευση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και την ένταξη των χωρών αυτών στην υπό παγκοσμιοποίηση καπιταλιστική αγορά. Η αγορά αυτή μπόρεσε να ανοίξει και άλλο, χάρη στο γεγονός της μεγάλης πτώσης των

απαιτούμενων εξόδων μεταφοράς και επικοινωνίας αγαθών, υπηρεσιών και προσώπων.

Τέταρτο, οι διεθνείς εμπορικές σχέσεις αναπτύσσονταν τον προηγούμενο αιώνα κύρια μέσω διμερών ή πολυμερών διακρατικών συμφωνιών και τον αμοιβαίο περιορισμό των μέτρων προστασίας. Σήμερα, αναπτύσσονται περισσότερο μέσω της απευθείας δράσης πολυεθνικών επιχειρήσεων που δημιουργούν τις δικές τους αλυσίδες καταστημάτων (δικής τους ιδιοκτησίας ή συνεργασίας με τρίτους).

Πέμπτο, παλαιότερα, οι επενδύσεις αφορούσαν την αγορά έτοιμων παραγωγικών μονάδων ή επιχειρήσεων. Έτσι αμερικάνικες εταιρείες, όπως η Ford, αγόραζαν ολόκληρες τις εγκαταστάσεις μιας ανταγωνίστριας επιχείρησης στη Γερμανία, όπως την Taunus. Σήμερα η τάση είναι εντελώς διαφορετική. Η παραγωγική διαδικασία ενός τελικού προϊόντος κατανέμεται ανάμεσα σε διαφορετικά κράτη. Μια εταιρεία μπορεί να έχει επιχειρήσεις σε δεκάδες χώρες και να παράγει σε κάθε μια απ' αυτές ένα διαφορετικό τμήμα της συνολικής παραγωγικής διαδικασίας. Μια δυνατότητα που τη δημιουργεί σε μεγάλη έκταση η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών.

Έκτο, η εθνική νομισματική πολιτική, ιδιαίτερα όσον αφορά τους τόκους και τα επιτόκια, έχει πάψει από καιρό να θεωρείται ένα εργαλείο απόλυτου εθνικού ελέγχου και οι εξωτερικοί παράγοντες «υπονομεύουν» ουσιαστικά την εθνική κυριαρχία σ' αυτό τον τομέα.

Θα μπορούσε να αναφέρει κανείς και άλλα στοιχεία, τομείς οικονομικής δραστηριότητας, δομές και σχέσεις που επιβεβαιώνουν ότι ακόμα και αν υπάρχουν από μια πρώτη ματιά ορισμένες «στατιστικές» συμπτώσεις, αυτές δεν πρέπει να οδηγούν στο να βλέπουμε το δέντρο και να χάνουμε το δάσος.

Αυτό που εμείς θέλαμε να δείξουμε είναι ότι ασφαλώς και η οικονομία στο μεταίχμιο από τον 20^ο προς τον 21^ο αιώνα, εξακολουθεί, όπως και πριν ένα αιώνα, να είναι κυρίαρχα καπιταλιστική. Ασφαλώς και η σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία αποτελεί συνέχεια

φαινομένων που χαρακτήριζαν τον καπιταλισμό και σε προηγούμενες περιόδους. Όμως, μέσα σ' αυτή τη συνέχεια υπάρχουν ουσιαστικοί παράγοντες ασυνέχειας που αλληλοδιαπλέκονται και συγκροτούν την οικονομική πλευρά της παγκοσμιοποίησης. Από την άλλη, πάλι, το γεγονός ότι τείνει να κυριαρχήσει στην οικονομία η παγκοσμιοποίηση δεν σημαίνει με κανένα τρόπο ότι υπάρχει ένας ήδη τελειωμένος ενιαίος μονολιθικός παγκόσμιος καπιταλισμός, μια αντίστοιχη παγκόσμια αγορά και παγκόσμια οικονομία. Και στην οικονομία υπάρχουν αντίρροπες τάσεις και στο πεδίο των αγορών εμφανίζονται επιμέρους αγορές, είτε για ειδικούς πελάτες είτε σε μικρότερες περιοχές.

Με άλλα λόγια, η όποια απολυτότητα στην κίνηση των κεφαλαίων και στην συγκρότηση των αγορών δεν αποτελεί βάση ανάλυσης υπαρκτών τάσεων και εντοπισμού των αντίρροπων τάσεων τους. Ακόμα, η εμφάνιση και προώθηση των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης, ένα αντικειμενικό γεγονός, δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη μορφοποίησή τους, η οποία ούτε αντικειμενικά αναγκαία ήταν, ούτε αποτελεί μονόδρομο. Ο σημερινό κόσμος, ιδιαίτερα οι «μετεθνικές» του τάσεις, θα μπορούσαν να είναι διαφορετικού τύπου και διαμορφωμένες με άλλον τρόπο.

Γ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΤΑΞΗ

ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ:

Η ΘΕΩΡΙΑ – ΚΟΝΤΕΙΝΕΡ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η «σύγχρονη» κοινωνιολογία, γίνεται κατανοητή, ως «σύγχρονης» κοινωνίας. Έτσι παρουσιάζεται ένα οργανόγραμμα του κοινωνικού χώρου, με λανθάνοντα τρόπο άλλα και με την αίσθηση της γενικής συμφωνίας γύρω από αυτό, το οποίο μπορεί να ονομαστεί η θεωρία - κοντέινερ της κοινωνίας:

Πρώτο, σύμφωνα με αυτή, οι κοινωνίες θεωρούν ως δεδομένη - πολιτικά και θεωρητικά - την «πολιτική κυριαρχία πάνω στο χώρο». Αυτό σημαίνει: Η κοινωνιολογική θεώρηση ακολουθεί την τακτική εξουσία - ισχύς και βία - του κράτους. Αυτό αποτυπώνεται στο γεγονός ότι οι κοινωνίες κατατάσσονται υπό το κράτος - οι κοινωνίες είναι κρατικές κοινωνίες, κοινωνική τάξη σημαίνει κρατική τάξη. Έτσι, τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και στην επιστήμη γίνεται λόγος για τη «γαλλική», την «αμερικανική», τη «γερμανική» κοινωνία.

Σε αυτή τη βάση το Πολιτικό κατανοείται όχι σε σύνδεση με την κοινωνία αλλά με το κράτος, κάτι όμως που επ' ουδενί δεν ίσχυε πάντοτε στην ιστορία.

Αυτή η θεωρητική και θεσμική αρχιτεκτονική αντιμετωπίζει, πρώτα απ' όλα, τις «σύγχρονες» κοινωνίες ως μεμονωμένες και διακριτές κοινωνίες. Σαν να διαφυλάττονται μέσα σε ένα κοντέινερ στο χώρο που εξουσιάζουν τα εθνικά κράτη. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι «σύγχρονοι, με την αντίληψή τους περί απολιτικών κοινωνιών, την ίδια στιγμή που η πολιτική δράση τοποθετείται μέσα και μόνο μέσα στα πλαίσια του κράτους.

Δεύτερο, αυτό το οργανόγραμμα δεν ισχύει μόνο προς τα έξω, αλλά και προς τα μέσα. Ο εσωτερικός χώρος των μεμονωμένων και οριοθετημένων απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο κοινωνιών διαρθρώνεται σε επιμέρους σύνολα, τα οποία από τη μία αντιμετωπίζονται και αναλύονται ως συλλογικές ταυτότητες (τάσεις, στρώματα, θρησκευτικές και εθνικές ομάδες, τρόποι ζωής ανδρών και γυναικών), ενώ από την άλλη γίνονται αντικείμενα σχεδιασμού και ερμηνείας μέσα από τις «λογικές» που διέπουν τους ξεχωριστούς κόσμους της οικονομίας, της πολιτικής, της δικαιοσύνης, της επιστήμης, της οικογένειας κ.λ.π. στη βάση των αρχών που επιβάλλονται από τη μεταφορική έννοια των «κοινωνικών συστημάτων». Η εσωτερική ομοιογένεια είναι κατά βάση ένα δημιουργήμα του κρατικού ελέγχου. Όλοι οι τρόποι κοινωνικής οργάνωσης της παραγωγής, η τέχνη, η

γλώσσα, η αγορά εργασίας, το κεφάλαιο, η εκπαίδευση – όλα σχεδιάζονται, σφραγίζονται, οριοθετούνται, υλοποιούνται και αν μη τι άλλο προσδιορίζονται από το εθνικό κράτος (εθνική οικονομία, εθνική γλώσσα, λογοτεχνία, δημόσιος τομέας, ιστορία κ.λ.π.). Το κράτος προσφέρει, σαν ένα «κοντέινερ», την έννοια της εδαφικής ενότητας, μέσα στα όρια της οποίας εκπονούνται διαρκώς στατιστικές για τα οικονομικά και πολιτικά δεδομένα και τις αντίστοιχες εξελίξεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι επιμέρους κατηγορίες κρατικών δραστηριοτήτων και αναλύσεων που τις συνοδεύουν αντιστοιχούν και σε κατηγορίες των εμπειρικών κοινωνικών επιστημών, και έτσι αυτές με τη σειρά τους παράγουν γραφειοκρατικούς ορισμούς της πραγματικότητας.

Τρίτο, μέσω της εικόνας κοινωνιών οι οποίες έχουν συγκεκριμένα όρια τόσο στο εσωτερικό τους όσο και προς τα έξω, συντηρείται η διαρκής και αμετάβλητη εικόνα, αλλά και η συνείδηση που έχουν οι σύγχρονες κοινωνίες για τον εαυτό τους. Το να είναι κανείς σύγχρονος σημαίνει ότι είναι σκεπτόμενος. Αυτό το οικουμενικό αξίωμα κάποιοι το αντιλαμβάνονται ως προϋπόθεση για την «απελευθέρωση του ανθρώπου από την κατάσταση μη ενηλικίωσης στην οποία βρίσκεται εκούσια» προς μία κατάσταση θέσπισης βασικών δικαιωμάτων και κανόνων για τη δημοκρατική αυτοκυβέρνησή του. Για άλλους, αυτό το χαρμόσυνο αξίωμα καταρρίπτεται από τη βίαιη ιστορία της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας και του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, και μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο από την περίφημη «αναπτυξιακή πολιτική» και την «αναπτυξιακή θεωρία (των κρατών)».

Οι εμπειρικές κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες κατανοούν τους εαυτούς τους, κατά περίπτωση, ως πολιτικούς γιατρούς ή μηχανικούς αυτής της διεργασίας και αναπτύσσουν «κοινωνικές ενδείξεις», οι οποίες βοηθούν στο να γίνονται εμφανή τα βήματα και οι επιτυχίες του εκσυγχρονισμού, αλλά και πιο εύκολο να παραχθούν και να ελεγχθούν από τους παράγοντες του εθνικού κράτους.

Το σύνολο των αρχών της κοινωνιολογίας της περιόδου Πρώτης Νεωτερικότητας, που είναι βασισμένη στο εθνικό κράτος, έχει κλονιστεί συθέμελα από τις συζητήσεις των τελευταίων ετών. Παρ' όλα αυτά, η προγραμματισμένη θεώρηση των πραγμάτων που επιβάλλει αυτό το σύνολο, ιδιαίτερα όσον αφορά την οργανωμένη έρευνα και τις συνακόλουθες αντιπαραθέσεις, εξακολουθεί να είναι το ίδιο κυρίαρχη όπως και πριν, ακόμα και στη Γερμανία, προπάντων όμως αυτή η θεωρία - κοντέινερ επιτρέπει, επιβάλλει στην κοινωνία να επιστρέψει στις αρχές της κοινωνιολογίας στη φάση δημιουργίας του εθνικού κράτους στην Ευρώπη του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα.

Η σχέση ανάμεσα στην κοινωνιολογία και το εθνικό κράτος είναι τόσο στενή, δώστε η εικόνα των «σύγχρονων» μεμονωμένων κοινωνιών, η οποία συνδέθηκε με το πολιτικό μοντέλο οργάνωσης του εθνικού κράτους, απολυτοποιήθηκε ως η εικόνα των κοινωνιών γενικά και απαρέγκλιτα, μέσω των θεμελιωδών αντιλήψεων και αναλύσεων των κλασικών των κοινωνικών επιστημών. Παρ' όλες τις διαφορές τους, οι κλασικοί των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών, όπως ο Εμίλ Ντυρκχάμ, ο Μάξ Βέμπερ, ακόμα και αυτό ο Καρλ Μάρξ, αποδέχονται έναν ορισμό της σύγχρονης κοινωνίας σε εδαφική βάση, αποδέχονται δηλαδή το μοντέλο εκείνο που είναι συνδεδεμένο με το εθνικό κράτος, το οποίο σήμερα κλονίζεται εκ βάθρων εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης και της παγκοσμιοποίησης. Και αν σήμερα εμφανίζεται παντού μια τάση αναθεώρησης αυτής της απόφασης, αν ακούγεται ένα υπόγειο ψίθυρο αυτό έχει ασφαλώς να κάνει και με το γεγονός ότι τόσο η κοινωνία όσο και η κοινωνιολογία βασίζονται στην «εδαφική παγίδα» της εξίσωσης του εθνικού κράτους και της κοινωνίας. Ο κόσμος ωστόσο δεν καταρρέει, επειδή τα μεγάλα πολιτισμικά προβλήματα συνεχίζουν να βρίσκονται στην επιφάνεια και ακόμα και οι κοινωνιολόγοι αισθάνονται αναγκασμένοι να αναθεωρήσουν τις απόψεις τους και να εστιάσουν εκ νέου τη μελέτη τους στην πολυμορφία που χαρακτηρίζει τον κόσμο χωρίς σύνορα.

Για να κατανοήσουμε αυτή τη βασική υπόθεση, για να μπορέσουμε να την ερμηνεύσουμε, τίποτε δεν μπορεί να αποδειχτεί πιο χρήσιμο από την ανάπτυξη και ολοκληρωμένη ερμηνεία εναλλακτικών υποθέσεων. Μπορούμε να θεωρήσουμε την κοινωνιολογία της παγκοσμιοποίησης ως ένα χαλαρό, γεμάτο αντιφάσεις στο εσωτερικό του σύνολο απόψεων που ξεφεύγουν από τα πλαίσια της τάξης που επιβάλλει η κοινωνιολογία που στηρίζεται στο εθνικό κράτος. Πρόκειται – σε σχέση με το κυρίαρχο ρεύμα – για ένα σύνολο που αποτελείται μέχρι στιγμής μάλλον από αποκλίνουσες θεωρίες και εκτιμήσεις για την πορεία και την κατεύθυνση των ερευνών, συχνά απλώς για θεωρητικές αναφορές σε έρευνες, οι οποίες αναφέρονται σε εντελώς διαφορετικές πολιτισμικές και θεματικές περιοχές (από την έρευνα γύρω από τη μετανάστευση και την ανάλυση για τις κοινωνικές τάξεις σε όλο τον κόσμο, τη διεθνή πολιτική σκηνή, τις θεωρίες για τη δημοκρατία, μέχρι τις θεωρίες για τον πολιτισμό και τις μεγαλουπόλεις), αντιφάσκουν ποικιλότροπα, αλλά ακόμα και έτσι δημιουργούν ρήγματα, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στον τοίχο που ορθώνει η σκέψη που βασίζεται στο εθνικό κράτος, και μάλιστα - και εδώ είναι που πρέπει να δοθεί η μεγαλύτερη έμφαση - λιγότερο με την μορφή κριτικής και περισσότερο με την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών σκέψης και θεώρησης πραγμάτων. Με άλλα λόγια: Η συζήτηση γύρω από την παγκοσμιοποίηση στους κόλπους των κοινωνικών επιστημών μπορεί να κατανοηθεί και να αναπτυχθεί ως μια γόνιμη διαμάχη για το ποιες θεμελιώδεις παραδοχές, εικόνες του Κοινωνικού, ποιες πλευρές της ανάλυσης μπορούν να αντικαταστήσουν το σύνολο αξιωμάτων που βασίζονται στο εθνικό κράτος.

Η σκέψη και η έρευνα στην περίπτωση των κοινωνιών που θεωρείται ότι υπάρχουν, στη βάση του εθνικού κράτους, σε μια συγκεκριμένη τάξη πραγμάτων ως διακριτές οντότητες αποκλείει οτιδήποτε βρίσκεται στο ενδιάμεσο των εσωτερικών και εξωτερικών κατηγοριών αυτής της τάξης πραγμάτων. Αυτό το ενδιάμεσο - το

δυσυπόστατο, το γεμάτο κινητικότητα, το παροδικό, αυτό που δίνει τη δυνατότητα να είμαστε εδώ και εκεί ταυτόχρονα - αντιμετωπίζεται για πρώτη φορά στα πλαίσια της έρευνας για τη μετανάστευση, στις εκτιμήσεις για τους διεθνικούς κοινωνικούς χώρους.

Δεύτερο, η θεωρία του παγκόσμιου συστήματος οδηγεί αυτές τις γεφυροποιούς προοπτικές στην αντίθετη παραδοχή, ότι δηλαδή όλες οι κοινωνικές δραστηριότητες και διεργασίες λαμβάνουν χώρα σε ένα συνολικότερο πλαίσιο - αυτό του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, μέσα στο οποίο, στη συνέχεια, μετατρέπεται σε ένα διαρκώς αυξανόμενο καταμερισμό εργασίας και μια διαρκώς εντεινόμενη ανισότητα.

Τρίτο, αυτή η γενικευμένη θεώρηση του παγκόσμιου συστήματος δεν σχετικοποιείται μέσω της υπόθεσης ότι δεν υπάρχει μια παγκόσμια κοινωνία, αλλά, τουλάχιστον δύο ανταγωνιστικές μεταξύ τους: από τη μία η κοινωνία των (εθνικών) κρατών και από την άλλη οι ποικίλοι διεθνικοί οργανισμοί, δρώντες, ομάδες, άτομα, που σχηματίζουν και διευρύνουν έναν ιστό κοινωνικών σχέσεων.

Σε όλες τις εκτιμήσεις που έγιναν μέχρι τώρα ενυπάρχει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο η έννοια των δραστηριοτήτων που σχηματίζουν σύνολα τα οποία ξεπερνούν τα όρια του εθνικού κράτους, εξαιτίας του γεγονότος ότι κάποιοι δρώντες στοχεύουν στη δημιουργία τους, τα παράγουν και τα συντηρούν. Τέταρτο, στη θεωρία της παγκόσμιας κοινωνίας του ρίσκου τη θέση που κατέχει το συγκεκριμένο πλαίσιο κινήσεων καταλαμβάνει η κατηγορία των ανεπιθύμητων δευτερευουσών συνεπειών. Έτσι, είναι οι διάφορες οικολογικές κρίσεις, που γεννούν και συντηρούν νέου είδους παγκόσμιες τάξεις πραγμάτων αλλά και αναταράξεις.

Πέμπτον, στις έρευνες οι οποίες προέρχονται από την πολιτισμική θεωρία αντικαθίστανται κυρίως οι ευθύγραμμες παραδοχές και η λογική του είτε αυτό - είτε το άλλο, η οποία βρίσκεται στα θεμέλια του συνόλου των αξιωμάτων που συγκροτούν το εθνικό κράτος, με τη

λογική του και το ένα – και το άλλο: παγκοσμιοποίηση και περιφερειοποίηση, σύνδεση και διαχωρισμός, συγκέντρωση και αποκέντρωση είναι κατά αυτό τον τρόπο δυναμικές που πηγαίνουν μαζί, όπως οι δύο όψεις ενός νομίσματος.

Έκτον, στις θεωρίες που αφορούν τη διεθνική κοινωνία των πολιτών είναι ορατές κοινωνικο – πολιτισμικές διεργασίες, εμπειρίες, συγκρούσεις και χαρακτηριστικά, που προσανατολίζονται στην κατεύθυνση του «μοντέλου του ενός κόσμου», σε μια διεθνική κοινωνική κινητικότητα, στην παγκοσμιοποίηση «από τα κάτω», σε μια νέα παγκόσμια υπηκοότητα. Η παγκόσμια κοινωνία χωρίς ένα παγκόσμιο κράτος σημαίνει μια κοινωνία που δεν είναι οργανωμένη σε πολιτική βάση, στην οποία γεννιούνται νέες δυνατότητες για τους διεθνικούς δρώντες που δεν νομιμοποιούνται με δημοκρατικό τρόπο να αναπτύξουν τις δραστηριότητές τους και να αποκτήσουν εξουσία. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι ανοίγει ένας νέος διεθνικός ορίζοντας του Ηθικού και του Υπό – πολιτικού, όπως για παράδειγμα αποδεικνύεται μέσα από τα οικονομικά μποϊκοτάζ, αλλά ακόμα και μέσα από τα ερωτήματα που αφορούν τις επικοινωνίες και την κριτική σε παγκόσμιο επίπεδο.

Αυτές οι θεμελιώδεις ιδέες, που αφορούν τις μορφές της μεταεθνικής και διεθνικής κοινωνίας και τις μέσω αυτών διακριτές ερευνητικές ενότητες, μπορούν να σκιαγραφηθούν μόνο σε γενικές γραμμές. Παράλληλα, πρέπει να τοποθετηθούν απέναντί τους οι «λογικές ανάπτυξης» της δυναμικής της παγκοσμιοποίησης και κατ' αυτόν τον τρόπο να δημιουργηθεί μια περίπλοκη εικόνα – ακόμα και όσον αφορά τις εσωτερικές αντιφάσεις – της συζήτησης για την παγκοσμιοποίηση που γίνεται στο χώρο των κοινωνικών επιστημών.

Δ. ΔΙΕΘΝΙΚΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

1. Η Αφρική δεν είναι Ήπειρος, αλλά μια θεωρητική σύλληψη.

Η Αφρική δεν αντιπροσωπεύει κάποιο συγκεκριμένο γεωγραφικό μέγεθος, ούτε κάποια σαφώς οριοθέτηση περιοχή πάνω στην υδρόγειο, αλλά μια διεθνική ιδέα και το πώς αυτή παίρνει σάρκα και οστά, κάτι το οποίο συμβαίνει, με οργανωμένο τρόπο, σε πολλά μέρη του κόσμου – στην Καραϊβική, στα γκέτο του Μανχάταν, στις νότιες πολιτείες των Η.Π.Α., στις βραζιλιάνικες φαβέλες, αλλά ακόμα και στο μεγαλύτερο υπαίθριο ευρωπαϊκό καρναβάλι που γίνεται στο Λονδίνο. Η επιλογή των μασκών, της μουσικής, των ενδυμασιών και των χορών σχεδιάζεται και μάλιστα στη βάση ενός οδηγού θεμάτων, για το οποίο ισχύουν τα εξής: Τα θέματα αυτά προέρχονται από το σύνολο των ιδεών που ονομάζεται «Αφρική» σε ολόκληρο τον κόσμο και παράλληλα μεταφέρονται στις ιδιαιτερότητες που εμφανίζουν οι διάφορες υποκοουλτούρες των μαύρων στα προάστια του Λονδίνου.

Αυτή η σκηνοθετημένη εικόνα της Αφρικής στους δρόμους του Λονδίνου δεν αντιστοιχεί καθόλου στο σύνολο της αφρικανικής ηπείρου.

Και πως θα μπορούσε άλλωστε: Που βρίσκεται η Αφρική σε μια παγκόσμια κοινωνία της οποίας τα σύνορα είναι πλέον διάτρητα;

Στα ερείπια που άφησαν πίσω τους οι αποικιοκρατικές δυνάμεις στην Αφρική; Στην εικόνα των μεγαλουπόλεων του τμήματος εκείνου της Αφρικής που έχει εκσυγχρονιστεί; Στα αφρικανικά ξενοδοχεία τεσσάρων αστέρων; Στα οργανωμένο σαφάρι; Στις ελπίδες και αυταπάτες των Αφρο – αμερικανών για επιστροφή στις ρίζες τους; Στα βιβλία που αναφέρονται στην Αφρική, τα οποία διδάσκονται στα δυτικά πανεπιστήμια; Ή μήπως στους αγώνες για μια εθνική ταυτότητα στις βρετανικές μαύρες υποκοουλτούρες;

Από την άποψη αυτών που σχεδιάζουν τους χορούς και τις μάσκες για το «αφρικανικό καρναβάλι» του Νότιγχαμ, η Αφρική έχει χάσει το γεωγραφικό της προσδιορισμό. Γι' αυτούς η Αφρική αντιπροσωπεύει ένα όραμα, μια ιδέα, από την οποία μπορούν να προέλθουν χαρακτηριστικά μια μαύρης αισθητικής. Το γεγονός αυτό δεν εξυπηρετεί τελικά το στόχο της δημιουργίας, της ανάπτυξης, της ανανέωσης μιας αφρικανικής εθνικής ταυτότητας. Αυτή η βρετανική (αντι-) Αφρική είναι, με την αυστηρή έννοια της λέξης, μια φανταστική κοινότητα. Χρησιμεύει δε στην προσπάθεια άρσης της αποξένωσης των Αφρο – καραϊβικών ομάδων που κατοικούν στη Βρετανία. «Υπάρχει» λοιπόν Αφρική στο Νότιγχαμ.

Κι όμως, οι καταστάσεις που δημιουργούνται στις διεθνικές «κοινότητες» είναι τόσο παράδοξες: Ό,τι έχει «αποκαλυφθεί» εδώ, στην πραγματικότητα όμως έχει ανακαλυφτεί, συχνά αντιφάσκει με ότι αντιπροσωπεύει η Αφρική στα μυαλά ακόμα όλων των διεθνικών «Αφρικανών». Ένα μεγάλο μέρος της ιστορικής Αφρικής σκλαβώθηκε και διασκορπίστηκε σε ολόκληρο τον κόσμο. Εξ' αυτού, ακόμα και εκείνοι οι οποίοι χαρακτηρίζονται – συχνά από άλλους – ως «Αφρικανοί» έχουν απομακρυνθεί από τη συγκεκριμένη εικόνα της Αφρικής.

Ακόμα περισσότερο: Η Αφρική και η αφρικανική ταυτότητα αντιπροσωπεύουν για πολλούς «Αφρικανού» το ακριβώς αντίθετο. Είναι κάτι το οποίο καταριούνται. Ίσως έχουν μεγαλώσει σε μια πολιτισμική Βαβέλ, στα πλαίσια της οποίας όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά έχουν χαθεί προ πολλού, όπου η ιδιότητα του να είναι κανείς μαύρος είναι κάτι που αξιολογείται αρνητικά. Το αποτέλεσμα είναι έτσι κι αλλιώς παράδοξη: Οι μαύροι στην Καραϊβική και στις βρετανικές πόλεις συνδέουν την έννοια «Αφρική» με τη μη – ταυτότητα, τη μη – πρόοδο, δηλαδή τους τυμπανισμούς, τους χορούς, τις δεισιδαιμονίες, τα γυμνά, τους αγράμματους που έχουν την ίδια καταγωγή με αυτούς, τη διαρκή αίσθηση απελπισίας.

Ίσως σε αυτό το σημείο να αναγνωρίσουμε και πάλι την αρνητική ευρωκεντρική εικόνα της Αφρικής, την οποία έχουν χρεωθεί οι μαύροι στις μητροπόλεις του δυτικού κόσμου. Αλλά αυτό απλώς οξύνει περαιτέρω το παρακάτω ερώτημα: Τι είναι και που βρίσκεται η Αφρική στον διεθνικό κοινωνικό χώρο;

2. Οι Αμερικανοί Μεξικανοί και οι Μεξικανοί Αμερικανοί

Οι διεθνικοί κοινωνικοί χώροι, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, καταργούν τη σύνδεση της κοινότητας με ένα συγκεκριμένο χώρο (κάτι το οποίο είναι αναπόσπαστο κομμάτι της αντίληψης για την κοινωνία που βασίζεται στο εθνικό κράτος). Το θεωρητικό σχήμα που παρουσιάζεται εδώ συνταιριάζει κάτι που φαινόταν αδύνατο: Να ζεις και να δραστηριοποιείσαι εδώ και εκεί ταυτόχρονα. Ο Λούντγκερ Πρις εξηγεί τι σημαίνει αυτό στο παράδειγμα που έχει να κάνει με την έρευνα γύρω από τη μετανάστευση.

Στον πολιτικό και θεωρητικό κόσμο των μεμονωμένων κοινωνιών που βασίζονται στο σύνολο των αρχών του εθνικού κράτους, η μετανάστευση χωρίζεται στα διαδοχικά στάδια (διαχωρισμός που γίνεται και για μεθοδολογικούς λόγους) της προσπάθειας εισόδου, της περιπλάνησης, της άφιξης και της ενσωμάτωσης (η οποία μπορεί και να ματαιωθεί).

Απέναντι σε αυτή την αλληλουχία, οι θεωρητικές και ερευνητικές εκτιμήσεις για τους διεθνικούς κοινωνικούς χώρους θέτουν επί τάπητος την ύπαρξη κάποιας νέας, τρίτης εκδοχής: Κοινωνικές σχέσεις που αφορούν τη ζωή και το σύνολο των δραστηριοτήτων, σχέσεις για τις οποίες ισχύει το και εδώ – και εκεί, τι και αυτό – και εκείνο. Κάτω και ανάμεσα από τους μεμονωμένους και οργανωμένους κόσμους σχηματίζονται «κοινωνικά τοπία» τα οποία ενώνουν και αλλάζουν ταυτόχρονα τους τόπους προέλευσης και προορισμού.

Σε μια μελέτη για τις διεθνικές μορφές που αφορούν τις κοινότητες, τη ζωή και την πολιτική των Μεξικανών που κατοικούν στη Βόρεια Αμερική και αυτών που ζουν στους τόπους καταγωγής, αποδεικνύει το πώς αυτή η γέφυρα που στήνεται καθημερινά πετυχαίνει τους σκοπούς της. Για ορισμένες κοινότητες της Mixteca Poblana οργανώθηκαν στη Νέα Υόρκη επιτροπές υποστήριξης, οι οποίες έθεσαν ως στόχο την κατασκευή αγωγών ποσίμου νερού που να φτάνουν μέχρι τους τόπους καταγωγής τους ή την αποκατάσταση εκκλησιών και ολόκληρων χωριών και για το λόγο αυτό θέσπισαν κάποιες εισφορές των μεταναστών που εργάζονται στη Νέα Υόρκη. Μέσω τηλεφωνικών συνεννοήσεων με τους υπεύθυνους των κοινοτήτων στους τόπους καταγωγής, πάρθηκαν σημαντικές αποφάσεις και απαντήθηκαν σημαντικά ερωτήματα. Τα χρήματα που προέρχονται κατ' αυτό τον τρόπο από τη Νέα Υόρκη και πηγαίνουν στις κοινότητες του Μεξικού συχνά υπερβαίνουν τα ποσά που διατίθενται από τον κρατικό προϋπολογισμό για την ενίσχυσή τους. Μια σημαντική πλευρά και ταυτόχρονα ένα πρώτο επιχείρημα που αφορά τη σταθερότητα και τη σταθεροποίηση των διεθνικών κοινωνικών χώρων είναι το γεγονός ότι στο μεταξύ το κράτος του Μεξικού έχει αναγνωρίσει όχι μόνο την τεράστια οικονομική, αλλά και την πολιτική σημασία των εργαζομένων μεταναστών. Μετά τις προεδρικές εκλογές του 1988, το ειδικό βάρος των Μεξικάνων που εργάζονται στο εξωτερικό είναι πλέον υπολογίσιμο και η μεξικανική κυβέρνηση καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες για μια δραστήρια πολιτική, προσανατολισμένη στην οικονομική και πολιτική – πολιτιστική σύνδεση μαζί τους. Έτσι, δήμαρχοι μικρών μεξικανικών πόλεων ταξιδεύουν στη Νέα Υόρκη, με σκοπό να προτείνουν στις εκεί οργανώσεις των μεταναστών το είδος των επενδύσεων που θα πρέπει να γίνουν για την ανάπτυξη των χωριών και πόλεων στην πατρίδα. Πέρα από τις αθλητικές ενώσεις των μεταναστών στη Νέα Υόρκη, η πρεσβεία υποστηρίζει ενεργά την ανάπτυξη των λεγόμενων Ομάδων Γουαδελουπάνια, με σκοπό την οργάνωση των εκδηλώσεων λατρείας

της Παρθένας της Γουαδελούπης. Επιπλέον, η μετανάστευση με σκοπό την εργασία δεν αντιμετωπίζεται πλέον, σε όλα τα επίπεδα της μεξικανικής πολιτικής, μόνο ως (παθητική) βαλβίδα εκτόνωσης των τεράστιων προβλημάτων στον τομέα της απασχόλησης, αλλά και ως μια σημαντική υπόθεση όσον αφορά το κεφάλαιο και το ανθρώπινο δυναμικό που θα κληθούν να συμβάλλουν για την οικονομική - κοινωνική ανάπτυξη της ίδιας της χώρας. Ως αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών κατευθύνσεων, προστίθενται νέα θεσμικά στηρίγματα στο καθεστώς μετανάστευσης ανάμεσα στο Μεξικό και τις ΗΠΑ, τα οποία προσδίδουν στους δημιουργούμενους διεθνικούς κοινωνικούς χώρους πολύπλευρη σταθερότητα... Η κοινωνικο - οικονομική σύνδεση ανάμεσα στους τόπους προέλευσης και προορισμού δεν θα πρέπει να αποδίδεται μόνο στη νοσταλγική - παραδοσιακή διάθεση των μεταναστών (το δέσιμο με τα ήθη και έθιμα του τόπου καταγωγής) ή στις προσπάθειες των προηγούμενων γενεών που έχουν μείνει πίσω. Πολύ περισσότερο αναπτύσσονται, οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες υπερβαίνουν τον όποιο καθαρά παραδοσιακό χαρακτήρα έχουν οι σχέσεις με τους μετανάστες.

Αναπτύσσονται διεθνικές μέθοδοι παραγωγής και προώθησης του προϊόντος ανάμεσα στη Mixteca και τη Νέα Υόρκη, οι οποίες εισάγουν μια νέα διάσταση στη συσσώρευση αιτιών Κ αιτιατών. Στο βαθμό που η δυναμική των μεταναστευτικών δικτύων συνεχίζει με μετακινεί τα κύματα των οδοιπόρων, αυξάνεται η ζήτηση για ειδικά μεξικάνικα φαγητά και υπηρεσίες, που με τη σειρά τους δημιουργούν νέες δυνατότητες κερδών που έχουν τη ρίζα τους στη μετανάστευση τόσο στους τόπους προέλευσης όσο και στους τόπους παραγωγής. ..

Στην Νέα Υόρκη οι νέοι μετανάστες μπορούν, εκτός από τους συγγενείς και τους γνωστούς τους, να υπολογίζουν στη βοήθεια του υπάρχοντος δικτύου που αποτελείται από ομάδες ενημέρωσης και προστασίας, ειδικευμένους υπαλλήλους και οργανώσεις αλληλεγγύης (δικηγορικά γραφεία, επιτροπές αρωγής συγκεκριμένων εθνοτήτων και

περιοχών κ.λ.π.). Ολόκληρα τμήματα δρόμων (συγκεκριμένα το βόρειο τμήμα της οδού Άμστερνταμ ή γειτονιές στο Κουίνς) γεννιούνται μέσω αυτής της εσωτερικής δομής η οποία στο μεταξύ έχει γίνει πολύ σταθερή, όπου οι μετανάστες μπορούν να χτίσουν και τα οποία αναπαράγονται με τη βοήθειά τους. Υπάρχουν κερδοφόρες δραστηριότητες και κοινωνικές ομάδες (από Μεξικανούς μέχρι και πολίτες των ΗΠΑ) που ζουν μόνο από τη διαρκή μετανάστευση και τους εξωτερικούς μετανάστες και το ζωτικό τους συμφέρον είναι να προωθήσουν και να αναπτύξουν τους διεθνικούς κοινωνικούς χώρους. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν και τα αθλητικά σωματεία, τα οποία καθημερινά αποτελούν τόπο συνάντησης των μεταναστών που ζουν και εργάζονται στη Νέα Υόρκη – που συνεχίζουν να μην έχουν άδεια παραμονής και εργασίας. Την περίοδο του 1996 δήλωσαν συμμετοχή 65 σωματεία στο μεξικανικό ποδοσφαιρικό πρωτάθλημα ...

Στις ΗΠΑ αναπτύσσονται μάλιστα και πολιτικές ομάδες και οργανώσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται γύρω από τα οικονομικά συμφέροντα και τα ανθρώπινα δικαιώματα των εργαζομένων μεταναστών.

Η πολιτική ισχύς αυτών των ομάδων στις ΗΠΑ, αλλά κυρίως στην μεξικανική πλευρά, υπερισχύει συχνά των δυνατοτήτων επιρροής που έχουν οι ντόπιοι πολιτικοί. Ο κορυφαίος παράγοντας του μεξικανικού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου στη Νέα Υόρκη το διατύπωσε ως εξής: «Σαν μεμονωμένοι Μεξικάνοι και επίσης σαν μεμονωμένοι μετανάστες ουσιαστικά δεν μετράμε καθόλου, αλλά τώρα ξαφνικά μας υπολογίζουν κορυφαίοι Μεξικανοί πολιτικοί».

Το ότι, για παράδειγμα, ανάμεσα στους Τούρκους Γερμανούς και τους Γερμανούς Τούρκους εμφανίζονται ανάλογοι διεθνικοί κοινωνικοί χώροι είναι πολύ πιθανό, αλλά κατά τη γνώμη μας μέχρι στιγμής δεν είναι κάτι που έχει αντικείμενο έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ (ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ)

1. Το νέο παγκόσμιο σύστημα

Το άνοιγμα των αγορών και των εθνικών οικονομικών συνόρων του παρελθόντος αποτελεί ασφαλώς σημαντική εξέλιξη που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα την εποχή μας. Η επικρατούσα προβληματική του καιρού μας αρθρώνεται κατά κύριο λόγο γύρω από τρεις νέες βασικές έννοιες: απορύθμιση, φιλελευθεροποίηση, παγκοσμιοποίηση. Ορισμένοι σπεύδουν ήδη να προαναγγείλουν το τέλος των εθνικών καπιταλισμών και την έλευση του παγκόσμιου βασιλείου των υπερεθνικών επιχειρήσεων. Πολλοί στο παρελθόν είχαν υποστηρίξει την προτεραιότητα του διεθνούς συστήματος ως προς τα εθνικά, αρνούνται σήμερα κάποιο νέο πρωτότυπο περι1Χόμενο στην έννοια της «παγκοσμιοποίησης», εκτός από εκείνο του «αστικού ιδεολογήματος του καιρού μας».

Η τρέχουσα εξασθένιση των παραδοσιακών μορφών κρατικού ελέγχου πάνω στην οικονομία μοιάζει να υπονοεί και την εξάντληση της δυναμικής που στο παρελθόν είχε διαφοροποιήσει τον διεθνή χώρο σε εθνικά συστήματα, όπως και το τέλος του Κράτους - Έθνους, ως αναπόφευκτου πλαισίου για την ανέλιξη της καπιταλιστικής οικονομίας.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '70 δεν παύουμε να καταγράφουμε αποδιάρθρωσεις και καταρρεύσεις: προηγήθηκε η καθίζηση των μαζικών κοινωνικών κινημάτων στις δυτικές κοινωνίες, ακολούθησε εκείνη του Τρίτου Κόσμου - ιδίως στην Αφρική και Λατινική Αμερική - και τέλος ο αφανισμός του συγκροτήματος των λεγόμενων σοσιαλιστικών χωρών. Ο γηραιός κόσμος των ισχυρών βιομηχανικών χωρών, ενώ επέτυχε να μεταβιβάσει σε άλλους την κρίση και τα αδιέξοδά του, εν

τούτοις δεν φαίνεται να αποφεύγει τελικά το γιγαντιαίο σύγχρονο κύμα αποσταθεροποίησης και αποδιάρθρωσης που θίγει καίρια όλους τους χώρους και όλες τις μορφές κρατικών ελέγχων. Το παγκόσμιο σύστημα βρίσκεται σήμερα σε βαθιά αδυναμία να λειτουργήσει είτε στο σύνολό του είτε σε καθένα από τα επί μέρους στοιχεία του.

Παρά τη σημερινή πολυπλοκότητα των μορφών, ορισμένοι σπεύδουν να διαβεβαιώσουν υπεραπλουστεύοντας τον θρίαμβο των αρχών της ελεύθερης αγοράς και της αυτορρυθμιστικής ικανότητας των οικονομικών συστημάτων. Ομοίως, στις σημερινές δυσχέρειες που αντιμετωπίζει το Κράτος - Έθνος, ορισμένοι σπεύδουν να οραματισθούν την έλευση συνολικών υπερεθνικών ελέγχων. Υποτίθεται έτσι ότι, το Κράτος υποχωρεί στην αγορά και ότι το Κράτος - Έθνος υποκύπτει στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και στον θρίαμβο των υπερεθνικών επιχειρήσεων.

Οι δύο αρχές που υποτίθεται ότι επικρατούν στις μέρες μας βρίσκονται μεταξύ τους σε ανυπέρβλητη αντίφαση: η ρύθμιση από υπερεθνικές επιχειρήσεις δύσκολα συμβιβάζεται με την έννοια της αυτορρύθμισης των αγορών. Επίσης, ενώ εύκολα γίνεται δεκτό ότι ορισμένες μορφές κρατικής ρύθμισης περιστρέφονται σήμερα στο κενό, δύσκολα αποδεικνύεται ότι το Κράτος - Έθνος εξαντλήθηκε ως μορφή οριστικά, ιδίως στο μέτρο που από την αποτελεσματικότητα αυτού του Κράτους εξαρτάται σήμερα η αναμόρφωση του εθνικού και του διεθνούς συστήματος. Θα ήταν πολύ πιο παραδεκτή η διαπίστωση ότι στις μέρες μας, ενώ το πεδίο της αγοράς επεκτείνεται, το σύγχρονο Κράτος διατηρεί πεδία συμπληρωματικά στα οποία παρεμβαίνει ασύγκριτα πιο δυναμικά, πιο κυριαρχικά και πιο καταναγκαστικά από ό,τι στο παρελθόν. Φαίνεται ότι, παρά τον καταιγισμό λόγων και ιδεολογημάτων, τίποτα δεν εξαντλείται οριστικά στις μέρες μας, αλλά απλώς μετεξελίσσονται οι σχέσεις ανάμεσα στο Κράτος και στην οικονομία.

Σε κάθε σταθμό της εξέλιξης των διεθνών σχέσεων νέες μορφές αναμειγνύονται πάντοτε με τις παλαιές. Έτσι, είναι χαρακτηριστικά

ουτοπικό και απατηλό να ισχυρίζεται κάποιος πως ό,τι συμβαίνει στην εποχή μας είναι «χωρίς προηγούμενο, αναπόφευκτο και μη αντιστρέψιμο».

Στις μέρες μας γίνεται αποδεκτό ότι η υψηλού βαθμού ενσωμάτωση των χρηματιστικών αγορών υποχρεώνει τις τράπεζες, και τα Κράτη, να πραγματοποιούν διά μέσου της αγοράς ένα σημαντικό μέρος των παρεμβάσεών τους.

Όμως, τόσο οι τράπεζες όσο και οι πολιτικές βαθμίδες, ενώ ανοίγονται στις αγορές, δεν «αγοροποιούνται», αλλά επιδιώκουν τους στόχους τους με διαφορετικές μορφές ελέγχου. Ένα μέρος όχι αμελητέο της δραστηριότητάς τους αναπτύσσεται σήμερα ως θεσμική, δηλαδή εκτός αγοράς, ρύθμιση του νομισματικού πλαισίου και της κατανομής των εισοδημάτων. Το παιχνίδι της διαφάνειας τιμών και αγορών λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο, ενώ οι θεσμικές προϋποθέσεις του παιχνιδιού – νομισματικές ισοτιμίες, επιτόκια, συνολική ρευστότητα, κατανομή εισοδημάτων – ρυθμίζονται άμεσα και κυριαρχικά από εξουσίες συγκροτημένες και εκτός αγοράς.

Γεγονός είναι ότι το μαζικό Κράτος της μεταπολεμικής περιόδου παραχωρεί σήμερα τη θέση του όχι στην απουσία Κράτους, αλλά μάλλον σ' ένα Κράτος με εξειδικευμένο χαρακτήρα, που προσδιορίζεται με παρεμβάσεις άμεσες κι επιλεκτικές, με στόχο την αντίστροφη αναδιανομή του κοινωνικού προϊόντος. Εάν, παρά τη στροφή αυτή, οι σημερινές κοινωνίες αποδεικνύονται λιγότερο ελέγξιμες, αυτό δεν οφείλεται ούτε στην επέκταση των αγορών ούτε στη διεθνοποίηση των οικονομιών, αλλά κυρίως στην διεθνή αταξία που συνδέεται με την τρέχουσα κρίση παγκόσμιας ηγεμονίας. Ακόμη κι αν το σημερινό Κράτος εμφανίζεται ως ανίκανο να τονώσει την οικονομική δραστηριότητα, να ελέγξει την ανεργία και να προωθήσει τη συσσώρευση του κεφαλαίου, αποδεικνύεται εν τούτοις πολύ πιο αυταρχικό και αδιάλλακτο απ' ό,τι στο πρόσφατο παρελθόν, πράγμα που φέρει συστήματα ελέγχων πολύ πιο ασφυκτικών πάνω στο σύνολο

της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Οι θεωρητικοί του νεοφιλελευθερισμού, δεν έκρυψαν ποτέ την προτίμησή τους για ένα Κράτος όχι ελάχιστο αλλά ισχυρό και αυταρχικό, όπως εκείνο της Ιαπωνίας ή της Χιλής. Όμως, στο μέτρο που το Κράτος αυτό, δεν επιτυγχάνει την οικονομική ανάκαμψη που θα οδηγούσε στην κοινωνική ανασύνθεση, φαίνεται να περιστρέφεται στο κενό αναδεικνύοντας τη δυναμική της κοινωνικής αποδιάρθρωσης είτε σε εθνική είτε σε διεθνή κλίμακα.

Στη διαδικασία αυτή, το σημαντικότερο δεν είναι το μέλλον του Κράτους - Έθνους αλλά κυρίως το μέλλον των οικονομικών και κοινωνικών δομών: άραγε η εθνική συνοχή υποχωρεί σήμερα μπροστά σε μία ενιαία παγκόσμια λογική; Ακόμη κι αν δεχθούμε ότι η λογική του Κράτους - Έθνους απέβη ανενεργός στις μέρες μας, θα είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εντοπισθεί κάποια νέα και ισχυρή παγκόσμια λογική.

Η εξέλιξη του παγκόσμιου συστήματος κατά τις πρόσφατες δεκαετίες ξεφεύγει από κάθε θεωρητική κι εννοιολογική προσέγγιση. Στις αρχές της δεκαετίας του '70, ενώ η θεωρία εντυπωσιαζόταν με την έκταση των μετατοπίσεων και της διεθνοποίησης του κεφαλαίου, κατέρρευε παράλληλα το διεθνές νομισματικό σύστημα, το οποίο είχε προηγουμένως συμβάλει καθοριστικά στην παγκοσμιοποίηση με την καθιέρωση πολυμερών κανόνων για τη διαχείριση του διεθνούς χρήματος. Η κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος κλόνισε καίρια τη δυναμική της διεθνοποίησης του κεφαλαίου.

Στη συνέχεια, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, η αύξουσα διασπορά στον διεθνή χώρο καλύφθηκε ιδεολογικά με τις φιλελεύθερες αντιλήψεις του τύπου «ο καθένας για τον εαυτό του, το κάθε Έθνος για τον εαυτό του». Η θεσμική κατάρρευση συσκοτίσθηκε έτσι με τη φιλολογία περί απορρύθμισης και απελευθέρωσης των αγορών κατά την αυτή περίοδο.

Οι προσπάθειες για εμπορική και νομισματική σταθεροποίηση σε περιφερειακή βάση, ενώ συνδυάζονται με μια αναπότρεπτη δυναμική

διάσπασης της παγκόσμιας συνοχής, εν τούτοις ερμηνεύονται κι αυτές από ορισμένους ως διαδικασίες παγκοσμιοποίησης. Η εντυπωσιακή άνοδος των πραγματικών επιτοκίων, η νέα δυσκαμψία των συναλλαγματικών ισοτιμιών, η διόγκωση των χρηματιστικών μορφών αποτελούν σήμερα μαρτυρίες απουσίας παγκόσμιου συστήματος και ανεπαρκούς διεθνούς συντονισμού. Η πρόσφατη επιτυχία των μονεταριστικών θεωρημάτων υποδηλώνει επίσης, με τον τρόπο της, την αναζήτηση αντικειμενικών και αυτοματοποιημένων κανόνων, ακριβώς επειδή ο προηγούμενος υπερεθνικός τρόπος θεσμικής σταθεροποίησης που προβλεπόταν από το μεταπολεμικό σύστημα του Bretton - Woods (1944) δεν ισχύει πια. Μέσα στα πλαίσια του συστήματος αυτού, που ίσχυσε από το 1944 έως το 1971, η διεθνής νομισματική σταθερότητα είχε ως εγγυητή το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, δηλαδή τον μηχανισμό βάσει του οποίου οι ΗΠΑ ασκούσαν τα ηγεμονικά καθήκοντα στην παγκόσμια αγορά. Μ' αυτόν τον τρόπο, οι χώρες με αδύναμα νομίσματα εβοηθούντο από το ΔΝΤ στο να τα σταθεροποιήσουν, και μάλιστα μέσα σε αυξητική οικονομική κατεύθυνση. Αντιθέτως, η αστάθεια επιδεινώνεται εκ του ότι οι παλαιές εγγυήσεις προς τις αδύναμες οικονομίες έχουν πλέον εκλείψει από το 1971, το βάρος της σταθεροποίησης του κάθε νομίσματος συγκεντρώνεται καθ' ολοκληρία σε κάθε χώρα ξεχωριστά και αυτό επιβάλλεται σε μια αναπόφευκτα υφεσιακή κατεύθυνση. Η σημερινή πολιτική υπεραξίωσης του νομίσματος ώστε αυτό να γίνει «αυταξία» αποτελεί μια συγκεκριμένη τεχνική απόδειξη της απουσίας στην εποχή μας είτε αυθόρμητης είτε θεσμοποιημένης διεθνούς οικονομικής τάξης.

Εξ άλλου, η κατάρρευση του λεγόμενου σοσιαλιστικού συγκροτήματος χωρών, η έξοδος από τον ψυχρό πόλεμο και η ιδεολογική αποστράτευση της εποχής μας υποδηλώνουν επίσης, με τον τρόπο τους, τη θεμελιακή εξέλιξη του παγκόσμιου συστήματος προς τον πολλαπλασιασμό ανισομερειών και αντινομιών σε παγκόσμια κλίμακα

και συνεπώς προς την όξυνση και εμβάθυνση των ανταγωνισμών και τη διεθνή αστάθεια.

Η φιλελεύθερη ώθηση της εποχής μας συνεπάγεται ασφαλώς την απελευθέρωση των εμπορικών ροών σε διεθνή κλίμακα. Όμως, είναι επίσης βέβαιο ότι η εξάλειψη των τυπικών φραγμών του εμπορίου οδηγεί συχνά, ιδίως στις δυτικές οικονομίες, στην ενίσχυση των έμμεσων μορφών ελέγχου και περιορισμών επί του εμπορίου που αποδεικνύονται πολύ περισσότερο επίφοβες. Εξ άλλου, δεν αρκεί ένα τυπικά φιλελεύθερο πλαίσιο, αλλά θα πρέπει αυτό να λειτουργήσει στην πράξη και να λύνει περισσότερα προβλήματα απ' όσα δημιουργεί.

Στην πραγματικότητα, με την εξαίρεση του συντελεστή «κεφάλαιο» και ιδίως υπό τη χρηματιστική μορφή του, όλοι οι υπόλοιποι συντελεστές της παραγωγής παραμένουν μέχρι σήμερα με χαμηλό βαθμό κινητικότητας και κυρίως άνισα κατανομημένοι και καθηλωμένοι ανάμεσα στις εθνικές οικονομίες. Η άνιση προικοδότηση με κεφαλαϊκούς πόρους, η διαφοροποίηση των επιπέδων εξειδίκευσης και εργασιακού κόστους, οι διαφορικές προσδοκίες τιμών, το μεταβλητό ύψος της αποταμίευσης, της επένδυσης και της κατανάλωσης, το ειδικό βάρος της οικονομίας του δημοσίου και των υπηρεσιών, προσδιορίζουν σε τελευταία ανάλυση μακροοικονομικά πλαίσια διαφορετικά σε κάθε χώρα και φυσικά αποκλίνοντα μεταξύ τους. Παρά την «ενσωμάτωση» των διεθνών αγορών, των τεχνολογιών και των παραγωγικών διαδικασιών, η διάρθρωση και αποδοτικότητα των εθνικών μακροοικονομικών συστημάτων εξακολουθούν να προσδιορίζονται από τοπικές μεταβλητές που διαφέρουν από χώρα σε χώρα και από ομάδα χωρών σε άλλη.

Το συμπέρασμα δύο βρετανών ερευνητών δεν αφήνει καμία αμφιβολία: όσο είμαστε βέβαιοι ότι η σύγχρονη παγκόσμια οικονομία φέρεται αυθόρμητα προς τη συγκρότηση περιφερειακών εμπορικών ενώσεων και προς την εμπέδωση των εθνικών μορφών διαχείρισης ως προϋπόθεση για τη νέα διεθνή διάρθρωση άλλο τόσο μπορούμε να

είμαστε βέβαιοι ότι η ενοποιημένη παγκόσμια οικονομία επί του παρόντος δεν υπάρχει στην πραγματικότητα.

Πρόσφατες μελέτες ερευνητών διαπιστώνουν ευρυνόμενες αποκλίσεις ανάμεσα στα εθνικά συστήματα απασχόλησης, ακόμη και μέσα στο πλαίσιο των χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Άλλες έρευνες διαπιστώνουν την απaráκαμπτη μακροοικονομική φύση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων για κάθε επί μέρους επιχείρηση που διακρίνεται στη διεθνή αγορά. Μέσα στο αυτό πνεύμα, ορισμένοι ευρωπαϊοί οικονομολόγοι, προκειμένου να υπερασπίσουν το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, δεν διστάζουν να προσφύγουν σε ένα ιδιαίτερης αμφισημίας επιχείρημα: οι δημοσιονομικές αποκλίσεις μεταξύ των χωρών - μελών δεν είναι ασυμβίβαστες με τη νομισματική ένωση, δεδομένου ότι τα εμπόδια (πολιτιστικά, γλωσσικά, ιστορικά) στην κινητικότητα της εργασίας δεν προβλέπεται να εκλείψουν και συνεπώς δεν θα χρειάζεται ούτε και δημοσιονομική ενότητα για τη σταθεροποίηση του ευρωπαϊκού χώρου. Το έργο αυτό αναμένεται να πραγματοποιηθεί όχι από μία ενιαία ευρωπαϊκή οντότητα αλλά από τους διακριτούς εθνικούς προϋπολογισμούς. Αυτονόητο είναι ότι οι δημοσιονομικές, φορολογικές και εργασιακές αποκλίσεις παραμένουν ασύγκριτα βαθύτερες σε παγκόσμια κλίμακα, ακόμη και αν τα νομίσματα συγκλίνουν, ακόμη κι αν οι κεφαλαιαγορές ενοποιηθούν πλήρως, η νομισματική σταθεροποίηση προϋποθέτει σταθεροποίηση πραγματικών οικονομιών, όμως, οι αποκλίνουσες πραγματικές οικονομίες απαιτούν για τη σταθεροποίησή τους κατ' ανάλογο τρόπο αποκλίνουσες νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές. Εξ αυτού απορρέει ότι η σημερινή ευθυγράμμιση των νομισματικών στόχων και πολιτικών σε παγκόσμια κλίμακα, ανεξάρτητα από την κατάσταση των πραγματικών οικονομιών, αποβαίνει τελικά αιτία ακόμη μεγαλύτερης διαφοροποίησης και απόκλισης των πραγματικών μεγεθών από χώρα σε χώρα, ενώ βέβαια αϊτό με τη σειρά του υπονομεύει και την ονομαστική σύγκλιση των νομισματικών πολιτικών. Το άνοιγμα και η διεθνοποίηση των

εθνικών οικονομιών προϋποθέτουν ήδη οικονομικά σύνολα περισσότερο πειθαρχημένα και ελεγχόμενα. Έτσι, η πρόσφατη περίοδος χαρακτηρίζεται από τις προσπάθειες να τεθεί υπό έλεγχο η εθνική οικονομία: ποσοτικοί περιορισμοί της νομισματικής κυκλοφορίας, των εισοδημάτων της εργασίας, της συνολικής ρευστότητας και ζήτησης, των πιστώσεων προς τις επιχειρήσεις και τον καταναλωτή, μετριασμός των αυξητικών ρυθμών, επιδίωξη της αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού με εργαλείο την υφεσιακή πολιτική. Στην πραγματικότητα, το χρηματιστικό άνοιγμα προς το εξωτερικό, η μακράς διάρκειας οικονομική επιβράδυνση και η αύξουσα σημασία του εθνικού οικονομικού χώρου δεν αποτελούν έννοιες ασυμβίβαστες μεταξύ τους, αλλά συνιστούν τις αναγκαίες και αντινομικές όψεις της αυτής θεμελιακής διαδικασίας που προσιδιάζει στην τρέχουσα συγκυρία. Η πολιτική της δύσκαμπτης νομισματικής ισοτιμίας και της κάμψης των αυξητικών ρυθμών φιλοδοξεί στην πράξη να ενισχύσει και τον έλεγχο πάνω στην εθνική οικονομία και την ικανότητα ανοίγματός της προς το εξωτερικό. Οι πολιτικές αυτές, με στόχο τη διεθνή προσαρμογή των εθνικών οικονομιών, έχουν επιβληθεί σήμερα στο μέτρο που το βασικό οικονομικό υπόδειγμα παραμένει ακόμη στα πλαίσια του εθνικού ή περιφερειακού παραδείγματος. Εάν κάποτε το παράδειγμα αυτό αντικατασταθεί μ' εκείνο της ενοποιημένης παγκόσμιας οικονομίας, τότε τόσο το πρόβλημα του ελέγχου όσο κι εκείνο του ανοίγματος προς τα έξω δεν θα έχουν πλέον σημασία και ούτε φυσικά θα έχουν τη σημασία που διατηρούν σήμερα τα καυτά προβλήματα των μακροοικονομικών ισοζυγίων για κάθε μεμονωμένη χώρα.

Όμως, ο υφεσιακός χαρακτήρας των εθνικών πολιτικών ελέγχου και ανοίγματος προς τα έξω μεταβιβάζει αναπόδραστα την υφεσιακότητα στο διεθνές επίπεδο κι εγκαθιστά τη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία σ' ένα πλαίσιο οργανικά αντινομικό. Στη διάρκεια της προηγούμενης περιόδου, οι υψηλοί αυξητικοί ρυθμοί του φορντιστικού υποδείγματος ενεργοποιούσαν μια σοβαρή μακροοικονομική δυναμική

διεθνοποίησης. Αντιθέτως, σήμερα, με την επικέντρωση της κάθε εθνικής οικονομίας στον στόχο της εξωτερικής εξισορρόπησης, με συνέπεια την εξασθένηση των αυξητικών ρυθμών, ο διεθνής δυναμισμός της οικονομίας σβήνει όλο και περισσότερο. Διαπιστώνεται σήμερα ότι κατά το παρελθόν, «σ' έναν κόσμο που η ανάπτυξη και η πλήρης απασχόληση είχαν προτεραιότητα», οι εθνικές μακροοικονομικές πολιτικές ενεθάρρυναν γενικά την πραγματοποίηση των κοινών στόχων των εταίρων. Όμως, κατά την οποία η προτεραιότητα δίδεται στη μείωση του πληθωρισμού και του εξωτερικού καταναγκασμού, οι εθνικές πολιτικές ελέγχου της συνολικής ζήτησης καταλήγουν τελικά στη διαστροφή. Εφ' όσον οι σημερινές πολιτικές συμβάλλουν οπωσδήποτε θετικά στο να επιδεινώνουν τον εξωτερικό καταναγκασμό των εταίρων. Έτσι, η μείωση των μισθών καταλήγει να επιδεινώνει την αντινομικότητα των σημερινών διεθνών σχέσεων. Γενικεύεται έτσι παντού μια σωρευτική διαδικασία ανταγωνισμού με εργαλείο την ύφεση των οικονομιών.

Η πολιτική των εθνικών, νομισμάτων εξουδετερώνει τις παραδοσιακές λειτουργίες του νομίσματος και των τιμών που συνίστανται στην ομογενοποίηση του οικονομικού χώρου, στην υπέρβαση των ασυνεχειών και στην απόσβεση των εκτάκτων και απρόβλεπτων σοκ. Εάν το νόμισμα και οι τιμές δεν κυμαίνονται ελεύθερα, λόγω των σημερινών πολιτικών που τις καθηλώνουν σε ακινησία, τότε τα οικονομικά συστήματα ωθούνται σε διασπορά και διάσπαση, οι ανισομέρειες βαθαίνουν ακόμη περισσότερο. Ο Milton Friedman υπογραμμίζει ήδη ότι ακινησία των νομισματικών ισοτιμιών, είτε είναι σταθερές είτε είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους, «συνεπάγεται την παράλυση των μηχανισμών που θα διασφάλιζαν στην οικονομία την αυθόρμητη προσαρμογή της». Όμως έτσι, οι σημερινές οικονομίες απομακρύνονται ολοταχώς από το πρότυπο της ολοκλήρωσης και δεσμεύονται στον δρόμο της αποδόμησης. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί σε δύο συνέπειες: α) οι αρχές, προκειμένου να περιορίσουν τη δυναμική

της αποδιάρθρωσης, κατεβάζουν όλο και περισσότερο το επίπεδο λειτουργίας της οικονομικής δραστηριότητας, με αναπόφευκτο τίμημα την υποαπασχόληση και την ανεργία και β) οι αυτόματοι σταθεροποιητικοί μηχανισμοί αναβιώνουν σε εθνικό πλαίσιο είτε μέσω του Κράτους και των θεσμών του είτε αυθόρμητα.

Μέσα σε μια τέτοια ρευστή και μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, η έννοια της παγκοσμιοποίησης απαιτεί μια σειρά από χρήσιμες διευκρινήσεις. Κατά πρώτον, ενώ η παγκοσμιοποίηση εμφανίζεται ως ήδη ολοκληρωμένη στο χρηματιστικό πεδίο, παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα εφαρμογής στο παραγωγικό πεδίο και ακόμη περισσότερο στο πεδίο της ευθυγράμμισης των εθνικών οικονομικών συστημάτων. Υπάρχουν ασφαλώς παγκοσμιοποιημένες επιχειρήσεις, όμως, αυτό δεν αρκεί για να υποθέσει κάποιος ότι και τα αντίστοιχα εθνικά παραγωγικά συστήματα έχουν επίσης παγκοσμιοποιηθεί, εφ' όσον οι εθνικές συμπληρωματικότητες μεταξύ των τομέων της παραγωγής παραμένον αποφασιστικές και αναντικατάστατες.

Κατά δεύτερο λόγο, ενώ είναι εντυπωσιακή η χρηματιστική ενοποίηση στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, εν τούτοις το φαινόμενο αυτό δεν είναι πρωτοφανές στην ιστορία της παγκόσμιας οικονομίας. Ομοίως, οι αρχές της ελευθερίας του εξωτερικού εμπορίου, του κανόνος χρυσού και της πλήρους κινητικότητας των κεφαλαίων δεν πρωτοτυπούν, αλλά είχαν ήδη αποτελέσει συστατικά στοιχεία της χρυσής εποχής της βρετανικής παγκόσμιας ηγεμονίας κατά τον 19^ο αιώνα.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σημερινή παγκόσμια χρηματιστική ενοποίηση δεν αναπτύσσεται ενάντια στις διεθνείς ανισομέρειες και ασυνέχειες, αλλά, αντιθέτως, συμβάλλοντας στην επιδείνωσή τους.

Η υπόθεση της πλήρους κινητικότητας των κεφαλαίων διατυπώθηκε αναγκαία συνθήκη για την ισόρροπη κατανομή των διεθνών μέσων πληρωμών ανάμεσα στις χώρες, πράγμα που εθεωρείτο απαραίτητο για τη διασφάλιση της έννοιας της διεθνούς σταθερότητας. Όμως, ο

τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η σημερινή χρηματιστική ενοποίηση του κόσμου αποδεικνύεται, σε τελευταία ανάλυση, ως ένα πλαίσιο που επιδεινώνει, αντί να βελτιώνει, τις συνθήκες της διεθνούς χρηματοδότησης. Ο σχηματισμός κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα δεν παρουσιάζει ανοδική πορεία στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και εμφανίζεται σε πτώση στη δεκαετία του '90, ενώ η διεθνής κατανομή των χρηματιστικών και παραγωγικών πόρων αποβαίνει όλο και περισσότερο ανισομερής, υπερδιογκωμένη μονόπλευρα κατά το χρηματιστικό σκέλος, υπερβολικά συγκεντρωμένη και γι' αυτό αποσταθεροποιητική των διεθνών σχέσεων.

Η ένταση στις αγορές του χρήματος, ενώ σε άλλες εποχές υποδήλωνε ένταση του διεθνούς παραγωγικού ανταγωνισμού, στις μέρες μας οδηγεί στη δυσκαμψία και τη συρρίκνωση των παραγωγικών συστημάτων.

Με αυτόν τον τρόπο, η προσαρμογή των παραγωγικών δομών εμποδίζεται από τη στενότητα των διεθνών χρηματιστικών διαθεσίμων. Η σημερινή ενοποίηση των χρηματαγορών διαχέει την αστάθεια σε παγκόσμια κλίμακα, αντί να σταθεροποιεί τις οικονομίες. Ο αμερικανός οικονομολόγος D. Hale προειδοποιεί ότι η σημερινή χρηματιστική ενοποίηση είναι αιτία αυξανόμενης αστάθειας στον κόσμο και ο H. Kaufman την ανακηρύσσει οριστικά ως τη μείζονα αιτία που εμποδίζει τη σύγκλιση των παραγωγικών συστημάτων.

Είναι αληθές ότι αυτή η συγκεκριμένη παγκοσμιοποίηση του χρηματικού κεφαλαίου δεν αντιστοιχεί σ' ένα ανώτερο στάδιο συσσώρευσης, αλλά απορρέει μάλλον από την απώλεια δυναμισμού της συσσωρευτικής διαδικασίας: το σημερινό στάδιο συνδέεται πολύ περισσότερο με την επιβράδυνση των ρυθμών της παγκόσμιας οικονομίας, με την άρνηση των ΗΠΑ να αναλάβουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την άσκηση της παγκόσμιας ηγεμονίας και με την αναπότρεπτη γενίκευση των πολιτικών υπεραξίωσης των νομισμάτων .

Η σημερινή παγκοσμιοποίηση φέρει τις τρέχουσες βαρύτητες του διεθνούς συστήματος: επιβράδυνση, χρηματιστική διόγκωση, κερδοσκοπία, υπερβολική συγκεντροποίηση, υποχρηματοδότηση του μέγιστου μέρους του παγκόσμιου συστήματος, πράγμα που οδηγεί με ακρίβεια στη γενίκευση της υπερχρέωσης στον κόσμο. Πολλοί οικονομικοί παράγοντες, διαπιστώνοντας τα σημερινά αδιέξοδα, συνιστούν την επαναφορά ορισμένων ελέγχων πάνω στις χρηματαγορές και στις διεθνείς χρηματιστικές συναλλαγές, ώστε αυτές να λειτουργήσουν όχι τόσο υπό τον έλεγχο των Κρατών όσο, κυρίως, για ν' ανταποκριθούν στις ανάγκες των πραγματικών οικονομιών.

Ο σημερινός απολογισμός της παγκοσμιοποίησης εμφανίζεται ιδιαίτερα αμφίσημος και οπωσδήποτε αβέβαιος, οι συνολικές ροές άμεσων επενδύσεων προς το εξωτερικό, κατά την τρέχουσα δεκαετία του '90, 0,5% του ΑΕΠ τους, ενώ οι χώρες με εμπορικό πλεόνασμα, Ιαπωνία και Γερμανία, επενδύουν 1,6% και 1,4% αντιστοίχως. Από μια άλλη πλευρά, οι συσσωρευμένες επενδύσεις κεφαλαίων εξωτερικής προελεύσεως δεν αντιπροσωπεύουν στις ΗΠΑ παρά 1,6% του συνολικά επενδυμένου κεφαλαίου στη χώρα αυτή και περίπου 0,3% έως 0,5% στις Ιαπωνία και Γερμανία.

Η διεθνής εμπορική και χρηματιστική αλληλοδιείσδυση - δηλαδή το ύψος των χρηματιστικών και εμπορικών εισροών σε σχέση με το ΑΕΠ - τόσο για τη Μεγάλη Βρετανία όσο και για τις λοιπές δυτικοευρωπαϊκές οικονομίες ήταν σαφώς ανώτερη στην περίοδο 1905 - 1914 σε σχέση με τις επιδόσεις της πρόσφατης δεκαετίας του '80. Ομοίως, ο M. Aglietta και η ομάδα ερευνητών του CEPII επισημαίνουν ότι οι συσσωρευμένοι διεθνείς χρηματιστικοί τίτλοι αντιπροσώπευαν το 1913 τρεις φορές την αξία του παγκόσμιου εμπορίου της εποχής εκείνης, ενώ σήμερα οι αντίστοιχοι συσσωρευμένοι διεθνείς τίτλοι ανέρχονται συγκεκριμένα σε 8.400 δισ. δολάρια, πράγμα που αντιπροσωπεύει μόνον δύο φορές το παγκόσμιο εμπόριο της εποχής μας.

Το συμπέρασμα είναι ότι, ενώ η διεθνής κινητικότητα του κεφαλαίου αναπτύσσεται έντονα στην εποχή μας, εν τούτοις αυτό δεν είναι ούτε πρωτοφανές στην ιστορία ούτε μη αντιστρέψιμο. Κι εξ άλλου, η σημερινή κινητικότητα των κεφαλαίων πολύ απέχει από το ύψος που είχε λάβει το φαινόμενο αυτό σε σχέση με το ΑΕΠ στην περίοδο 1905 - 1914. Επίσης, ένα πόρισμα από την παραπάνω ανάλυση είναι ότι το διεθνές εμπόριο διατηρεί ένα σημαντικό ειδικό βάρος και μια δυναμική σαφώς σπουδαιότερη στην εποχή μας απ' ό,τι η διεθνής κίνηση των επενδυτικών κεφαλαίων. Η διερεύνηση των στοιχείων δείχνει ότι οι σύγχρονες επενδύσεις βρίσκονται υπερβολικά συγκεντρωμένες από γεωγραφική άποψη, με συνέπεια τον αυξανόμενο βαθμό δυσλειτουργίας του παγκόσμιου συστήματος. Οι επτά χώρες της ομάδας του G7 συλλαμβάνουν σήμερα 50% των συνολικών διεθνών επενδύσεων και δεκαπέντε χώρες του ΟΟΣΑ συλλαμβάνουν 75% αυτών των επενδύσεων, ενώ οι υπόλοιπες χώρες του κόσμου υφίστανται τη φυγή, ακόμη και της εθνικής αποταμίευσής τους προς το εξωτερικό, ακριβώς λόγω της ενοποίησης των διεθνών χρηματαγορών και λόγω της ακολουθούμενης πολιτικής υψηλών ισοτιμιών.

Παρά τη συγκεντροποίηση των χρηματιστικών τοποθετήσεων, ο καθαρός σχηματισμός του κεφαλαίου τόσο στη δυτική Ευρώπη όσο και στη βόρειο Αμερική και Ιαπωνία παραμένει μέχρι σήμερα κατά 40% κατώτερος σε σχέση με τα επίπεδα της περιόδου προ του 1974. Επιβεβαιώνεται ότι η σύγχρονη διεθνοποίηση επιτρέπει στις χρηματιστικές αγορές να χειραφετούνται από τον έλεγχο του Κράτους και των τραπεζών, αλλά αυτό δεν έχει αποφέρει μέχρι σήμερα ούτε την ανάκαμψη των διεθνών επενδύσεων ούτε τη λειτουργικότερη διεθνή κατανομή τους. Στις χώρες του Τρίτου Κόσμου η κατάσταση έχει αποβεί ιδιαίτερα ανησυχητική: για το σύνολο των χωρών αυτής της κατηγορίας, οι καθαρές εισροές κεφαλαίου από το εξωτερικό είναι αρνητικές από το 1985 κι έπειτα, πράγμα που σημαίνει ότι ο Τρίτος Κόσμος, αντί να χρηματοδοτείται, χρηματοδοτεί ο ίδιος τις δυτικές οικονομίες κατά 30 -40

δισ. δολάρια ετησίως. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες, η παγκοσμιοποίηση έχει λάβει το νόημα της φυγής της εθνικής αποταμίευσης προς το εξωτερικό, της αυξανόμενης χρηματιστικής στενότητας και της καθαρής αποσυσσώρευσης παραγωγικού κεφαλαίου.

Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι οι σχέσεις ανάμεσα στις χώρες ενσωματώνονται σ' ένα σύνολο που ορίζεται ως «παγκόσμιο σύστημα», από την στιγμή που μια μεγάλη δύναμη αναλαμβάνει να τις ομογενοποιήσει και να τις σταθεροποιήσει. Η έννοια του παγκόσμιου συστήματος προϋποθέτει τη διεθνή σταθεροποίηση και αυτή με τη σειρά της την ηγεμονία της δύναμης που ασκεί τη σταθεροποιητική λειτουργία. Η έννοια της σταθεροποίησης περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τη δημιουργία και διαχείριση του διεθνούς χρήματος, την ισόρροπη κατανομή του μεταξύ των χωρών και τον ρόλο του τελικού πιστωτή.

Η Γερμανία, μετά την ενοποίησή της ακολουθεί μια πολιτική που καθιστά αδύνατη οποιαδήποτε διεθνή σταθεροποίηση: αρνείται να ανατιμήσει το μάρκο, πράγμα που αποσταθεροποιεί τους εταίρους της. Προκειμένου να καταπολεμήσει την πληθωρισμό της, που τροφοδοτείται από την άρνησή της να ανατιμήσει το μάρκο, ανυψώνει τα επιτόκιά της, πράγμα που επιδεινώνει τη διεθνή ύφεση. Προσφέρει το νόμισμά της ως διεθνές, όμως αυτό ορίζεται σήμερα από πληθωρισμό και επιτόκια σαφώς ανώτερα από τους αντίστοιχους δείκτες επί των άλλων νομισμάτων, πράγμα που υποδηλώνει ότι η Γερμανία λειτουργεί σήμερα στην πράξη αποσταθεροποιητικά στις διεθνείς σχέσεις, και ιδιαίτερα στον εγγύς της ευρωπαϊκό χώρο.

Είναι προφανές ότι η τρέχουσα παγκοσμιοποίηση των οικονομιών δεν αναπτύσσεται προς την κατεύθυνση της διεθνούς σταθερότητας. Η σημερινή διαχείριση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης αποδεικνύεται ως ένας παράγων πρόσθετης αστάθειας και ανισομερειών στον κόσμο, ως ένας συντελεστής συρρίκνωσης του διεθνούς οικονομικού πεδίου. Είναι βέβαιο ότι έτσι οι

πάσης φύσεως πιστωτές ελέγχουν όλο και περισσότερο την παγκόσμια οικονομία, κυρίως με την άνοδο των επιτοκίων και την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού, η νομισματική «σταθεροποίηση» που επιδιώκουν δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από όσα επιλύει, ακόμη και για τους ίδιους.

Από πολλές πλευρές προτείνεται σήμερα η επιστροφή στην κρατική ρύθμιση, αντί της τυφλής εμπιστοσύνης στις δυνάμεις της αγοράς, προτείνεται επίσης ο μακροοικονομικός έλεγχος και οι διακρατικές συνεννοήσεις, ώστε να διασωθεί η αρχή της παγκοσμιότητας που σήμερα απειλείται από την εξαιρετικά βραχυπρόθεσμη οπτική των δυνάμεων της αγοράς.

Η σημερινή ολίσθηση προς τη διεθνή αποδιοργάνωση και αστάθεια ερμηνεύεται ήδη από ορισμένους ως απλή όξυνση των διεθνών ανταγωνισμών. Όμως, είναι ήδη σαφές ότι το φαινόμενο αυτό αντιστοιχεί σε κάτι βαθύτερο: η αρχή «σύστημα» έχει ήδη αντικατασταθεί από την αρχή «αντιπαράθεση», πράγμα που αποδίδει την αντιξοότητα του διεθνούς πλαισίου και την κατάρρευση του συνεργατικού πνεύματος διεθνώς. Οι νεοφιλελεύθεροι «κανόνες του παιχνιδιού», όπως εκείνοι που διατυπώθηκαν στον 19^ο αιώνα και στις αρχές της δεκαετίας του '20, προκαλούν και σήμερα ασύμμετρες επιπτώσεις στις επί μέρους χώρες και περιοχές, τροφοδοτώντας φαινόμενα που καθλώνουν αντί να προωθούν τη λειτουργία του παγκόσμιου συστήματος. Τέτοιου είδους φαινόμενα είναι η ανισομερής κατανομή των θέσεων εργασίας διεθνώς, των χρηματιστικών και εμπορικών πλεονασμάτων, των διεθνών επενδύσεων, των τραπεζικών, χρηματιστικών, τεχνολογικών και στρατηγικών υπηρεσιών. Έτσι, η διεθνής οικονομία οδηγείται σε συρρίκνωση, ενώ παράλληλα τα φαινόμενα της εξαθλίωσης, της νέας φτώχειας και της πείνας αναπτύσσονται, αντί να υποχωρούν.

Η τάση της συρρίκνωσης και του αποπροσανατολισμού εκδηλώνεται και στο εσωτερικό των ανεπτυγμένων δυτικών κοινωνιών. Η κρίση της

βιομηχανίας και της απασχόλησης είναι ιδιαίτερα έντονη στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), όπου η παραγωγή παραμένει στα όρια της στασιμότητας, ενώ το ύψος της ανεργίας είναι το υψηλότερο σε σχέση με τις άλλες περιοχές του Κόσμου. Στις Η.Π.Α., παρά την κολοσσιαία συγκέντρωση κεφαλαίων, οι βιομηχανικές επενδύσεις παραμένουν ανεπαρκείς, πράγμα που εξασθενίζει τον διεθνή ρόλο της χώρας αυτής, αλλά επίσης θέτει το πρόβλημα της μέχρι σήμερα ακολουθούμενης πολιτικής. Τεχνολογική παρακμή και κάμψη ανταγωνιστικότητας διαπιστώνονται από την έκθεση του Αμερικανικού Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας. Το οικονομικό πεδίο συρρικνώνεται συνεχώς και στο εσωτερικό της αμερικανικής Κοινωνίας, κυρίως με τις πολιτικές που εγκαινιάσθηκαν από το 1980. Ο αριθμός των ατόμων που διαβιώνουν κάτω από το όριο της φτώχειας, χωρίς καμία κοινωνική ασφάλιση και ακόμη χωρίς στέγη, δεν παύει να αυξάνεται.

Όλες οι κατηγορίες εισοδημάτων συρρικνώθηκαν κατά την πρόσφατη δεκαετία, εκτός από το 1% των εισοδημάτων που βρίσκονται στην κορυφή της εισοδηματικής ιεραρχίας. Αυτή η κατάσταση άγει μοιραία σε κρίση υπερδανεισμού και δυσλειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, επιδεινώνεται από την παρατεινόμενη διεθνή ύφεση και αποτελεί ασφαλώς ένα σταθμό στην ιστορική εξέλιξη της αμερικανικής κοινωνίας.

Η πορεία του διεθνούς εμπορίου κατά την πρόσφατη δεκαετία δεν βρίσκεται σε αντίφαση με τις διαπιστώσεις στο πεδίο της ανάπτυξης και των κινήσεων κεφαλαίου. Παρ' όλα αυτά, η ανώτερη επίδοση στον τομέα του διεθνούς εμπορίου σε σύγκριση με τις χαμηλές επιδόσεις στον τομέα παραγωγής επιτρέπει σε ορισμένους να σπεύσουν να συναγάγουν ότι το διεθνές εμπόριο αποτελεί σήμερα την κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης. Όμως, ισχύει και η αντίστροφη παρατήρηση. Το διεθνές εμπόριο, παρά τον δυναμισμό του κατά την τελευταία δεκαετία, δεν επέτυχε να δώσει μια νέα ώθηση στην ανάπτυξη της παγκόσμιας παραγωγής.

Στη διάρκεια της πρόσφατης δεκαετίας, ο αυξητικός ρυθμός της παγκόσμιας οικονομίας συχνά κατήλθε κάτω του 3%. Ένας τόσο χαμηλός αριθμός συρρικνώνει τον διεθνή οικονομικό χώρο, ενώ ενισχύει τάσεις για περιφερειακή ομαδοποίηση των χωρών για την αντιμετώπιση της διεθνούς αντιξοότητας.

Μολονότι οι συντελεστές του εμπορίου σε σχέση με το ΑΕΠ αποκαταστάθηκαν στις ανεπτυγμένες οικονομίες στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, ο ρυθμός προόδου του διεθνούς εμπορίου δεν παύει να επιβραδύνεται: 7% ετησίως στη δεκαετία του '70, 4% στη δεκαετία του '80. οι άμεσες επενδύσεις στον διεθνή χώρο, ενώ θα μπορούσαν να δώσουν νέα ώθηση στο εμπόριο, κινούνται σήμερα σε επίπεδα ακόμη πιο χαμηλά από αυτά του εμπορίου.

Οι άμεσες επιδοτήσεις προς τη γεωργία και τη βιομηχανία στις χώρες του ΟΟΣΑ αποδεικνύονται σήμερα υψηλότερες απ' ό, τι ήσαν πριν από μία δεκαετία. Οι παραβιάσεις των φιλελεύθερων κανόνων της GATT και του WTO είναι συχνότερες στις μεγάλες χώρες της βορείου Αμερικής και της δυτικής Ευρώπης απ' ό, τι στις μικρές, όπως διαπιστώνει η σχετική μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Επισημαίνεται επίσης ότι η πρακτική των άμεσων επιδοτήσεων όχι μόνον δεν είναι θεμιτή, αλλά βαθαίνει όλο και περισσότερο τις ανισομέρειες μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών ακόμη και στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, παρά τη φαινομενική εικόνα της ενοποιημένης παγκόσμιας εμπορικής τάξης, αναπτύσσεται στην πράξη μια δυναμική πολυδιάσπασης της ενότητας των εμπορικών συστημάτων σε διεθνή κλίμακα. Ας σημειωθεί ότι το τμήμα του διεθνούς εμπορίου υπό ρήτρα του πλέον ευνοούμενου έθνους ανερχόταν σε 60% των διεθνών ανταλλαγών κατά τη δεκαετία του '60, Αυτό σημαίνει ότι τα εμπορικά καθεστώτα των ετών της δεκαετίας του '60 ήσαν στην πράξη ευρύτατα ενοποιημένα χάρη στην παραπάνω ρήτρα, ενώ σήμερα το γεγονός ότι οι ανταλλαγές υπό το καθεστώς αυτής της ρήτρας δεν αντιπροσωπεύουν παρά μόνον 25 - 30% του παγκόσμιου εμπορίου

υποδηλώνει τη διάσπαση της ενότητας και τη διαφοροποίηση των εμπορικών συστημάτων. Στο σημείο αυτό, η ανάλυση των σημερινών τάσεων της νομοθεσίας του διεθνούς εμπορίου είναι ιδιαίτερα κατατοπιστική. Κάποιοι συγγραφείς καταλήγουν στη διαπίστωση ότι η κύρια τάση των εμπορικών συστημάτων της εποχής μας είναι η πορεία όχι προς την ενοποίηση αλλά προς τη διαφοροποίηση, προς τον πολλαπλασιασμό των διακρίσεων, προς τον κατακερματισμό και τη διάσπαση της ενότητας του παγκόσμιου πλαισίου των διεθνών ανταλλαγών.

Το σύστημα GATT/WTO για μια πολυμερή παγκόσμια τάξη απειλείται σήμερα από τρεις πλευρές: την εμμονή στις επιλεκτικές διμερείς ρυθμίσεις, τον πολύμορφο νεοπροστατευτισμό και τη σύσταση περιφερειακών συγκροτημάτων χωρών. Η βαθύτερη αιτία και για τους τρεις αυτούς κινδύνους είναι βέβαια πάντα η διαιώνιση της παγκόσμιας ύφεσης.

Έτσι, το σύστημα του ελεύθερου εμπορίου της GATT/WTO, αντί να λειτουργήσει ως πλαίσιο ανταλλαγών, αποτελεί αυτό καθ' αυτό αντικείμενο διμερών διαπραγματεύσεων οι οποίες του προσδίδουν διαφορετικό κατά περίπτωση περιεχόμενο. Η ταχεία διάδοση των συμφωνιών αυτού του τύπου δείχνει ότι, παρά την τυπική απελευθέρωση, το παγκόσμιο εμπόριο φέρεται στην πράξη προς την πολλαπλότητα εμπορικών καθεστώτων.

Οι εμπορικές διαφωνίες της εποχής μας δεν επαφίενται πλέον στην άορατη χείρα της αγοράς αλλά στη στρατηγική των εμπόρων και των Κρατών με βάση πολιτικές σκοπιμότητες και πολλαπλότητα κριτηρίων. Αυτό σημαίνει ότι εγκαταλείπεται η έννοια της παγκόσμιας αγοράς εμπορευμάτων, επ' ωφελεία της έννοιας του «εμπορίου των εμπόρων» και των Εθνών, πράγμα που ασφαλώς θέτει προβλήματα όσον αφορά την έννοια της «ενιαίας και πολυμερούς παγκόσμιας τάξης». Ακόμη και στο πεδίο του εμπορίου των τραπεζικών και χρηματιστικών υπηρεσιών που φαίνεται επί του παρόντος ότι έχει

ομογενοποιηθεί; Σημειώνουμε σοβαρές ρωγμές της ενότητας του πλαισίου λειτουργίας του, ανάλογα με το εξειδικευμένο αντικείμενο της σκοπιμότητας πράγμα που παραπέμπει και πάλι στην ανερχόμενη έννοια του «διευθυνόμενου στρατηγικού εμπορίου».

Τέλος, μετά τις διμερείς ρυθμίσεις και τον νεοπροστατευτισμό, η πρόσφατη ανάδυση των περιφερειακών οικονομικών ενώσεων αποτελεί ένα ακόμη ζήτημα αυξανόμενης ανησυχίας γι' αυτούς που προσβλέπουν σε μια πράγματι πολυμερή παγκόσμια τάξη. Μέχρι σήμερα ογδόντα περίπου περιφερειακές συμφωνίες αυτού του τύπου έχουν κοινοποιηθεί στην GATT/WTO.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι ενώσεις χωρών, στο μέτρο που προϋποθέτουν αμοιβαίες προτιμήσεις μεταξύ τους, κινδυνεύουν να οδηγήσουν σε διακρίσεις εις βάρος των μη εταίρων όσον αφορά τις ροές των διεθνών ανταλλαγών. Μ' αυτόν τον τρόπο, η σημερινή τάση για γενίκευση του προτύπου των περιφερειακών ενώσεων υλοποιεί την πορεία του παγκόσμιου συστήματος προς τη διασπορά, την πολλαπλότητα εμπορικών καθεστώτων και τη διάσπαση της συνοχής του.

Στην πράξη, η ενσωμάτωση των χωρών σε περιφερειακή βάση αποβαίνει εμπόδιο για την ενσωμάτωσή τους σε παγκόσμιο επίπεδο, εφ' όσον μ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται άνευ αντικειμένου ένα αυξανόμενο μέρος του σημερινού διεθνούς εμπορίου. Η εξέλιξη αυτή, αντί να διασφαλίζει την εμπορική ειρήνη στον κόσμο, κινδυνεύει, να οδηγήσει σε όξυνση των ανταγωνισμών ανάμεσα στις οικονομικές ζώνες. Η σχετική διερεύνηση του ΟΟΣΑ διαπιστώνει ότι οι εμπορικές ανταλλαγές «εντός ζωνών» είναι οι μόνες που αυξάνονται συνεχώς στις μέρες μας, ενώ το «εκτός ζωνών» εμπόριο επιβραδύνεται: το εντός ζωνών εμπόριο, από 37% των διεθνών ροών το 1976, έφθασε 42% το 1989. Στην Ευρώπη σήμερα, 2/3 των εξαγωγών των χωρών της πραγματοποιούνται εντός του κοινοτικού πλαισίου. Συνέπεια αυτού είναι το ότι το ευρωπαϊκό εμπόριο με τον υπόλοιπο κόσμο δεν παύει να

μειώνεται σε σημασία. Από 21,6% των παγκόσμιων εισαγωγών το 1967, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν απορροφά σήμερα παρά μόνον 12%.

Η άνοδος των περιφερειακών ενώσεων θέτει εκ νέου το ζήτημα του διεθνούς συντονισμού των οικονομιών, αλλά επίσης και το ζήτημα της πολυκεντρικής διαχείρισης του παγκόσμιου συστήματος. Όμως, η παρατεινόμενη αστάθεια διεθνώς πιέζει προς την αντίθετη κατεύθυνση. Προς την ενίσχυση του προστατευτισμού στην Αμερική, του ρεζιοναλισμού στην Ευρώπη και της παραδοσιακής ακεραιοφροσύνης στην Ιαπωνία.

Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου εμφανίζονται ως τα κατ' εξοχήν θύματα των αντινομιών του σημερινού παγκόσμιου συστήματος. Ενέδωσαν στη λύση του εύκολου δανεισμού στη διάρκεια των ετών της δεκαετίας του '70, όμως, η ανάπτυξη που θα επέτρεπε εκ των υστέρων την αποπληρωμή των χρεών ματαιώθηκε κατά το έτος 1980. Την ευθύνη γι' αυτή την παγίδευση φέρουν και οι δυτικές ανεπτυγμένες οικονομίες, εφ' όσον αυτές επέλεξαν τη λιτότητα και τον νεοπροστατευτισμό, που παρατείνουν τη διεθνή ύφεση και καθιστούν αφερέγγυους τους οφειλέτες. Η αντίληψη της παγκόσμιας οικονομίας ως ενιαίου συστήματος έχει σήμερα αντικατασταθεί με εκείνη στην οποία κεντρικό ρόλο κατέχουν τα Κράτη - Έθνη και η επιδιωκόμενη ατομική εξισορρόπησή τους. Μέσα σ' αυτό το νέο πλαίσιο τα πάσης φύσεως χρέη θα διογκώνονται συνεχώς, λόγω της κάμψης των αναπτυξιακών ρυθμών, και η εξυπηρέτησή τους θα αποβαίνει όλο και περισσότερο προβληματική, κυρίως λόγω της ανευθυνότητας των πιστωτών. Η σημερινή έκρηξη του προβλήματος του υπερδανεισμού του Τρίτου Κόσμου συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη μη συνεργατική αποσταθεροποιητική διεθνή πολιτική των πιστωτριών χωρών και ιδίως των ΗΠΑ. Η νέα αμερικανική πολιτική, στο μέτρο που διαμορφώνεται με βραχυπρόθεσμα κριτήρια και σε εξατομικευμένη βάση, υπονομεύει ακόμη και τη σταθερότητα των πιστωτών: Το ήμισυ του εξωτερικού ελλείμματος της Αμερικής αποδίδεται στις πολιτικές λιτότητας που

εφαρμόζονται στη Λατινική Αμερική καθ' υποκίνηση των βορειοαμερικανικών πιστωτικών ιδρυμάτων. Έτσι, μέσα στη διαιωνιζόμενη διεθνή ύφεση, οι οφειλέτριες χώρες καλούνται, για την εξυπηρέτηση των χρεών τους, να περιορίζουν τους ρυθμούς παραγωγής τους. Η καθήλωση της παραγωγής καθιστά αδύνατη την αποπληρωμή, αλλά και η εφαρμοζόμενη λιτότητα σε χώρες που είχαν ανάγκη ταχείας ανάπτυξης διογκώνει όλα τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής αποσύνθεσης: ανεργία, περιθωριοποίηση, πείνα, υποσιτισμό, αναλφαβητισμό, ναρκωτικά, εγκληματικότητα.

Επανεμφανίζονται σήμερα στο προσκήνιο μια σειρά από χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν τη σημερινή πορεία του παγκόσμιου συστήματος προς το άγνωστο. Από το 1985, οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν μετατραπεί σε καθαρούς προμηθευτές κεφαλαίων προς τους βιομηχανικούς πιστωτές τους με ετήσια ροή της τάξης των 30 – 40 δισ. Δολαρίων. Η αντιστροφή των χρηματιστικών ροών υποδηλώνει τη βαθιά αστάθεια που επικρατεί στις σημερινές διεθνείς σχέσεις: το παγκόσμιο σύστημα στερείται σήμερα όχι μόνον μιας ηγεμονικής δύναμης ικανής να το σταθεροποιήσει, αλλά και οποιασδήποτε σταθεροποιητικής λογικής.

Η παραπάνω υπενθύμιση των προβλημάτων της σημερινής διεθνούς οικονομίας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρά την αναβίωση των παλαιών ιδεολογιών σχετικά με την παγκόσμια αρμονία, η αποφασιστική στροφή της δεκαετίας του '80 ενίσχυσε στην πράξη τη δυναμική της αποδιάρθρωσης και της κατάτμησης του παγκόσμιου συστήματος. Οι φιλελεύθερες και μονεταριστικές επιλογές της εποχής μας, ώθούμενες κυρίως από τον εγωισμό των πιστωτών και των κατόχων χρήματος αλλά και από τη βραχυπρόθεσμη λογική, διέδωσαν τάχιστα την αστάθεια σε παγκόσμια κλίμακα, πράγμα που νομιμοποιεί τις επί μέρους χώρες να αναζητούν σταθερότητα σε περιφερειακή βάση κι όχι πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Όμως, αυτή η εξέλιξη με τη σειρά της φέρει τη δυναμική της γεωγραφικής διάσπασης του κόσμου σε

ζώνες και σε ζώνες επιρροής, όπως άλλοτε στο παρελθόν, και συνεπώς της όξυνσης των διεθνών ανταγωνισμών και αντινομιών.

Η δυναμική της κατάτμησης εκδηλώνεται σήμερα και σε άλλες σφαίρες δραστηριότητας: οι ανισομέρειες πολλαπλασιάζονται στο πεδίο των καθεστώτων του διεθνούς εμπορίου, των τραπεζικών και χρηματιστικών υπηρεσιών, των διεθνών κινήσεων κεφαλαίου και επενδύσεων. Η ήδη πραγματοποιηθείσα υπερβολική απορύθμιση οδηγεί ταχύτατα στην αναζήτηση νέων μορφών σταθεροποίησης ή ακόμη και στην αναβίωση των παλαιών με επίκεντρο το Κράτος. Οι κατατμήσεις πολλαπλασιάζονται σήμερα σ' ένα πλαίσιο οριζόμενο από την ενοποίηση των χρηματιστικών αγορών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Είναι φανερό ότι η ενοποίηση αυτού του τύπου, εφ' όσον βρίσκεται σε συνάφεια με τη διαιώνιση της διεθνούς ύφεση εξωθεί και στις περιφερειακές ομαδοποιήσεις των χωρών και στην αντίστοιχη διεθνή κατάτμηση. Είναι βέβαιο ότι τα κρούσματα νεοπροστατευτισμού, έστω και συγκεκαλυμμένου, μειώνουν την επίδοση του παγκόσμιου συστήματος, εφ' όσον ενθαρρύνουν την κατάτμηση. Όμως, όπως σημειώνει ο Ρ. Κrugman, η αντίστροφη σχέση έχει περισσότερο ενδιαφέρον: η επί δύο δεκαετίες παρατεινόμενη αναποτελεσματικότητα του παγκόσμιου συστήματος αποτελεί τη βαθύτερη και θεμελιώδη αιτία που υπαγορεύει σήμερα την ανομολόγητη επιστροφή στον προστατευτισμό, εκ νέου στις κρατικές ρυθμίσεις του εμπορίου, στη λογική της περιφερειακής ολοκλήρωσης αντί της διεθνούς και συνεπώς στην εμβάθυνση των διεθνών ανισομερειών.

2. Παγκοσμιοποίηση και διαφορά ισχύος

Αναμφισβήτητα, το άνοιγμα των εθνικών οικονομικών συνόρων αποτελεί τάση κυρίαρχη και αναπότρεπτη στην εποχή μας. Θα πρέπει όμως να κατανοήσουμε την οικονομική και κοινωνική δυναμική που βρίσκεται στη ρίζα αυτής της μεταλλαγής. Θα πρέπει επίσης ν'

αναλύσουμε τις ακριβείς μορφές αυτής της τάσης, των πολλαπλών συνεπειών της και των ορίων της, στο οικονομικό, θεσμικό και πολιτικό επίπεδο.

Σήμερα, η δυναμική των αγορών - αυτό το βασικό φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης - μοιάζει να υπερισχύει σε πλείονα επίπεδα: η μορφή της αγοράς μοιάζει να επιβάλλεται όχι μόνον στα πεδία των προϊόντων, υπηρεσιών και συντελεστών παραγωγής, αλλά εξίσου στο νόμισμα και στους χρηματοπιστωτικούς τίτλους. Αυτή η τάση φαίνεται επίσης ότι επιβάλλεται στις δραστηριότητες των κεντρικών και εμπορικών τραπεζών, καθώς και στους θεσμούς και μορφές της νέας μακροοικονομικής διαχείρισης. Η ολοκλήρωση των διεθνών αγορών συνεπάγεται έτσι την παρακμή των μεταπολεμικών κεντριστικών μορφών ελέγχου και διακανονισμού από τα εθνικά Κράτη.

Ωστόσο, αυτές οι κεντριστικές μορφές δεν εξαφανίζονται τελείως. Οι κεντρικές τράπεζες και οι εθνικοί θεσμοί επιβεβαιώνονται εκ νέου με διαφορετικούς τρόπους: με τη συστηματική προσφυγή σε μορφές ρύθμισης που διέρχονται από τις αγορές, κυρίως όσον αφορά τη νομισματική και χρηματιστική διαχείριση της οικονομίας που παραμένει κυριαρχικά στην άσκηση της προνομιακής εξουσίας του Κράτους. Από την άλλη πλευρά, ένα όχι αμελητέο τμήμα της δραστηριότητας του Κράτους δεν ασκείται πλέον με τη ρύθμιση της οικονομίας ή με την οικονομική τόνωση της ζήτησης, αλλά υλοποιείται με τη θεσμική ρύθμιση - εκτός αγοράς - του νομισματικού πλαισίου και της κατανομής των εισοδημάτων.

Παραδόξως λοιπόν, το σύγχρονο κύμα παγκοσμιοποίησης, αντί να κατευθύνεται προς την εγκαθίδρυση ενός ομοιογενούς διεθνούς οικονομικού χώρου, δίδει έναυσμα αυξανόμενης διεθνούς ανισομέρειας και ασυνέχειας, ενισχύοντας τη δυναμική διαφοροποιήσεων και κατακερματισμών στο διεθνές πεδίο. Η αυξανόμενη διασπορά και ετερογένεια του διεθνούς οικονομικού χώρου εκδηλώνεται όχι εναντίον της παγκοσμιοποίησης αλλ' ακόμη περισσότερο εξαιτίας αυτής.

3. Διεθνής ενσωμάτωση και διαφοροποίηση

Η δυναμική της παγκοσμιοποίησης παραμένει επιδεικτικά άνιση και επιλεκτική, ενισχύοντας ανισορροπίες και αντιφάσεις τόσο σ' εθνικό επίπεδο όσο και σε διεθνές. Πολλοί μελετητές προβλέπουν ήδη για το μέλλον την ελάττωση της σημασίας του λεγόμενου «εθνικού πλαισίου», ιδιαίτερα μετά την ίδρυση υπερεθνικών κοινοτήτων. Εν τούτοις, η σημαντική πλευρά του προβλήματος δεν είναι τόσο το μέλλον του εθνικού πλαισίου αλλά κυρίως η δυναμική και οι προοπτικές των οικονομικών και των κοινωνικών δομών καθ' αυτών: άραγε η σύγκλιση χρηματοοικονομικής και οικονομικής πολιτικής που εκδηλώνεται σήμερα σε παγκόσμια κλίμακα θα επιφέρει και αύξουσα συνοχή στην πραγματικότητα του αναδυόμενου νέου διεθνούς συστήματος;

Η πολιτική απορυθμίσεων στη δεκαετία του '80 φιλελευθεροποίησε, χωρίς αμφιβολία, τον οικονομικό χώρο του ατόμου και της επιχείρησης, αλλά επέφερε οπωσδήποτε ένα σαφές πλήγμα στην έννοια της διεθνούς τάξης: η ακάθεκτη άνοδος επιτοκίων, η νέα δυσκαμψία των νομισματικών ισοτιμιών, η αύξουσα χρηματιστικοποίηση του κεφαλαίου αποτελούν εξίσου πλευρές αποκαλυπτικές της απουσίας του συστήματος και διεθνών πολυμερών ρυθμιστικών κανόνων. Η επιτυχία των μονεταριστικών πολιτικών στη δεκαετία του '80 εκφράζει επίσης, με τον τρόπο της, την αγωνία να θεμελιωθούν οι νέες διεθνείς σχέσεις σε μια κοινή αντικειμενική αρχή - όπως ήταν άλλοτε ο χρυσός, οι πρώτες ύλες, τα υλικά αγαθά - που δεν εξαρτάται από μια υπερεθνική ηγεμονική δύναμη. Η εφαρμογή μιας τέτοιας αντικειμενικής αρχής, εάν επετύγχανε, θα εγκαινίαζε το τέλος κάθε έννοιας παγκόσμιας ηγεμονικής τάξης και θα επισημοποιούσε την αυξανόμενη διασπορά οικονομικής ισχύος σε διεθνές επίπεδο.

Άραγε η ανάδυση της «άτυπης» Ομάδας των 7 μεγάλων δυτικών οικονομιών από τη δεκαετία του '80 δεν αποτελεί επίσης μια σιωπηρή αναγνώριση της ανεπάρκειας των άλλων μορφών διαχείρισης της

παγκόσμιας οικονομίας; Από την άλλη πλευρά, η κατάρρευση του στρατοπέδου των χωρών της ανατολικής Ευρώπης, η αποδυνάμωση του διπολικού μοντέλου του διεθνούς συστήματος, η οριστική έξοδος του διεθνούς συστήματος από τον ψυχρό πόλεμο και η ιδεολογική και πολιτική χαλάρωση της εποχής μας δεν είναι επίσης ένα βασικό σημείο εξέλιξης της παγκόσμιας οικονομίας προς τη διασπορά και τον πολυκεντρισμό, προς τον πολλαπλασιασμό των ανισομερειών και της ασυνέχειας και έτσι προς τη νέα όξυνση των οικονομικών και κοινωνικών διεθνών ανταγωνισμών;

Παρ' όλα αυτά, παρατηρείται σήμερα δραματική απουσία ουσιαστικής συνεννόησης και συντονισμού ανάμεσα στα Κράτη όσον αφορά τη διαχείριση της διεθνούς οικονομίας. Η συνεννόηση αυτή, πέρα από το γεγονός ότι θεωρείται ήδη από τους φιλελεύθερους ως ανώφελη ή και επικίνδυνη δεν θα μπορούσε να αφορά παρά μόνον τις ωθήσεις, θετικές ή αρνητικές, που δίδονται από τις οικονομικές πολιτικές σε κάθε χώρα. Δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η ευθυγράμμιση και ο συντονισμός των εθνικών ωθήσεων θα ήταν αρκετή για ν' αποδώσει εξίσου και την ευθυγράμμιση των οικονομικών δομών ανάμεσα στις χώρες.

Επιπλέον, οι ωθήσεις που δίδονται από τις ακολουθούμενες εθνικές οικονομικές πολιτικές είχαν πάντοτε εξ ορισμού διορθωτικό προορισμό: διορθώνουν τις ετερογένειες, αμβλύνουν τις βασικές διαφορές στις εσωτερικές και διεθνείς σχέσεις, απεμπλέκουν τις δυσλειτουργίες. Εάν, ως απόρροια της διεθνούς συνεννόησης, οι εθνικές ωθήσεις ευθυγραμμίζονται, οι βασικές διαρθρωτικές διαφορές ωστόσο δεν θα εξαφανίζονται, αλλά πιθανόν να αυξάνονται σωρευτικά.

Αναμφισβήτητα, ο ορίζοντας της δεκαετίας του '80 σημαδεύεται από την αύξουσα κινητικότητα του κεφαλαίου, τη διεθνοποίηση και την ολοκλήρωση των χρηματιστικών αγορών. Αυτή η μεταλλαγή έχει αντιστρέψει την τάξη προτεραιοτήτων στις οικονομικές πολιτικές: το κενύσιανό «διορθωτικό» υπόδειγμα με τη διατήρηση του επιπέδου

απασχόλησης απέβλεπε κυρίως στο να αυξήσει το ποσοστό αξιοποίησης του ήδη διαθέσιμου σε κάθε χώρα κεφαλαίου. Στην παρούσα κατάσταση, το μεν ποσοστό αξιοποίησης κάμπτεται αλλά παράλληλα παρατηρούνται ελλείψεις χρηματοδότησης, γεγονός που συνδέεται ασφαλώς με τη χρηματιστική διεθνοποίηση.

Σ' αυτές τις συνθήκες, κεντρικό πρόβλημα των οικονομιών και της παγκόσμιας οικονομίας δεν είναι πλέον η απασχόληση αλλά η χρηματοδότηση: δεχόμαστε σήμερα την προτεραιότητα στη διοικητική ρύθμιση της τιμής του συναλλάγματος, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την πάλη κατά του πληθωρισμού και την έκρηξη των ανισορροπιών. Το υψηλό κόστος σταθεροποίησης της ισοτιμίας του νομίσματος μεταφέρει πάντα εξ ορισμού την αστάθεια στις παραγωγικές δομές.

Πράγματι, με εξαίρεση τον συντελεστή «κεφάλαιο» και κυρίως υπό τη χρηματιστική μορφή, οι άλλοι συντελεστές παραγωγής παρουσιάζουν σχετικά χαμηλή κινητικότητα και βρίσκονται άνισα κατανομημένοι ανάμεσα στις χώρες. Η ανισοκατανομή πλουτοπαραγωγικών πηγών και συντελεστών, το επίπεδο εξειδίκευσης και το αποκλίνον εργασιακό κόστος, οι διαφορικές προσδοκίες τιμών, το διαφορετικό ύψος αποταμίευσης, επένδυσης και κατανάλωσης, το ειδικό βάρος της οικονομίας των υπηρεσιών και του δημόσιου τομέα καθορίζουν τελικά για κάθε χώρα ειδικές και ξεχωριστές μακροοικονομικές συνθήκες και πλαίσια, βάσει των οποίων κάθε εθνική οικονομία εντάσσεται στη διεθνή.

Παρά την παγκοσμιοποίηση αγορών, τεχνολογιών και παραγωγικών συστημάτων, η δομή και η απόδοση των μακροοικονομικών συστημάτων παραμένουν ευρέως καθορισμένες από «εσωτερικές μεταβλητές» και ιδιαίτερα εξειδικευμένες για κάθε χώρα ή ομάδα χωρών. Πρόσφατες μελέτες διαπιστώνουν αποκλίσεις ανάμεσα στα υποδείγματα απασχόλησης, ακόμη και στο εσωτερικό του ευρωπαϊκού χώρου, που ήδη θεωρείται ότι διαθέτει υψηλό δείκτη

εναρμόνισης. Άλλες προσεγγίσεις τονίζουν την απαραίκαμπτα μακροοικονομική φύση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Το άνοιγμα και η διεθνοποίηση των εθνικών οικονομιών προϋποθέτουν ήδη εθνικά οικονομικά σύνολα περισσότερο πειθαρχημένα και καλύτερα ελεγχόμενα, συνεπώς αυξημένο και αποτελεσματικότερο ρόλο των εθνικών κρατών. Η πρόσφατη περίοδος σφραγίστηκε με την αύξηση των προσπάθειών κρατικού ελέγχου επί της εθνικής οικονομίας: έλεγχοι στην ποσότητα χρήματος, στα εισοδήματα της εργασίας, στη ρευστότητα και στη συνολική ζήτηση, στις πιστώσεις προς τις επιχειρήσεις και στην κατανάλωση, στο μετριασμό αναπτυξιακών στόχων, στον αποπληθωρισμό μέσω ύφεσης.

Το χρηματιστικό διεθνές άνοιγμα, η δαιωνιζόμενη οικονομική επιβράδυνση και η επαναφορά στο προσκήνιο της οικονομίας – Έθνους δεν είναι γεγονότα ασυμβίβαστα μεταξύ τους, αλλά αποτελούν απαραίτητες όσο και αντιφατικές πλευρές της ίδιας ενιαίας διαδικασίας που προσδιορίζει τη σημερινή διεθνή συγκυρία. Οι πολιτικές της συναλλαγματικής ισοτιμίας και του μετριασμού της ανάπτυξης αποβλέπουν πράγματι στο να ενισχύσουν τόσο τον έλεγχο πάνω στην οικονομία όσο και τη δυνατότητα ανοίγματός της στο εξωτερικό. Αυτές οι πολιτικές κατισχύουν, στο μέτρο που το βασικό οικονομικό υπόδειγμα παραμένει στο εθνικό πλαίσιο. Εάν αυτό το τελευταίο δεν υπήρχε, ούτο το πρόβλημα του ελέγχου ούτε, πολύ περισσότερο, αυτό του «ανοίγματος» θα ήταν πλέον απαραίτητα συνδεδεμένα με τη διατήρηση των μακροοικονομικών ισορροπιών.

Εν τούτοις, ο υφεσιακός χαρακτήρας των πολιτικών ελέγχου και «ανοίγματος» μεταφέρει αναπότρεπτα την εσωτερική υφεσιακότητα στις διεθνείς σχέσεις, τοποθετώντας την παγκόσμια οικονομία σε ένα πλαίσιο κατ' εξοχήν αντινομικό και μη συνεργατικό. Αντιθέτως, οι προ του 1973 υψηλοί αναπτυξιακοί ρυθμοί περιείχαν ισχυρή μακροοικονομική δυναμική ανοίγματος και διεθνοποίησης.

Η μείωση των πραγματικών μισθών σε μια χώρα επιδεινώνει το μη συνεργατικό χαρακτήρα των σημερινών σχέσεων. Εγκαθίσταται έτσι μια σωρευτική διαδικασία διεθνούς ανταγωνισμού με μοχλό τις εθνικές υφέσεις.

Από την άλλη πλευρά, οι πολιτικές ενδυνάμωσης της ισοτιμίας του νομίσματος εμποδίζουν τους νομισματικούς δείκτες και τις τιμές να διασφαλίσουν τις φυσιολογικές θετικές τους λειτουργίες: ομογενοποίηση των οικονομικών χώρων, αποδέσμευση καταστάσεων ασυνέχειας, άμβλυση των διαρθρωτικών διαφορών και των επιπτώσεων από εξωγενή σοκ. Ενώσω οι δείκτες παραμένουν δύσκαμπτοι ή ανενεργοί εξαιτίας της πολιτικής νομισματικής ισοτιμίας και των αντιπληθωριστικών στόχων, οι αρχικές διαρθρωτικές ετερογένειες επανεμφανίζονται, οι ασυνέχειες επιβεβαιώνονται εκ νέου, οι ανισορροπίες συσσωρεύονται και οι αντιπαραθέσεις αποβαίνουν περισσότερο απειλητικές.

4. Το τέλος της ανεργίας:

Η ανεργία δεν είναι προϊόν ούτε της παγκοσμιοποίησης ούτε του ΕΥΡΩ, ούτε των κριτηρίων του Maastricht, ούτε της μακροοικονομικής ορθοδοξίας, ούτε της αδυναμίας της ζήτησης, ούτε της ζήτησης, ούτε της νομισματικής πολιτικής, ούτε της υπερβολικής διάρκειας της εργασίας, ούτε της τεχνολογίας, ούτε της πληροφορικής, ούτε του αυτοματισμού, ούτε ... ούτε...

Πρόκειται για το αποτέλεσμα μίας επιλογής, την οποία οι κοινωνίες μας και μεταξύ αυτών, οπωσδήποτε η γαλλική κοινωνία, έχουν κάνει, ανταλλάσσοντας την παγίωση του καθεστώτος της μεσαίας τάξης, έναντι της εμφάνισης ενός νέου λούμπεν – προλεταριάτου, στο οποίο αναμειγνύονται άνεργοι μακράς διάρκειας, περιθωριακοί, αποκλεισμένοι, νεόπτωχοι.

Θέλοντας να επικεντρώσει τη συζήτηση σε μια πραγματικότητα τόσο αφηρημένη, όσο η ανεργία, η κοινή γνώμη επιτυγχάνει το κατόρθωμα της απόκρυψης του πραγματικού ερωτήματος, αυτού που μεταφράζει σε νέους όρους, την αναβίωση του κοινωνικού προβλήματος, όπως αυτό ετίθετο τον 19^ο αιώνα, την άνοδο δηλαδή μιας «υπο – κοινωνίας», την οποία οι τεράστιες μηχανές μιας αναδρομής, δεν καταφέρνουν ούτε να ελέγξουν ούτε ακόμα και να αντιληφθούν.

Υπάρχει μια προδιάθεση για την ανεργία και τον αποκλεισμό, όμως αυτό δεν είναι μια μοιραία κατάσταση. Άλλες χώρες κατόρθωσαν να ξεφύγουν, είτε όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Αγγλία δίνοντας προτεραιότητα στους working poors, τους φτωχούς εργαζόμενους έναντι των επιδοτούμενων ανέργων, είτε όπως στις Κάτω Χώρες και τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης, εφευρίσκοντας νέους τρόπους αλληλεγγύης, οι οποίοι αντίθετα με το παραδοσιακό κράτος, παραμένουν συμβατοί με τις απαιτήσεις της παγκοσμιοποίησης.

Στην πραγματικότητα, καθόλου δεν έχουμε την ανάγκη, ενός Einstein της οικονομίας, ο οποίος θα ανακάλυπτε τη λύση για την ανεργία, στα πρότυπα μιας «νέας σχετικότητας». Τα αντίδοτα είναι γνωστά, ξεκινούν απ' το πιο ευφυές και το πιο ουτοπικό, φτάνοντας ως το πιο λογικό.

Δεν πρόκειται για μια υπόθεση ιδεών, αλλά για μια υπόθεση θάρρους των πολιτικών, εργοδοτικών και συνδικαλιστικών ελίτ καθώς και της ευελιξίας της κοινωνίας. Το τέλος της ανεργίας είναι εντός των δυνατοτήτων μας. Εάν αυτή συνεχίζει να προχωρά, πρόκειται για την έκφραση μιας συλλογικής δειλίας, της προτιμήσεώς μας για τις θαυματουργές λύσεις και της αρνήσεώς μας για μια προσπάθεια συλλογική, επίπονη και μακρόπνοη. Ας σταματήσουμε να φωνάζουμε «ουαί» κατά της παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκής ενοποίησης και ας προχωρήσουμε σε ένα μίνιμουμ ενδοσκόπησης.

Η πλειάδα των ατομικών δεινών, η οποία κρύβεται πίσω από τα κατά προσέγγιση δεδομένα για την ανεργία, θα μπορούσε να μας στερήσει το δικαίωμα της εικονοκλαστικής αλήθειας;

Εικονοκλαστική η ιδέα, πως οι αριθμοί της ανεργίας είναι δίχως σημασία και πως μόνο η μέση διάρκεια της, αποτελεί μέτρο σύγκρισης. Αμέτρητες είναι οι μελέτες οι οποίες, πέρα από τους λαμβάνοντες αποζημίωση ανέργους, μετρούν χιλιάδες των ασκούμενων συνεργατών, των εργαζομένων βάσει προσωρινών συμβάσεων, των τελούντων εν αναμονή, έτσι που τελικά, κατηγορία με κατηγορία, φθάνουμε στα 5 – 6 εκατομμύρια, μη απασχολούμενων ή υποαπασχολούμενων ατόμων στη Γαλλία.

5. Εκπαίδευση παγκοσμιοποίηση

Διανύουμε μια περίοδο που δεν επιτρέπει «παιχνίδια» με την έννοια της παγκοσμιοποίησης, από τη στιγμή που βιώνουμε όλο και περισσότερες διαμαρτυρίες για τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Ο λόγος για την παγκοσμιοποίηση στον τομέα της εκπαίδευσης δεν μπορεί να μείνει στη «λαμπερή» επιφάνεια, αγνοώντας πραγματικές ανισότητες και προβλήματα. Αλλά ούτε μπορούμε να αποκόψουμε την παγκοσμιοποίηση (globalisation) ως μια δυναμική εν εξελίξει από το εκπαιδευτικό όραμα της παγκοσμιότητας (universality), εφόσον υπάρχει τέτοιο.

Αν θελήσουμε να δούμε πιο ουσιαστικά την παγκοσμιοποίηση της εκπαίδευσης, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την αέναη ροή πληροφοριών από και προς όλες τις κατευθύνσεις μέσα από ένα παγκόσμιο δίκτυο. Η εκπαίδευση ως διαδικασία, αλλά και ως αποτέλεσμα (γνώση;) διαχέεται πλέον πολύ πιο εύκολα, διαπερνά στεγανά και όρια εθνικά ή πολιτισμικά, και ανθεί σε κοινότητες που κατασκευάζουν την ταυτότητά τους μέσω της επικοινωνίας παρά της αναφοράς σε συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς χώρους και πλαίσια. Τι

σημαίνει αυτό στην πράξη; Η γνώση οικοδομείται μέσα από τις αντιφάσεις και τις αλληλοεξαρτήσεις της παγκόσμιας κοινότητας. Η γνώση είναι σχετική, ρευστή και ταυτόχρονα τόσο ... καθολική!

Μήπως, όμως, αυτή η φευγαλέα παγκόσμια εικόνα της γνώσης που ποτέ δεν κατακτείται ούτε ορίζεται εξ ολοκλήρου μας οδηγεί σε ουσιαστική αποξένωση από τη γνώση ως εμπειρία απτή, τοπική και οικεία; Και η εκπαίδευση πως οφείλεται από την παγκοσμιοποίηση της γνώσης όσον αφορά τις ανισότητες στην κατανομή της;

Πράγματι, η κατανομή των εκπαιδευτικών ευκαιριών, και εντέλει της γνώσης, αποτελεί άλλο ένα σημείο αιχμής για όσους μελετούν το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης της εκπαίδευσης. Αυτή η έστω σχετική, ρευστή και συνεχώς μεταβαλλόμενη γνώση, συνδέεται με τα μέσα παραγωγής, επεξεργασίας και διάχυσής της, δηλαδή με τα κάθε είδους συστήματα πληροφόρησης, επικοινωνίας και εκπαίδευσης. Όμως δεν μπορούμε να θεωρήσουμε βέβαιο ότι όσο συγκλίνουν τα μέσα πληροφόρησης και επικοινωνίας παγκοσμίως, τόσο πιο «δημοκρατικά» διανέμονται και κατανέμονται οι ευκαιρίες παραγωγής και πρόσβασης στη γνώση.

Πολλοί μιλούν πια για το λεγόμενο «ψηφιακό χάσμα» (digital divide) που σηματοδοτεί στην εποχή μας ίσως τη σημαντικότερη εκπαιδευτική ανισότητα παγκοσμίως. Οι παγκόσμιες πηγές γνώσης – κάτι σαν εκπαιδευτικό «κέρασ της Αμάλθειας» δηλαδή, ανεξάντλητο για όλους εκείνους που διψούν για γνώση – θα μπορούσαν να είναι η νέα παγκόσμια ουτοπία για όλους τους κατοίκους αυτού του πλανήτη. Όμως η δυνατότητα πρόσβασης, επεξεργασίας, αξιολόγησης και αξιοποίησης αυτών των πηγών πληροφόρησης και των μέσων επικοινωνίας.

Φαίνεται ότι από τις ηγεμονικές μορφές εκπαίδευσης, που επιβάλλουν τη γνώση ως απόλυτη σύμβαση και αποδοχή κάθε είδους εξουσίας, σταδιακά στρεφόμαστε σε μοντέλα εκπαίδευσης που αναδεικνύουν τη γνώση ως καθημερινή ανακάλυψη και αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Η παγκοσμιοποίηση των πνευματικών αγαθών έχει

μερίδιο σε αυτή την εξέλιξη, καθώς η έκθεσή μας σε πραγματικότητες και ερμηνείες που δεν είναι πολλές φορές συμβατές με τη δική μας κατάσταση, την κουλτούρα μας, τον τρόπο σκέψης μας, αναπόφευκτα δημιουργεί νέα δεδομένα για το περιεχόμενο για τις διαδικασίες της εκπαίδευσης σε κάθε γωνιά της Γης.

Από τη μια πλευρά, η κινητικότητα και η μεταβολή των πληθυσμών από χώρα σε χώρα, δημιουργεί νέες ανάγκες για την εκπαίδευση. Τα αυστηρά «πολιτισμικά» μοντέλα εκπαίδευσης περνούν κρίση. Από την άλλη πλευρά, οι παγκόσμιες πηγές γνώσης και τα παγκόσμια μέσα επικοινωνίας καταργούν παλιές «αυθεντίες» και δημιουργούν άλλες, παγκόσμιες και ακόμη πιο ισχυρές. Ίσως δεν είναι πλέον οι πολιτισμικές αυθεντίες του παρελθόντος που φίλτραραν τη γνώση που θα έφτανε στους πολίτες. Είναι, όμως, «α – πολιτισμικές» αυθεντίες όπως η παγκόσμια αγορά εργασίας ή η κοινωνία της γνώσης κτλ.

Και μέσα σε όλα αυτά, αξίζει να αναρωτηθούμε: ποιος, που και πότε θα καθορίζει το αντικείμενο, το σκοπό και τα μέσα της εκπαίδευσης των πολλών; Μήπως στην προσπάθειά μας για χειραφέτηση του πολίτη ως μαθητή (εκούσιου και ακούσιου), ξεχάσαμε παρόλα αυτά να τον ρωτήσουμε; Είναι, λοιπόν, φυσικό και αναμενόμενο οι πολίτες του Κόσμου να διστάζουν μπροστά στο ενδεχόμενο οι αποφάσεις για την εκπαίδευση να λαμβάνονται σε μια παγκόσμια σφαίρα, τόσο κοντά αλλά και τόσο μακριά τους ...

6. Τεχνολογία: μια πολιτικά ουδέτερη διαδικασία;

Όλο το επιχείρημα βασίζεται στη θέση ότι ο καπιταλισμός αλλάζει και εξελίσσεται σε μια νέα πραγματικότητα. Φορέας αυτής της αλλαγής είναι η «νέα τεχνολογία». Επομένως χρειάζεται αφενός μεν να αντιληφθούμε τη «νέα αυτή πραγματικότητα» και παράλληλα, αφού ενσκήψουμε με προσοχή στα καινούρια χαρακτηριστικά της, να

σκεφτούμε τους τρόπους που ως κοινωνία, ως οικονομία και ως πολιτεία θα «προσαρμοστούμε» σ' αυτήν.

Το πρωταρχικό στη δεδομένη αντίληψη αποτελεί η τεχνολογική αλλαγή, η οποία σε κάποια δεδομένη στιγμή επιβάλλεται, ως «νέο - τεχνολογικό υπόδειγμα», παραμερίζοντας το «παλαιό και υφιστάμενο». Αυτή η δεδομένη στιγμή συνδέεται με την αρχή των μεγάλων χρονικών περιόδων, τα λεγόμενα μακρινά κύματα της οικονομικής ανάπτυξης. Συνακόλουθα της καινούργιας φάσης συσσώρευσης του κεφαλαίου και γενικότερα της νέας οικονομικής ευημερίας και κοινωνικής ανάπτυξης. Αυτό το υπόδειγμα κοινωνικής εξέλιξης που προτείνεται, βασίζεται στην έννοια της τεχνολογικής αιτιοκρατίας. Της ιδέας δηλαδή, ότι η κοινωνική εξέλιξη εξαρτάται αποκλειστικά από το τεχνολογικό υπόδειγμα, που επικρατεί, το οποίο βεβαίως η κοινωνία αφού ανακαλύψει, το αναπτύσσει και το διαμορφώνει κατάλληλα. Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα υπόδειγμα τεχνολογικού ντετερμινισμού που αποτελεί συγχρόνως και ένα υπόδειγμα για τον τρόπο που αναπτύσσεται η κοινωνία. Σύμφωνα με αυτό, η τεχνολογία αναπτύσσεται ανεξάρτητα από την κοινωνία, στη συνέχεια της επιβάλλεται και το μόνο που μπορεί να πράξει η κοινωνία είναι να «προσαρμοστεί» στην παραχθείσα αυτόνομη «νέα τεχνολογική πραγματικότητα».

Αυτή η «προσαρμογή» στην ουσία σηματοδοτεί τη νέα φάση της «κοινωνικής αλλαγής». Η ερμηνεία της κοινωνικής εξέλιξης που εμπεριέχεται στο παραπάνω υπόδειγμα, με το να υποθέτει ότι κατά κάποιον τρόπο η τεχνολογία κατέχει μίαν εσωτερική αντικειμενική λογική που καθορίζει τη διαδοχή των διαφόρων σταδίων εξέλιξης της κοινωνίας, υπονοεί ταυτόχρονα ότι η τεχνολογία είναι μια πρακτική αναγκαιότητα, που αναπτύσσεται σύμφωνα με τη δική της εσωτερική λογική έξω και πέρα από κάθε θέμα εξουσίας και ελέγχου. Είναι στην ουσία μια αντικειμενική διαδικασία, πολιτικά ουδέτερη, η οποία αντιμετωπίζει παθητικά και αδιάφορα οποιοδήποτε πολιτικό ζήτημα ή οποιαδήποτε προσπάθεια πολιτικής επιβολής.

Έχει ενδιαφέρον να σκεφτούμε τον τρόπο που λειτουργεί και αναπτύσσεται η τεχνολογική καινοτομία. Σύμφωνα λοιπόν με όσα υπαινίσσεται η αντίληψη αυτή, σε κάθε ιστορική περίοδο θα πρέπει να φανταστούμε ότι υπάρχουν μερικοί εφευρέτες που ανακαλύπτουν κάποια επιτυχημένη εφεύρεση (διότι θα υπάρχουν και οι αποτυχημένες εφευρέσεις οι οποίες ξεχνιούνται εύκολα), η οποία ενσωματώνεται στο κοινωνικό περιβάλλον το οποίο σιγά-σιγά επιχειρεί να τροποποιήσει.

Για να είμαστε ακριβείς, η παραπάνω εικόνα έρχεται στο μυαλό μας ως πρακτική διαδικασία δημιουργίας της τεχνολογικής καινοτομίας για εκείνη την Ιστορική περίοδο η οποία προηγήθηκε της εποχής του βιομηχανικού καπιταλισμού. Ο πρακτικός αυτός τρόπος δημιουργίας της Τεχνολογικής καινοτομίας ως λειτουργία ανεξάρτητη από την κοινωνία σύμφωνα με το προαναφερόμενο υπόδειγμα, είναι αλήθεια ότι έχει υιοθετηθεί κατά καιρούς από πολλούς ερευνητές ανεξαρτήτως ιδεολογικής κατεύθυνσης. Όμως είναι πολύ δύσκολο, οι απλοί όροι που υιοθετεί το υπόδειγμα αυτό, να ερμηνεύσουν σειρά από Ιστορικά γεγονότα τα οποία αποτελούν σαφές κριτήριο εμπειρικής επίρρωσης κάθε θεωρητικού υποδείγματος.

Ο D. Dickson αναφέρει σειρά από τέτοια ιστορικά γεγονότα. Το βασικό επιχείρημά του είναι ότι υπήρξαν πολλές εφευρέσεις που αγνοήθηκαν ή ακόμα και καταπιέστηκαν από την κοινωνία στην οποία γεννήθηκαν, ενώ μερικές φορές ανακαλύφθηκαν ξανά ή επανεφευρέθηκαν πολλούς αιώνες αργότερα, κάτω από διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες. Αυτό σημαίνει ότι η όποια τεχνολογική καινοτομία φαίνεται ότι, παρέμενε υποτακτική στα κοινωνικά πρότυπα που αποτελούσαν άμεσο προϊόν της συλλογικής εμπειρίας. Οι παραγωγικές τεχνικές ήταν αναπόσπαστο στοιχείο του όλου τρόπου ζωής της κοινωνίας, άμεσα συνεπώς συνδεδεμένες με θρησκευτικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς ή οικολογικούς παράγοντες: «...έτσι οι τεχνολογικές εξελίξεις έμειναν μέσα στα όρια των υπαρχόντων κοινωνικών και πολιτιστικών παραδόσεων. Αν και αναπτύχθηκαν από

ένα άμεσο σύστημα κοινωνικής εργασίας και ένα απόθεμα συσσωρευμένης τεχνικά χρησιμοποιήσιμης γνώσης, δεν τους επιτράπηκε να επεκταθούν μέχρι του σημείου που θα μπορούσαν να παρουσιάσουν μια πρόκληση στο μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης που επικρατούσε...».

Ο Αλεξάντρ Κοϋρέ σημειώνει ότι «η προβιομηχανική τεχνική ήταν μια τεχνική προσαρμογής στα πράγματα... ενώ η βιομηχανική τεχνική είναι μια τεχνική εκμετάλλευσης των πραγμάτων...». Προσπαθώντας να εξηγήσει γιατί υπήρχε μια τεχνική στασιμότητα, γεγονός που φαίνεται να έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την αξιοθαύμαστη άνθηση του ελληνικού πολιτισμού, εξετάζει διάφορες υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί, για να ερμηνεύσουν το γεγονός αυτό.

Σύμφωνα με την άποψη του Γάλλου Ιστορικού της επιστήμης, η στασιμότητα της τεχνικής στον προβιομηχανικό κόσμο, και ιδιαίτερα στην αρχαιοελληνική κοινωνία με τον τόσο υψηλό πολιτισμό, οφείλεται στο ότι για συγκεκριμένους ιστορικούς και κοινωνικούς λόγους ο Έλληνας σοφός περιφρόνησε την εργασία και τα «ζητήματα μηχανικής». Δηλ. η ελληνική επιστήμη δεν ασχολήθηκε ποτέ σοβαρά με τη δημιουργία τεχνολογίας, με αποτέλεσμα η αρχαία τεχνική να παραμένει σε σχετικά πρωτόγονο επίπεδο, χωρίς αυτό βεβαίως να εμποδίζει την πρόοδο του ελληνικού αρχαίου κόσμου.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι προβιομηχανικές τεχνικές κατασκευής αντικειμένων ήταν ενσωματωμένες σε πολιτισμικές παραδόσεις και εξελίσσονταν σύμφωνα με τη μέθοδο της δοκιμής και της πλάνης. Ήταν δηλ. εμπειροτεχνικές μέθοδοι που στηρίζονταν στην πείρα και στην παράδοση. Λειτουργούσαν σε απόλυτη αρμονία με τις επικρατούσες κοινωνικές, πολιτισμικές και ηθικές αξίες της εποχής.

Εάν στην προβιομηχανική περίοδο, το υπό συζήτηση υπόδειγμα συναντά τεράστιες δυσκολίες για να ερμηνεύσει σειρά από ιστορικά γεγονότα, στη βιομηχανική περίοδο η παντελής αδυναμία υποστήριξης

του, νομίζω ότι είναι θέμα απλής κοινής λογικής. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να φανταστεί κάποιος ανεξάρτητους και απομονωμένους ερευνητές, χωμένους στα εργαστήριά τους να αγωνίζονται να ανακαλύψουν εκείνες τις εφευρέσεις που θα τους καθιστούσαν ιστορικές προσωπικότητες, ενώ συγχρόνως θα ανέτρεπαν την μέχρι τότε κοινωνικά «καθεστηκυία τάξη». Και αν ακόμα θα επιχειρούσε να υποστηριχθεί αυτή η αντίληψη για τα πρώτα χρόνια της βιομηχανικής εποχής, η ερμηνεία αυτή θα ήταν εντελώς λανθασμένη για τα μετέπειτα χρόνια ανάπτυξης του βιομηχανικού καπιταλισμού μέχρι και τις μέρες μας.

Είναι δύσκολο στο πλαίσιο της εργασίας αυτής να αναπτυχθούν και να αναδυθούν ολόπλευρα τα επιχειρήματα εναντίον της συγκεκριμένης αντίληψης. Εξάλλου δεν είναι το κυρίως αντι~2ενό %. Παρόλα αυτά θα επιχειρήσουμε να επικεντρωθούμε στα κεντρικά σημεία του ζητήματος, η επισκόπηση των οποίων θεωρούμε ότι είναι αρκετή για να μας δια φωτίσει. Επομένως θα περιοριστούμε στην παρουσίαση ο σημαντικών ιστορικών γεγονότων, που αφενός μεν φαίνεται ότι είναι αδύνατον να ερμηνευθούν σύμφωνα με την οπτική της αντίληψης του τεχνολογικού ντετερμινισμού, αφετέρου δε δείχνουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο λειτουργίας της τεχνολογίας στο σύγχρονο βιομηχανικό κόσμο.

Το πρώτο ιστορικό γεγονός που θα εξετάσουμε είναι η χρήση του ρολογιού και ο ρόλος που η χρήση αυτή είχε στην ανάπτυξη ενός νέου «πνεύματος» αρκετά χρόνια πριν την έναρξη της βιομηχανικής εποχής.

«Το ρολόι, κι όχι η ατμομηχανή, είναι η βασική μηχανή της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής. Σε κάθε φάση της ανάπτυξής του, το ρολόι είναι αφενός το εξαιρετικό γεγονός και αφετέρου το τυπικό σύμβολο της μηχανής, ακόμη καμία άλλη μηχανή δεν είναι τόσο πανταχού παρούσα», σημειώνει ο Μάμφορντ, ενώ ο Κοϋρέ γράφει: «μέσω ενός άλλου τεχνάσματος κατορθώνει η έννοια της ακρίβειας να εισαχθεί στην καθημερινή ζωή, να ενσωματωθεί στις κοινωνικές

σχέσεις, να μετασχηματίσει ή τουλάχιστον να τροποποιήσει τη δομή του ίδιου του κοινού νου, μιλώ για το χρονόμετρο, για το όργανο μέτρησης του χρόνου...»

Είναι γνωστό ότι από την αρχαιότητα υπήρχαν όργανα μέτρησης του χρόνου. Υπήρχαν ρολόγια ύδατος, καθώς και ηλιακά ρολόγια (γνώμονες), των οποίων ο πιο γνωστός κατασκευαστής θεωρείται ο Αναξίμανδρος. Τα ρολόγια αυτά, παρότι δεν ήταν καθόλου ακριβή, μετρούσαν όμως με κάποιο τρόπο το χρόνο.

Στα μοναστήρια, και για τις ανάγκες της λατρείας γεννήθηκαν και διαδόθηκαν τα σύγχρονα ρολόγια. Σύμφωνα με έναν αμφισβητούμενο θρύλο, το πρώτο σύγχρονο μηχανικό ρολόι, που λειτουργούσε με πίπτοντα βαρίδια, εφευρέθηκε από έναν καλόγερο ονόματι Γκέρμπερτ, που έγινε προς τα τέλη του αιώνα ο πάπας Σουλβέστρος Β'. Το ρολόι αυτό ίσως ήταν απλώς ένα υδρορολόι, ένα από εκείνα τα κληροδοτήματα του αρχαίου κόσμου...

Εμφανίσθηκε ως συνέπεια της άκαμπτης πειθαρχίας της μοναστηριακής ζωής. Ο χώρος που έκλειναν τα τείχη του μοναστηριού ήταν ιερός, κάτω από τον κανόνα της τάξης έσβηνε η έκπληξη, η αμφιβολία, η ιδιοτροπία και η αρρυθμία. Η σιδερένια πειθαρχία του κανόνα ήταν εντελώς αντίθετη με τις Ταλαντεύσεις της κοσμικής ζωής. Η προσευχή έπρεπε να γίνεται επτά φορές την ημέρα και αυτό έπρεπε να καθίσταται γνωστό με το αντίστοιχο χτύπημα της καμπάνας των μοναστηριών. «Αυτά τα σημεία στίξης πάνω στη μέρα ονομάστηκαν κανονικές ώρες, και χρειαζόταν να βρεθεί κάποιο μέσο που θα τις μετρούσε και που θα εξασφάλιζε την κανονική επανάληψή τους...».

«Οι συνήθειες της μοναστικής ζωής και ιδίως η συνήθεια να συμφωνείς με την ώρα, «χύθηκαν» έξω από τον περίβολο των μοναστηριών και διαπτόισαν και διαμόρφωσαν την κοσμική ζωή κάνοντάς την να περάσει από το επίπεδο του βιωμένου χρόνου στο επίπεδο του μετρημένου χρόνου. Σύντομα πυργίσκοι με ρολόγια ξεπήδησαν παντού ανακοινώνοντας τις κανονικές (εκκλησιαστικά) ώρες

της ημέρας. Η κύρια λειτουργία τους ήταν να εξασφαλίσουν και να διαμορφώσουν λατρευτική υπακοή, αλλά επιπλέον επέφεραν ρυθμικότητα στη ζωή των εργαζομένων και των εμπόρων.

Με το ρολόι δημιουργήθηκε μια μηχανή που βοήθησε στην επίτευξη μιας κανονικής παραγωγής και ενός τυποποιημένου προϊόντος. Βοήθησε αποφασιστικά στην απόσταση του χρόνου από τα ανθρώπινα περιστατικά και βοήθησε στη δημιουργία της πίστης σ' έναν ανεξάρτητο κόσμο μαθηματικά μετρήσιμων ακολουθιών: στον ειδικό κόσμο της επιστήμης. Όταν ο χρόνος συλλαμβάνεται ως συλλογή ωρών, λεπτών, δευτερολέπτων και όχι ως διαδοχική σειρά εμπειριών, εμφανίζονται οι συνήθειες της πρόσθεσης του χρόνου και της εξοικονόμησής του. Ο χρόνος παίρνει το χαρακτήρα ενός περιφραγμένου χώρου: μπορεί να διαιρεθεί, μπορεί να γεμίσει, μπορεί ακόμη και να διευρυνθεί με την επινόηση εργαλείων που εξοικονομούν εργασία.

Σύμφωνα λοιπόν με όσα αναφέρθηκαν, η νέα παραγωγική τεχνολογία προέκυψε από την πειθαρχία του μοναστηριού, της οποίας η διάστικτη κατά κανονικά χρονικά διαστήματα ζωή δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο, αλλά δημιούργημα του συγκεκριμένου θρησκευτικού δόγματος (Βενεδικτίνοι και Κιστερκιανοί μοναχοί). Αυτή η πειθαρχία αφορούσε και στην πνευματική ζωή και στη φυσική δραστηριότητα. Η πνευματική ζωή δικαιολογούσε και μέσω της χρήσης και της ανάπτυξης του ρολογιού, καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη φυσική δραστηριότητα.

Οι συνήθειες της τήρησης του χρόνου και της χρονικής τάξης, ως απαραίτητο μέσο για την εξασφάλιση της χριστιανικής ευτυχίας των ψυχών στην αιωνιότητα, αποτέλεσε το έναυσμα για την επέκταση της διατήρησης της κανονικότητας και της πειθαρχίας στην ανερχόμενη καπιταλιστική κοινωνία.

Το δεύτερο ιστορικό γεγονός που θεωρείται απαραίτητο να αναφερθεί, είναι η δημιουργία του βασικού κυττάρου του καπιταλιστικού συστήματος: δηλαδή η δημιουργία του εργοστασίου. Συνήθως

αναφέρονται ως βασική αιτία εμφάνισης και εξάπλωσης της νέας μορφής της παραγωγικής διαδικασίας, δηλ. του εργοστασίου, οι τεχνολογικές καινοτομίες της εποχής. Όμως είναι απολύτως βέβαιο ότι η εμφάνιση του εργοστασίου, ήταν περισσότερο μια διαχειριστική παρά μια τεχνική αναγκαιότητα. Τούτο υποστηρίζεται διότι οι μηχανές που χρησιμοποιήθηκαν στα πρώτα εργοστάσια (ως γνωστόν τα πρώτα εργοστάσια εμφανίστηκαν στον τομέα της υφαντουργίας) προϋπήρχαν και βρίσκονταν σε λειτουργία πριν τη δημιουργία των εργοστασίων αυτών. Οι εξελίξεις στο χώρο της υφαντουργίας βρίσκονται στην καρδιά των εξελίξεων της βιομηχανικής επανάστασης. Άλλοι τομείς που βρίσκονταν επίσης στο κέντρο των εξελίξεων ήταν η αγγειοπλαστική βιομηχανία και η χαρτοποιία.

Άλλοι είναι οι λόγοι που επέβαλαν τη δημιουργία τους. Συγκεκριμένα τα πρώτα εργοστάσια παρείχαν εκείνο το οργανωτικό πλαίσιο που ήταν απαραίτητο για να επιβληθεί η «νέα πειθαρχία» στην μέχρι τότε ακολουθούμενη παραγωγική διαδικασία στο συγκεκριμένο χώρο της υφαντουργίας.

Η υφαντουργία ήταν μια παραγωγική διαδικασία της οποίας η τεχνική (αδράχτι, ρόκα και αργαλειός) ήταν γνωστή από αρχαιοτάτων χρόνων (από την εποχή των Αιγυπτίων). Ουσιαστικά η τεχνική αυτή παρέμεινε αμετάβλητη για χιλιάδες χρόνια. Η εμφάνιση του κλωστικού τροχού στην Ευρώπη (13^{ος} αιώνας) τροποποίησε την τεχνική, όπως και η χρήση των νερόμυλων και των ανεμόμυλων που έδωσαν τη δυνατότητα διόγκωσης της παραγωγής, γεγονός που είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ποσότητας του προσφερόμενου νήματος.

Το ίδιο επιτεύχθηκε με την εφεύρεση της κλωστικής μηχανής του Χάργκρηβ στα 1760, η οποία θεωρείται από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις στο χώρο της υφαντουργίας.

Όλες αυτές οι τεχνικές βελτίωσης (και πολλές άλλες ακόμη), ενώ βοήθησαν στην αύξηση κατά κάποιο τρόπο της παραγωγής και της παραγωγικότητας, άφησαν εντελώς αμετάβλητο τον τρόπο που

πραγματοποιούνταν η παραγωγή. Η όλη παραγωγική διαδικασία στο χώρο της υφαντουργίας ακολουθούσε ορισμένα στάδια: κλώσιμο, ξάσιμο, στρίψιμο, ύφανση. Κάθε στάδιο εκτελούνταν από ομάδες ειδικευμένων τεχνιτών, κάθε μια εκ των οποίων αποτελούσε μια συντεχνία. Ο συνολικός έλεγχος της όλης παραγωγικής διαδικασίας βρισκόταν συνήθως στα χέρια των τραπεζιτών, των εμπόρων ή διαφόρων άλλων χρηματοδοτών. Όλοι αυτοί παρείχαν το απαραίτητο κεφάλαιο, τις πρώτες ύλες και διενεργούσαν το εμπόριο.

Οι συντεχνίες, όπως εύκολα γίνεται κατανοητό από τη φύση τους, επέβαλαν περιορισμούς σε διάφορες πλευρές της παραγωγής, κυρίως στη φύση του τελικού προϊόντος αλλά και στις τεχνικές που χρησιμοποιούνταν. Επίσης τα διάφορα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας ήταν διασκορπισμένα χωρικά, με αποτέλεσμα να δυσκολεύει η επικοινωνία, να μην υπάρχει στοιχειώδης έλεγχος και φυσικά να αυξάνουν τα κόστη μεταφοράς τόσο των ημικατεργασμένων προϊόντων όσο και του τελικού προϊόντος. Ο μόνος τρόπος ελέγχου που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από την πλευρά των εμπόρων ήταν οικονομικός, δηλ. η προσπάθεια μείωσης του μισθού. Όμως η δύναμη και η αντίσταση των συντεχνιών καθιστούσε εντελώς προβληματική μια τέτοια ενέργεια.

Η εμφάνιση της βασικής μονάδας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, του εργοστασίου, έγινε ακριβώς σε μια προσπάθεια των εμπόρων και των χρηματοδοτών να ελέγξουν απόλυτα τη συνολική παραγωγική διαδικασία. «...Φαίνεται δυνατό να αναγνωρίσουμε τέσσερις βασικούς λόγους για τη δημιουργία των εργοστασίων. Οι έμποροι επεδίωκαν να ελέγχουν και να εμπορεύονται τη συνολική παραγωγή των υφαντουργών, για να ελαχιστοποιήσουν τις καταχρήσεις, να μεγιστοποιήσουν την προσφερόμενη εργασία με το να εξαναγκάσουν τους εργάτες να δουλεύουν περισσότερες ώρες με υψηλότερους ρυθμούς, να ελέγχουν όλες τις τεχνολογικές καινοτομίες, ώστε να χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για συσσώρευση κεφαλαίου,

και γενικά για να οργανώσουν την παραγωγή, ώστε ο ρόλος του καπιταλιστή να γίνει αναντικατάστατος. Τα εργοστάσια παρείχαν το οργανωτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο θα μπορούσαν να επιτευχθούν όλα αυτά. Επέβαλαν λοιπόν μια νέα πειθαρχία στην όλη παραγωγική διαδικασία που θα μπορούσε να περιγραφεί ως «ήπια μορφή φυλακής».

Βεβαίως μετά την εμφάνιση και την εξάπλωση των εργοστασίων και τη δημιουργία του νέου πλαισίου πειθαρχίας, οι τεχνολογικές καινοτομίες ήταν πολλές και σημαντικές, όμως εκείνο που συμπεραίνεται για την απαρχή του εργοστασιακού συστήματος - και της καπιταλιστικής παραγωγής γενικά - είναι ότι αυτό οφείλεται ελάχιστα σε τεχνολογικούς λόγους. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι οι όποιες τεχνολογικές καινοτομίες ακολούθησαν τη δημιουργία των εργοστασίων, δεν θα μπορούσαν να μην συνάδουν αρμονικά με τη δημιουργία του νέου πλαισίου εντός του οποίου η άσκηση ελέγχου και αυστηρής πειθαρχίας αποτελούσε το πρωταρχικό καθήκον. Τούτο σημαίνει ότι εξ αντικειμένου, η φύση της τεχνολογίας της εποχής του βιομηχανικού καπιταλισμού, καθοριζόμενη πλήρως από τη φύση της καθαρής επιστήμης, όπως αυτή διαμορφώθηκε στα χρόνια του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, «εξυπηρετεί» με την πλατιά έννοια του όρου «πολιτικά συμφέροντα» και ουδόλως μπορεί να της αποδοθεί ο χαρακτηρισμός της «πολιτικά ουδέτερης».

Όμως για τα ζητήματα αυτά θα επανέλθουμε στη συνέχεια. Εκείνο που θέλουμε να σημειώσουμε προς το παρόν είναι ότι εκτός από αυτόν τον «αντικειμενικό» ρόλο που η τεχνολογία είχε και έχει στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, πολλές φορές η τεχνολογική καινοτομία ήταν και είναι μία από τις διευθυντικές τεχνικές που συνειδητά επιλέγονται από την καπιταλιστική τάξη, για να μειώσουν την εντροπία του συστήματος, αυξάνοντας την αποτελεσματικότητά μέσω μιας φαινομενικής τεχνολογικής «τάξης» και «ορθολογοποίησης» της παραγωγής. Τούτο βέβαια δεν σημαίνει ότι η παραπάνω θέση αποτελεί

την καθημερινή και πλέον συνηθισμένη πρακτική των επιχειρηματιών. Όμως σε συνθήκες σύγκρουσης και ρήξης με τους εργαζόμενους, συχνά μπορεί να χρησιμοποιηθεί. Άλλωστε τα ιστορικά στοιχεία το επιβεβαιώνουν.

Φαίνεται λοιπόν ότι είναι δύσκολο να υποστηριχθεί το απλοϊκό υπόδειγμα που υιοθετεί την άποψη περί αυτόνομης ανάπτυξης της τεχνολογίας και ως μιας διαδικασίας «πολιτικά» ουδέτερης. Ενώ στην αρχαιότητα, στη ρωμαϊκή αλλά και στη μεσαιωνική εποχή (γενικά στην προβιομηχανική εποχή) η εξήγηση της κοινωνικής και πολιτικής ζύμωσης της τεχνολογίας οφειλόταν σε θρησκευτικούς, πολιτιστικούς και άλλους συναφείς παράγοντες, στην εποχή της βιομηχανικής εποχής η πολιτική της εμπλοκή οφείλεται στην εξάρτησή της από την καθαρή επιστήμη όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον Γαλιλαίο, τον Καρτέσιο και τον Νεύτωνα.

Να πώς περιγράφει ο Descartes τον τρόπο που αντιλαμβάνεται το ρόλο της επιστήμης (γνώσης): «...μόλις όμως απόκτησα μερικές γενικές έννοιες φυσικής, και αρχίζοντας να τις δοκιμάζω σε διάφορες ιδιαίτερες δυσκολίες, παρατήρησα ως πού μπορούν να οδηγήσουν και πόσο διαφέρουν από τις αρχές που χρησιμοποιήθηκαν ως τώρα... Γιατί με έκαναν να δω πώς μπορεί κανένας να φτάσει σε γνώσεις που να είναι πολύ χρήσιμες για τη ζωή, και πώς, αντί αυτή τη θεωρητική φιλοσοφία που διδάσκουν στις σχολές, μπορεί να βρεθεί μια πρακτική φιλοσοφία, χάρη στην οποία, μαθαίνοντας τη δύναμη και τις ενέργειες της φωτιάς, του νερού, του αέρα, των άστρων, των ουρανών, κι όλων των άλλων σωμάτων που μας περιστοιχίζουν, με την ίδια ακρίβεια που γνωρίζουμε τις διάφορες τέχνες των τεχνιτών μας, θα μπορούσαμε να τις χρησιμοποιήσουμε με τον ίδιο τρόπο σ' όλες τις χρήσεις για τις οποίες είναι κατάλληλα και να γίνουμε έτσι σαν κύριοι και κάτοχοι της φύσης. Αυτό δεν είναι επιθυμητό μονάχα για την εφεύρεση άπειρων μηχανημάτων που θα έκαναν ν' απολαμβάνουμε δίχως κανένα κόπο τους καρπούς της γης...» Από τούτο το απόσπασμα, συνάγεται

ξεκάθαρα το συμπέρασμα της δυνατότητας διείσδυσης της θεωρίας στην πρακτική, δηλαδή της δυνατότητας μεταστροφής της θεωρητικής διάνοιας στον πραγματικό, της δυνατότητας ταυτόχρονης ύπαρξης μιας τεχνολογίας και μιας φυσικής.

Η σύγχρονη τεχνολογία είναι εφαρμογή των θεωριών και των μεθόδων της επιστήμης στην πρακτική, είναι δηλ. εφαρμοσμένη επιστήμη. Είναι ένα σύστημα ορθολογικών κανόνων που στηρίζονται στους νόμους που ανακαλύπτει ή διατυπώνει η επιστήμη. Η σύγχρονη επιστήμη, η οποία είναι συνδυασμός σχηματισμού εννοιών (που ανάγεται στον Σωκράτη και τον Πλάτωνα), τυπικής λογικής (που ανάγεται στον Αριστοτέλη), πειθαρχημένης παρατήρησης (που ανάγεται στον Αριστοτέλη) και εργαστηριακού πειράματος (που ανάγεται στον Βάκωνα ή πιο συγκεκριμένα, στους αλχημιστές του Μεσαίωνα), συλλαμβάνει τη φύση σε μια διαρκή κατάσταση ροής, αλλαγής, ως ένα σύστημα δυναμικών σχέσεων. Μελετά τη φύση «επί το έργον» χάρη στη χρησιμοποίηση της πειραματικής μεθόδου. Το πείραμα μπορεί να οδηγήσει στην παραγωγή, αναπαραγωγή, μετασχηματισμό ή τροποποίηση των πραγμάτων. Επομένως, η σύγχρονη επιστήμη εμπεριέχει την τεχνολογία.

Θα αναφέρουμε δύο παραδείγματα τεχνολογικής καινοτομίας για να γίνει αντιληπτή η παραπάνω θέση.

Το πρώτο αναφέρεται στην εφεύρεση του ρολογιού ακριβείας. Έχουμε αναφερθεί, προηγουμένως, στην ιστορία του ρολογιού, και στο ρόλο που διαδραμάτισε στη δημιουργία της «νέας πειθαρχίας» του βιομηχανικού κόσμου. Το ρολόι ακριβείας δεν αποτελεί βελτίωση του ρολογιού πρακτικής χρήσης. Δεν είναι δημιούργημα των ωρολογοποιών. Είναι ένα όργανο και ένα δημιούργημα της επιστημονικής σκέψης ή ακόμη καλύτερα, μια συνειδητή πραγμάτωση, μιας θεωρίας. Είναι βέβαιο ότι από τη στιγμή που θα πραγματωθεί ένα θεωρητικό αντικείμενο, μπορεί να γίνει πρακτικό αντικείμενο, αντικείμενο τρέχουσας και καθημερινής χρήσης. Η ακριβής μέτρηση του χρόνου

είναι για την επιστήμη πολύ πιο απαραίτητη απ' ό τι για τις καθημερινές ανάγκες. Επομένως η ανάγκη δημιουργίας του εργαλείου ακριβούς μέτρησης του χρόνου είναι απολύτως απαραίτητη για την επιστήμη.

Το δεύτερο αναφέρεται στην κατασκευή του τηλεσκοπίου από το Γαλιλαίο. Το κιάλι το είχαν επινοήσει οι Ολλανδοί θαλασσοπόροι. Το χρησιμοποιούσαν για εντελώς πρακτικές ανάγκες, π.χ. να δουν λίγο μακρύτερα από αυτό που επέτρεπε η όραση τους. Ποτέ, όπως αναφέρει ο Κοϋρέ, δεν το χρησιμοποίησαν για να δουν τον ουρανό. Αντίθετα ο Γαλιλαίος οδηγήθηκε στην ανακάλυψή του, ωθούμενος από καθαρά θεωρητικές ανάγκες, για να αγγίξει αυτό που δεν υποπίπτει στις αισθήσεις μας.

Τι σημαίνει όμως το συμπέρασμα όπου έχουμε καταλήξει; Ότι δηλαδή η μοντέρνα επιστήμη εμπεριέχει την τεχνολογία. Σημαίνει απλά ότι έξω από τις συγκυριακές χρήσεις «πολιτικής υφής» που αναγνωρίζουμε ότι έχει η τεχνολογία (δηλαδή, ο συγκεκριμένος τρόπος χρησιμοποίησής της από τις πολιτικά κυρίαρχες τάξεις, υπονοώντας ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί κατά κάποιον άλλο τρόπο ενδεχομένως), η ίδια η δομή της (δηλαδή ο τρόπος που τίθεται το πρόβλημα δημιουργίας π.χ. μιας καινούργιας μηχανής και κατά συνέπεια ολόκληρη η μετέπειτα χρήση της) εξαρτάται ολοκληρωτικά από τον τρόπο που η καθαρή επιστήμη θέτει και προσπαθεί να αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο πρόβλημα.

Η τεχνολογία αναπαραγάγει στο εφαρμοσμένο επίπεδο, άρα στην Καθημερινή κοινωνική πρακτική, ολόκληρο το πλέγμα σχέσεων που θέτει ως εσωτερικό δομικό της πρόβλημα η επιστήμη. Επομένως δεν μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη περί καλής η κακής χρήσης της τεχνολογίας. Αυτό είναι από τα πλέον συνηθισμένα επιχειρήματα που προτάσσονται από τους απολογητές της θέσης περί πολιτικής ουδετερότητας της τεχνολογίας. Οι τελευταίοι είναι βέβαια οι πολιτικοί, οι οποίοι προσπαθούν να εξηγήσουν τα αποτελέσματα που έχει μια συγκεκριμένη τεχνολογική εξέλιξη πάνω στην κοινωνία, ως οφειλόμενα

σε βουλήσεις ανεξάρτητες των δικών τους και βεβαίως οι ονομαζόμενοι «τεχνοκράτες», πιστοί συνοδοιπόροι και υπάλληλοι των πολιτικών.

Ας αναφέρουμε ένα παράδειγμα: η κλωνοποίηση είναι ένα επίτευγμα της τεχνολογίας. Όμως της τεχνολογικής καινοτομίας προηγήθηκε η επιστημονική σύλληψη του προβλήματος η οποία καθοδήγησε βήμα - βήμα την τεχνολογική έρευνα αναπαράγοντας τη δομή τού όλου προβλήματος από τη θεωρητική του σύλληψη στην τεχνολογική του διάσταση.

Ορισμένοι σκοποί και συμφέροντα της κυριαρχίας δεν επιβάλλονται μόνον «εκ των υστέρων» κι απ' έξω επί της τεχνικής, αλλά εμπριέχονται ήδη στην ίδια τη δομή του τεχνικού μηχανισμού. «Η τεχνική είναι κάθε φορά ένα ιστορικό-κοινωνικό «πρόταγμα»: μέσα της προσχεδιάζεται ότι μια κοινωνία και τα συμφέροντα που την εξουσιάζουν, προτίθενται να πράξουν με τους ανθρώπους και με τα πράγματα. Ένας τέτοιος σκοπός της κυριαρχίας είναι "υλικός" και μ' αυτή την έννοια, ανήκει στην ίδια τη μορφή του τεχνικού λόγου...

Το αμέσως επόμενο ερώτημα που ξεπηδά εύλογα στα χείλη αφορά στον τρόπο δόμησης της νέας επιστήμης που, όπως έχουμε αναφέρει, ανάγεται στον Καρτέσιο, στον Γαλιλαίο και στον Νεύτωνα. Συγκεκριμένα το ερώτημα τίθεται ως εξής: η ορθολογικότητα ως προς το σκοπό πράξης της καθαρής επιστήμης είναι μια ορθολογικότητα που ακολουθεί τους αναλλοίωτους κανόνες της λογικής και της ελεγμένης ως προς την επιτυχία πράξης, δηλαδή είναι μια ορθολογικότητα αιώνια, διαχρονική και άρα α - ιστορική η έχει εκ των προτέρων ενσωματώσει μέσα της «ένα περιεκτικό, ιστορικά διαμορφωμένο και συνεπώς πρόσκαιρο a priori»; Δηλαδή μήπως η ορθολογικότητα της νεότερης επιστήμης είναι ένα ιστορικό μόρφωμα που οφείλει τη δομή της και το γενικότερο «status» στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργήθηκε; Το ερώτημα παρότι έχει τεθεί προ πολλού χρόνου, εξακολουθεί να είναι επίκαιρο και καίριο. Μια συστηματική μελέτη της εξέλιξης των ιστορικών γεγονότων, παρά το πέπλο της

φαινομενικότητας που τα επικαλύπτει δίνοντας τη στερεή εντύπωση ότι το ζήτημα έχει πλέον λυθεί «εν τοις πράγμασι», επιτρέπει περισσότερο παρά ποτέ την επανεμφάνιση του ερωτήματος με τρόπο αποφασιστικό, απαιτώντας απαντήσεις άμεσες και καθοριστικές για τη μελλοντική εξέλιξη των γεγονότων.

Το τι υπονοείται εδώ, γίνεται εύκολα κατανοητό. Η αχαλίνωτη ανάπτυξη της τεχνολογίας τα τελευταία χρόνια, η πρόταξή της σε βασική και κυρίαρχη παραγωγική δύναμη σε βαθμό που να «υποστασιοποιείται» δρώντας κατά τρόπον παντελώς «αυτόνομο» εντός του κοινωνικού γίνεσθαι, οι τεράστιες αρνητικές επιπτώσεις που προκαλούνται σχεδόν σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής δράσης των ανθρώπων - πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, περιβαλλοντολογικό, ψυχολογικό, διανοητικό - η αβεβαιότητα, τα χάσιμο οποιουδήποτε ηθικού ορόσημου, η παντελής έλλειψη οράματος και γενικότερα η απουσία κάποιας προτρεπτικής μυθοπλασίας η οποία να κρατεί «εν εγρηγόρσει» τους πληθυσμούς της Γης, επαναφέρει στο προσκήνιο, «εξ αντικειμένου πλέον», ζητήματα και θέματα τα οποία είχαν τεθεί και στο παρελθόν.

Αν πρέπει να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα στο σημείο αυτό, θα πρέπει να είναι το ακόλουθο: Η τεχνολογία δεν είναι μια διαδικασία πολιτικά ουδέτερη με την ευρύτερη έννοια του όρου. Δεν λειτουργεί ανεξάρτητα και αυτόνομα μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία. Δεν έχει «υπόσταση». Λειτουργεί και δρα κάτω από συγκεκριμένους πολιτικούς και κοινωνικούς περιορισμούς. Επιπλέον, στη σημερινή εποχή, δεδομένου ότι έχει σαφή εμπορευματικό χαρακτήρα, υπόκειται σε όλους εκείνους τους περιορισμούς που υπόκειται κάθε εμπόρευμα.

Η άποψη αυτή ισχύει ανεξάρτητα από τη σχέση της τεχνολογίας με την καθαρή επιστήμη. Είτε είναι αληθής η άποψη περί ουδεμίας σχέσεως καθαρής επιστήμης και τεχνολογίας είτε η ακριβώς αντίθετη άποψη, περί πλήρους εξάρτησης της σύγχρονης τεχνολογίας από την καθαρή επιστήμη είτε η ενδιάμεση άποψη της δυναμικής και

προοδευτικής ολότητας ως «επιστημονικοτεχνικού κεκτημένου» στο οποίο συνυπάρχουν η επιστήμη και η τεχνολογία αλληλοεπηρεαζόμενες κατά διαλεκτικό τρόπο (αλληλοσχέσεις πολλαπλών κατευθύνσεων), έτσι ώστε να αποκαθίσταται η σχέση που έχει η επιστήμη με τη συνολική ιστορία μέσω της ιδεολογίας και της τεχνολογίας.

5.1 Η διάχυση της τεχνολογίας

Η μεγάλη πλειοψηφία των χωρών του κόσμου προμηθεύεται την τεχνολογία της, με τη μορφή των ενδιάμεσων ή ημικατεργασμένων προϊόντων, μηχανών και γενικά κεφαλαιουχικού δυναμικού μέσω εισαγωγών. Επειδή η διαδικασία παραγωγής τεχνολογίας εκτός των άλλων είναι, μια πανάκριβη επιχειρηματική δραστηριότητα, τείνει να συγκεντρώνεται στα χέρια ολίγων μεγάλων και ειδικευμένων επιχειρήσεων οι οποίες μπορούν να έλκουν παγκόσμιους πόρους για τη χρηματοδότηση των αναγκαίων δαπανών έρευνας και ανάπτυξης. Έτσι αυτές οι επιχειρήσεις είναι κυρίαρχες στην οργάνωση και στην παραγωγή της τεχνολογίας. Χρησιμοποιώντας τις αγορές, τις θυγατρικές τους επιχειρήσεις και τις κατάλληλες συμμαχίες, δημιουργούν την τεχνολογία και τη διαδίδουν σύμφωνα με τα συμφέροντά τους. Υπάρχει ένα μεγάλο διασυνοριακό εμπόριο τεχνολογίας. Το εμπόριο αυτό είναι αμφίδρομο μεταξύ των μεγάλων βιομηχανικών χωρών και κυρίως μεταξύ των χωρών που ανήκουν σ' έναν από τους τρεις πόλους (Β. Αμερική, Δ. Ευρώπη, Ιαπωνία - ΝΑ Ασία). Τούτο συνάγεται από τις ροές των δικαιωμάτων μεταξύ των χωρών: Οι ΗΠΑ π.χ., ενώ εισπράττουν υψηλά ποσά ως δικαιώματα από τις υπόλοιπες κυρίως βιομηχανικές χώρες συγχρόνως καταβάλλουν σημαντικά ποσά για τη χρήση τεχνολογικών καινοτομιών στις υπόλοιπες χώρες. Κυρίως αυτό το διασυνοριακό εμπόριο τεχνολογίας αφορά το εμπόριο μεταξύ πολυεθνικών εταιρειών. Υπολογίζεται ότι πάνω από τα 3/4 των δικαιωμάτων που καταβάλλονται

αφορούν τις πολυεθνικές εταιρείες. Είναι πολύ σημαντική η εθνικότητα του κατόχου της τεχνολογίας, ειδικά σ' έναν κόσμο στον οποίο η παραγωγή συνεχώς διεθνοποιείται. Η δυνατότητα ενός κράτους να συσσωρεύσει τεχνολογία επηρεάζεται σημαντικά από το αν η εγχώρια ή η διεθνής επιχείρηση είναι φορέας τεχνολογικών καινοτομιών.

Τα δεδομένα για τις ΗΠΑ και τη Γερμανία είναι ενδεικτικά για τη συμπεριφορά των μητρικών επιχειρήσεων και των δικών τους ελεγχόμενων διεθνών επιχειρήσεων. Το φαινόμενο αυτό δεικνύει τη στενή σχέση μεταξύ άμεσων ξένων επενδύσεων και τη ροή τεχνολογίας, καθώς και το ρόλο που έχει στις νέες διεθνοποιημένες συνθήκες των άμεσων ξένων επενδύσεων.

Αλλά η ροή τεχνολογίας πραγματοποιείται και ανεξάρτητα των άμεσων ξένων επενδύσεων. Αυτή συνίσταται στις πληρωμές για πνευματικά δικαιώματα, συνδεδεμένες με ειδικές υπηρεσίες, καθώς και στη μεγεθυνόμενη στρατηγική συμμετοχής σε ανεξάρτητες (δηλ. που δεν έχουν καμία συμμετοχική σχέση) επιχειρήσεις.

Έτσι, ένα μεγάλο μέρος της τεχνολογικής ροής πραγματοποιείται μεταξύ συνδεδεμένων επιχειρήσεων (όποιας μορφής) και ένα άλλο μέρος μεταξύ ανεξαρτήτων επιχειρήσεων.

Για τις ΗΠΑ, την περίοδο 1986 - 1995 παρατηρήθηκε αύξηση κατά 175% της ροής τεχνολογίας προς τις ανεξάρτητες επιχειρήσεις.

Στην Ιαπωνία, ενώ οι πληρωμές για δικαιώματα σε θυγατρικές εταιρείες για την τεχνολογία και τις τεχνικές υπηρεσίες λαμβάνουν χώρα εκτενώς σε δια - επιχειρησιακή βάση - από τις θυγατρικές προς της μητρικές - οι πληρωμές για τεχνολογικές εφευρέσεις γίνονται κυρίως σε ανεξάρτητες ξένες επιχειρήσεις στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη.

Η ροή τεχνολογίας μέσω ανεξαρτήτων επιχειρήσεων είναι επίσης σημαντική για ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες, όπως η Ινδία, η Δημοκρατία της Κορέας και η Μαλαισία, των οποίων μεγάλος αριθμός τοπικών επιχειρήσεων έχουν προβεί σε μακροχρόνιες συμφωνίες τεχνολογικού ενδιαφέροντος με ξένες επιχειρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

1. Ο ΠΕΣΣΙΜΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΪΟΥ

Ο κυριότερος λόγος που συμβάλλει στην επιδείνωση της τρέχουσας διεθνούς ύφεσης (1997 – 1999) είναι ο βαθύς και αθεράπευτος πεσσιμισμός των οικονομικών παραγόντων. Χρηματιστήρια, τράπεζες, πολυεθνικές έχουν πεισθεί ότι, τουλάχιστον για το προβλεπτό μέλλον, η Ασία δεν πρόκειται να σηκώσει κεφάλι. Εκροή κεφαλαίων επιβεβαιώνει τις απαισιόδοξες προβλέψεις, έστω και εάν πρόκειται για αυτοεπιβεβαίωση. Ουδείς δέχεται να χρηματοδοτήσει την περιοχή, ενόσω δεν έχει βεβαιότητα ότι θα ακολουθηθεί από άλλους και δεν θα μείνει μόνος του. Μαύρες προβλέψεις προκάλεσαν τη χρηματιστική κρίση, αυτές την επέκτειναν στους παραγωγικούς τομείς και αυτές σήμερα τη βαθαίνουν όλο και περισσότερο.

Από το καλοκαίρι του 1997 τα ασιατικά νομίσματα κατέρρευσαν αλυσιδωτά, όλοι εθίγησαν εξ αυτού, όμως οι προσπάθειες διάσωσης παρέμειναν περιορισμένες υπό το θεώρημα της αναπόφευκτης κατάρρευσης. Στην Ευρώπη, οι ασιάτες ηγέτες χαρακτηρίζονται «ηλίθιοι και ανίκανοι», στις ΗΠΑ «πελατειακοί και διεφθαρμένοι», ενώ προτάσσεται η ανάγκη διαρθρωτικών μεταβολών ως προϋποθέσεων για αποστολή βοήθειας. Στην Ασία επικρατεί το συναίσθημα ότι η σημερινή κρίση είναι προϊόν συνομωσίας του αμερικάνικου κεφαλαίου, ότι οι παρεμβάσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και οι κατευθύνσεις της αμερικανικής πολιτικής επιδεινώνουν την κρίση, ακόμη και αν υποθεθεί ότι δεν επιδιώκουν συνειδητά το αποτέλεσμα αυτό. Ο Πρωθυπουργός της Μαλαισίας M. Mahathir κατήγγειλε ότι όπου αναμιγνύεται το ΔΝΤ, με τους όρους και τα μέτρα που επιβάλλει η κρίση επιδεινώνεται.

Στην τρέχουσα ασιατική κρίση επιβεβαιώνεται ένα τέτοιο ρεύμα θανατερής περιφρόνησης και αποστροφής από τους οικονομικούς συντελεστές κι αυτό συνιστά τον μέγιστο κίνδυνο όχι μόνο για την Ασία, αλλά για όλες τις περιοχές του κόσμου και το παγκόσμιο σύστημα. Όταν η Κορέα κατά το πρώτο εξάμηνο του 1997 χρειάστηκε ρευστό χρήμα για να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της, βρήκε τις συνήθεις πόρτες αλαζονικά κλειστές.

Όταν ακόμη η Ιαπωνία, ο μέγιστος πιστωτής του κόσμου και κύριος χρηματοδότης της Αμερικής, άρχισε να κλυδωνίζεται σοβαρά από τον περασμένο Απρίλιο, η Γουόλ Στρητ, ο κύριος ευεργετούμενος από την ανάκληση των ιαπωνικών πλεονεκτημάτων, έδωσε αυτή την αλαζονική και ανεύθυνη απάντηση: καμία βοήθεια, αφήστε τους να βουλιάξουν! Συντηρητικοί αμερικάνοι οικονομολόγοι έχουν σήμερα ταχθεί εναντίον οποιασδήποτε αλληλεγγύης και βοήθειας προς τις δοκιμαζόμενες χώρες. Με τα συστήματα διάσωσης, υποστηρίζεται, ο αμερικάνος φορολογούμενος χρηματοδοτεί κερδοσκόπους που παίζουν εις βάρος των ασιατικών λαών: προτιμότερη η κατάρρευση, παρά η επιβράβευση των κερδοσκόπων. Υπάρχει ηθικό ζήτημα που απαγορεύει να βοηθούμε διεφθαρμένα καθεστώτα με το χρήμα του αμερικανικού φορολογούμενου, διακηρύσσει αφοπλιστικά η συντηρητική προσέγγιση.

Ο πρόεδρος Clinton ανέλαβε εκστρατεία προκειμένου να πείσει την αμερικάνικη κοινή γνώμη ότι πρέπει να δεχθεί αφενός αύξηση εισφοράς στο ΔΝΤ και εξόφληση καθυστερούμενων οφειλών, αφετέρου πιο απλόχερη πολιτική διάσωσης προς χώρες της Ασίας, δεδομένου ότι από τη σταθεροποίησή τους εξαρτάται η σταθερότητα στη Δύση. Παρόλα αυτά, η κοινή γνώμη εμμένει ακόμη αταλάντευτα στην πολιτική όχι απλώς των κινδύνων, αλλά της βέβαιης κατάρρευσης του άλλου και συνεπώς της κατάρρευσης όλων.

Η απραξία της Γερμανίας και της Ευρώπης απέναντι στην ασιατική κρίση αιτιολογείται επίσης με επιχειρήματα ηθικού χαρακτήρα

(moral hazard) και διακηρύσσεται ότι η εμβάθυνση της κρίσης είναι προτιμότερη, εφόσον έχει καθαρτήριο χαρακτήρα. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα διέπεται σήμερα από το αυτό συντηρητικό πνεύμα: απορρίπτει την αρχή της αλληλεγγύης μεταξύ εταίρων στο ευρώ και συνεπώς κάθε χώρα που βρεθεί σε ανάγκη δεν μπορεί να υπολογίζει παρά μόνον στις δικές της δυνάμεις, ήδη μειωμένες λόγω της ύφεσης και μέσα στα ελαχιστοποιημένα όρια των δεικτών σύγκλισης.

Η ιδεολογική επικράτηση του φιλελευθερισμού στην εποχή μας, ενώ δεν έχει ανοίξει νέο δρόμο ανάπτυξης ούτε των κοινωνιών ούτε του παγκοσμιοποιημένου συστήματος, έχει πάντως αυξήσει την διεθνή αστάθεια και ευθραστότητα, μέσω της υπερδιόγκωσης της χρηματιστικής σφαίρας και της ακύρωσης του ρυθμιστικού ρόλου του Κράτους και των διεθνών θεσμών. Δεκαεννέα έτη μετά την άνοδο του θάτσερισμού, αντί να έχει ξεκαθαρίσει θετικά κάποιο νέο πρότυπο ανάπτυξης, ο συντηρητισμός αναδιπλώνεται ακόμη περισσότερο πάνω στην επιθυμία της κρίσης με πρόσχημα με υποτιθέμενο θετικό έργο της.

2. Παγκόσμια εγγενής αστάθεια

Η πρόσφατη χρηματιστική κατάρρευση της Βραζιλίας (1998 – 1999) είναι ευεργετική στο μέτρο που διαλύει τις αυταπάτες και προσγειώνει στην πραγματική κατάσταση της παγκόσμιας οικονομίας. Πολλοί εβουκαλίζοντο με την ιδέα ότι η τρέχουσα διεθνής κρίση έχει οριστικά ξεπεραστεί, ότι η παγκόσμια οικονομία ανέκαμπτε, ότι είχε επανέλθει υπό τον έλεγχο των διεθνών χρηματιστικών και νομισματικών αρχών. Παράλληλα διακήρυσσαν με περισσή επιπολαιότητα: άλλο η Ταϊλάνδη, η Κορέα, η Ιαπωνία, η Ρωσία και άλλο η Βραζιλία.

Υπονοούσαν έτσι ότι κάθε χώρα συνιστά ειδική περίπτωση, συνεπώς κάθε κρίση παραμένει τοπική και ουδόλως αφορά τη λειτουργικότητα του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος.

Ο πρόεδρος της Βραζιλίας Cardoso έχει ξεπεράσει όλους σε κυνισμό, ενόσω δεν έχανε ευκαιρία να διακηρύσσει ότι η χώρα του ήταν υπερβολικά μεγάλη ώστε να αφεθεί από τα διεθνή συμφέροντα να καταρρεύσει. Με το αυτό σκεπτικό, η Κορέα, δέκατη βιομηχανική δύναμη στον κόσμο, πίστευε ότι είναι επίσης πολύ μεγάλη για να αφεθεί να καταρρεύσει. Εκτελούσε τις εντολές του ΔΝΤ, ακόμη κι αν δυσπιστούσε, εφόσον ο κυνισμός επέβαλε την παραίτηση από κάθε διαφορετική πολιτική, ακόμη και κατά φαντασία.

Με τον ίδιο τρόπο, η Ιαπωνία, δεύτερη οικονομική δύναμη στον κόσμο, ενώ διεπίστωνε ότι οι εντολές του ΔΝΤ ήσαν καταστροφικές, τις εκτελούσε υποδειγματικά στο ακέραιο, με σκεπτικό ότι η Ιαπωνική οικονομική ισχύς ήταν πολύ μεγάλη ώστε να αφεθεί να καταρρεύσει χωρίς συνέπειες για το διεθνές σύστημα. Με τη σιγουριά της υποτελούς απερισκεψίας οι χώρες βυθίζονται σήμερα, η μία μετά την άλλη στο χορό του ολέθρου. Οι διεθνείς πιστωτές, με βουλιμία, στενότητα ορίζοντος και αγελαίο σύνδρομο, καταστρέφουν οι ίδιοι όχι μόνον τις προϋποθέσεις αποπληρωμής των πιστώσεών τους, αλλά και τη δυνατότητα λειτουργίας του οικονομιών αυτών στο ορατό μέλλον. Για τους εργαζόμενους των χωρών αυτών, τα παιχνίδια του διεθνούς και παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου σημαίνουν πάντα όχι απλώς λιτότητα αλλά παρατεταμένη ανεργία, σιτοδεία και κοινωνικούς αποκλεισμούς. Πέρα απ' αυτό, οι μυωπικές επιλογές του διεθνούς κεφαλαίου έχουν ακρωτηριάσει δραματικά το παγκόσμιο σύστημα, οδηγώντας το ολοταχώς σε αποσταθεροποίηση, συρρίκνωση και κατάρρευση.

Το αίσθημα της επικείμενης κατάρρευσης ωθεί σε διαρροή κεφαλαίων προς το εξωτερικό και αύξηση επιτοκίων προς συγκράτησή τους. Στη Βραζιλία, ο πρόεδρος Cardoso δεν δίστασε να φορολογήσει σκληρά συνταξιούχους και μισθοσυντήρητους, με αποτέλεσμα αρνητική εξέλιξη του εθνικού εισοδήματος και συνεπώς ακόμη μεγαλύτερο πανικό των ξένων πιστωτών. Η Βραζιλία συνιστά ένα ακόμη λαμπρό δείγμα

οικτρής αποτυχίας της παγκοσμιοποίησης, του ΔΝΤ και των διεθνών τραπεζικών φιλοδοξιών.

Οι αμερικανικές τράπεζες έχουν τοποθετήσει στη Λατινική Αμερική πολύ μεγαλύτερα ποσά απ' ό τι στην Ασία και στη Ρωσία, ενώ το αμερικανικό εμπόριο κλονίζεται με την πτώση των λατινοαμερικανικών αγορών του. Το δολάριο υφίσταται νέο πλήγμα, τη στιγμή που από την άλλη πλευρά απειλείται ως αποταμιευτικό νόμισμα από το εκκολαπτόμενο ευρώ. Η Βραζιλία πιέζει σήμερα την παγκόσμια οικονομία και το δολάριο προς τα κάτω, ενώ παράλληλα, η Ευρώπη κινδυνεύει όχι από την ενδεχόμενη αποτυχία του ευρώ, αλλά από την εξασφαλισμένη επιτυχία του. Η αναγκαία αναθέρμανση της ευρωπαϊκής οικονομίας προϋποθέτει ένα νόμισμα περισσότερο ευέλικτο και συναλλακτικό και λιγότερο αποταμιευτικό, ενώ με το ευρώ συμβαίνει ακριβώς το αντίστροφο. Το διεθνές σύστημα έχει ανάγκη από νομισματική σταθερότητα και όχι από όξυνση νομισματικών ανταγωνισμάτων για τη διεθνή αποταμιευτική κυριαρχία. Προϋπόθεση νομισματικής σταθερότητας είναι η αντιστοιχία νομισμάτων και οικονομικής πραγματικότητας. Η αξίωση να μένουν τα νομίσματα σταθερά εσαεί, υπό οποιαδήποτε οικονομική πραγματικότητα, είναι υπονομευτική της διεθνούς σταθερότητας. Αντιθέτως, με την ευελιξία των ισοτιμιών αφ' ετέρου και τα νομίσματα.

Η σημερινή παγκοσμιοποίηση αποτυγχάνει στο μέτρο που βυθίστηκε στην τεχνητή καθήλωση των ισοτιμιών και στη μονόπλευρη χρηματιστική κινητικότητα. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε την πραγματική οικονομία σε καθήλωση, όπως και τα νομίσματα σε συναφή εξασθένηση χωρίς τελειωμό. Κατά συνέπεια, επιδιώκεται σήμερα μια ανέφικτη διεθνής νομισματική σταθερότητα, της οποίας το κόστος επιρρίπτεται στις προβληματικές οικονομίες, πράγμα που καθιστά την επιδιωκόμενη σταθερότητα αντινομική.

Προφανώς, ο 21^{ος} αιώνας θα στερείται του πλεονεκτήματος να διαθέτει μια μεγάλη ηγεμονική δύναμη ικανή να τον σταθεροποιήσει,

όπως στον 19^ο αιώνα, αλλά και θα σφραγίζεται από τόσες, μεγάλες και πολλαπλές ανισομέρειες, ώστε το κόστος της διεθνούς σταθεροποίησης θα διογκώνεται, ενώ καμία χώρα ή συνασπισμός χωρών δεν θα είναι σε θέση να το αναλαμβάνει. Ακόμη και το επιδιωκόμενο τριγωνικό πολυκεντρικό σύστημα «δολάριο – ευρώ – γεν» κινδυνεύει από εγγύηση διεθνούς σταθερότητας να αποβεί αιτία ακόμη μεγαλύτερης εγγενούς αστάθειας.

3. Η εξαθλίωση πλήττει τους πάντες

Τα φαντάσματα της μαζικής εξαθλίωσης και των κοινωνικών αποκλεισμών που είχαν αναστατώσει τον 19^ο αιώνα επανέρχονται στην εποχή μας προκαλώντας δέος και ανησυχία στα τέλη του αιώνα μας. Το παράδοξο είναι ότι ενώ υποτίθεται ότι στις μέρες μας έχει καταρρεύσει κάθε έννοια κοινωνικής αλληλεγγύης, ότι θριαμβεύουν οι φαντασιώσεις του εκσυγχρονισμού και της ατομικής επιτυχίας, η λατρεία της τεχνικής και της ανταγωνιστικότητας, εν τούτοις η κοινή γνώμη εκδηλώνει μια απροσδόκητη ευαισθησία γύρω από τα σημερινά προβλήματα των αστέγων, των περιθωριακών, των εξαθλιωμένων. Παρόλο ότι η τρέχουσα ιδεολογία τείνει να ενοχοποιεί τους ίδιους τους εξαθλιωμένους για τον ξεπεσμό τους, εν τούτοις είναι δύσκολο να αποσυνδέσουμε τα σημερινά προβλήματα της ευρυνόμενης κοινωνικής αθλιότητας από το γενικότερο οικονομικό και πολιτιστικό αδιέξοδο των σύγχρονων κοινωνιών. Εάν οι δυτικές κοινωνίες παρουσίαζαν συνεχώς, θα μπορούσαμε να δεχθούμε ότι η σημερινή έξαρση της εξαθλίωσης περιορίζεται σε άτομο ή ομάδες που αδυνατούν να προσαρμοσθούν στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής. Όμως στην πραγματικότητα συμβαίνει το αντίθετο: η σημερινή επέκταση της εξαθλίωσης και των κοινωνικών αποκλεισμών αντιστοιχούν σε μια περίοδο παρατεταμένης οικονομικής δυσπραγίας, κατά την οποία επιχειρήσεις πτωχεύουν, η παραγωγή εξασθενεί και η ανεργία ανέρχεται ραγδαία.

Η σημερινή επέκταση της φτώχειας δεν απορρέει τόσο από τον εκσυγχρονισμό, όσο κυρίως από τη γενικότερη έλλειψη προοπτικής των σύγχρονων κοινωνιών και τη συναφή δυναμική κοινωνικής αποδιάρθρωσης. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, οξύμωρο είναι επίσης και ότι το όραμα της ευρωπαϊκής ενοποίησης κλονίζεται σε κύρος και αξιοπιστία, στο μέτρο που η νομισματική και δημοσιονομική πειθαρχία του Μάαστριχτ εμφανίζεται όχι μόνο σαν ένας μηχανισμός διάχυσης της κρίσης, αλλά και σαν παραίτηση των εθνικών κυβερνήσεων από τη δυνατότητά τους να αντιμάχονται την ύφεση και τη μαζική ανεργία. Προφανώς, η σημερινή ευαισθησία της κοινής γνώμης έναντι των περιθωριοποιημένων και εξαθλιωμένων εκφράζει στην ουσία κάποιο διάχυτο συναίσθημα ανησυχίας όσον αφορά το μέλλον των κοινωνιών μας.

Βεβαίως η ανέχεια είναι πανάρχαιο φαινόμενο. Η καλπάζουσα επανεμφάνιση όμως στις μέρες μας της μαζικής εξαθλίωσης μαρτυρεί και την ήδη συντελεσμένη κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής και την αποδόμηση των κοινωνικών σχέσεων. Η σημερινή πτώχευση συνδέεται ασφαλώς με την παρατεταμένη διεθνή ύφεση που μετατρέπεται πάραυτα σε εσωτερική, όμως, απορρέει επίσης από τις συνεχείς επιθέσεις που επιχειρούνται σήμερα ενάντια στις κατακτήσεις του κοινωνικού κράτους. Η ανεργία, πρώτη πηγή της εξαθλίωσης, διογκώνεται κατά την πρόσφατη δεκαπενταετία, παράλληλα με την κάμψη των αυξητικών ρυθμών και την ευρεία αποβιομηχάνιση στις δυτικές κοινωνίες.

Συνειδητοποιείται έτσι ότι η σημερινή προϊούσα πτώχευση πληθυσμών δεν είναι υπολειμματικού χαρακτήρα από το παρελθόν ούτε μεταβατικό φαινόμενο προσαρμογής, αλλά συνιστά σύμπτωμα διαρθρωτικό σε στάδιο ανάπτυξης. Παράλληλα, αποκαλύπτονται έτσι και μια σειρά άλλα συναφή συμπτώματα της πορείας των σύγχρονων κοινωνιών προς το άγνωστο: η αύξουσα ανισοκατανομή των εισοδημάτων, η ανεργία, οι άστεγοι, η διαρθρωτική κρίση των πόλεων

και προαστίων, η έκταση της σχολικής αποτυχίας, ο αναλφαβητισμός, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η διάδοση των ναρκωτικών, η εγκληματικότητα, η κοινωνική πολυδιάσπαση κ.λ.π.

Η ενσωματική δυναμική της μεταπολεμικής περιόδου στις δυτικές κοινωνίες έχει σήμερα παραχωρήσει τη θέση της στη δυναμική της αποσάθρωσης των κοινωνικών δομών. Οι παρεμβάσεις του Κράτους άλλοτε εσυγχωρούντο λόγω του αναπτυξιακού αποτελέσματός τους. Όμως, σήμερα, ο φιλελευθερισμός, προεξοφλώντας ότι η ανάπτυξη με μοχλό το Κράτος είναι αδύνατη ή απατηλή, καταγγέλλει ότι κάθε κρατική παρέμβαση φέρει πληθωρισμό και αύξηση των ελλειμμάτων. Αυτό με τη σειρά του παραμορφώνει τα οικονομικά δεδομένα, δυσχεραίνοντας την πληροφόρηση και τη δραστηριότητα των επιχειρήσεων.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, οι αμερικάνοι νεοσυντηρητικοί ανακάλυψαν ότι η κοινωνική πολιτική, οι παροχές προς τις οικογένειες των αναξιοπαθούντων οδηγούν το οικονομικό σύστημα σε στρεβλώσεις. Οι σκηνές βίας και λεηλασίας στο Λος Άντζελες τον Μάιο του 1992 αποδόθηκαν από τους νεοσυντηρητικούς στις κακές έξεις που είχε εκθρέψει η μεγαλοψυχία και η ανευθυνότητα των κοινωνικών παροχών προς τους μαύρους και τους άπορους από την εποχή των προέδρων Kennedy και Johnson. Σύμφωνα με τους νεοσυντηρητικούς, η πολιτική αυτή οδήγησε στη διαιώνιση και επέκταση της φτώχειας μέχρι τις μέρες μας.

Οι παροχές, υποστηρίζουν, ενθαρρύνουν την σκληρία, την αλητεία, τις παρεκκλίνοσες και εγκληματικές συμπεριφορές των συντηρούμενων ατόμων: ενθαρρύνονται οι ανώμαλες και ανήθικες σεξουαλικές συμπεριφορές, η τεκνοποιία εκτός οικογένειας, οι μονογονικές οικογένειες, ο παρασιτισμός, η αποχή από την αγορά εργασίας.

Οι νεοσυντηρητικοί διατυπώνουν σήμερα τη λεγόμενη θεωρία της «εξάρτησης / απεξάρτησης» που συνοψίζεται σε 3 σημεία: α) η εξαθλίωση και ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν επιβάλλονται από την

κοινωνία, αλλά επιλέγονται με ελεύθερη βούληση από τα άτομα ως τρόπος ζωής, β) τα φαινόμενα αυτά εκφράζουν όχι την φτώχεια και την ανέχεια αλλά την κοινωνική παρέκκλιση, γ) επέκταση των παροχών ενθαρρύνει όλο και περισσότερο άτομα να προσέρχονται στο καθεστώς της εξάρτησης, απομακρυνόμενα από τις αγορές εργασίας.

Μεταξύ των μαύρων της Αμερικής, η έννοια της οικογένειας είναι σχεδόν ανύπαρκτη, ενώ τα 2/3 των παιδιών τους είναι νόθα ή μονογονικά και στην μεγάλη πλειοψηφία καταλήγουν στα ναρκωτικά, στην πορνεία, στην εγκληματικότητα, στον κοινωνικό ξεπεσμό. Οι κοινωνικές παροχές, ενώ καλύπτονται με εισφορές από το σύνολο των φορολογουμένων, επιβραβεύουν αυτές τις αντικοινωνικές συμπεριφορές. Οι στρατιές των σημερινών απόρων, ανέργων, αστέγων και χωρίς οικογένεια ατόμων εκφράζουν παρεκκλίνουσες ιδιοσυγκρασίες που δεν δύναται ούτε επιθυμούν να προσαρμοσθούν κοινωνικά. Μέσα στα τρία εκατομμύρια των σημερινών αστέγων στην Αμερική αφθονούν οι περιπτώσεις με βαριές νευροψυχικές διαταραχές, με χρήση ναρκωτικών, αλκοολισμού, πορνείας και εγκληματικότητας. Τα άτομα αυτής της κατηγορίας, υποστηρίζουν, αρνούνται να εγκατασταθούν κατά μόνιμο τρόπο για εργασία και οικογενειακή διαβίωση, διάγουν το μέγιστο μέρος της ζωής των στις φυλακές και στα αναμορφωτήρια κι έχουν ήδη προβεί σε επανειλημμένες απόπειρες αυτοκτονίας.

Στο νεοσυντηρητικό δογματισμό, σύγχρονες έρευνες αντιτάσσουν συγκεκριμένα στοιχεία και επιχειρήματα: α) ο αριθμός των εξαθλιωμένων ατόμων διογκώνεται (μετά το 1980), τα χαμηλότερα εισοδήματα συρρικνώνονται ακόμη περισσότερο κατά την πρόσφατη δεκαετία, και αυτό διαπιστώνεται πριν από οποιαδήποτε κοινωνική παροχή, β) η ευρυνόμενη ανισοκατανομή των εισοδημάτων επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο με τη νέα φορολογική πολιτική (1982), η οποία χαρίζει τεράστια ποσά φόρου στα υψηλά εισοδήματα, ενώ αυξάνει τη φορολογία των χαμηλότερων.

Ο αντίλογος στον νεοσυντηρητισμό επισημαίνει ότι η σημερινή έξαρση της αθλιότητας βρίσκεται σε στενή σχέση με τις νέες κατευθύνσεις που δίδονται στην αμερικανική κοινωνία μετά το 1980: εμμονή στην οικονομική πολιτική που διαιωνίζει την ύφεση και την ανεργία, που μεταθέτει το κόστος της κρίσης προς τα πλέον αδύναμα κοινωνικά στρώματα, προς αυτούς που έχουν ήδη τις περισσότερες δυσκολίες κοινωνικής ενσωμάτωσης λόγω φυλετικών, γλωσσικών, πολιτιστικών, οικονομικών διακρίσεων, επιστρατεύοντας προς τον σκοπό αυτό τα εργαλεία της κοινωνικής και φορολογικής πολιτικής. Το ότι ορισμένοι άποροι αδρανοποιούνται με τις κοινωνικές παροχές δεν σημαίνει ότι οι κοινωνικές παροχές δεν ανακουφίζουν την κοινωνική δυστυχία. Από την άλλη πλευρά, παρά το νεοσυντηρητικό ιδεολόγημα, είναι αλήθεια ότι η ανέχεια και οι αποκλεισμοί μαζί με τα προβλήματα των μειονοτήτων και της αποσάθρωσης των ασιατικών περιοχών έχουν λάβει στις μέρες μας πράγματι εκρηκτικές διαστάσεις. Ένα βαθύ συναίσθημα παρακμής και ασυναρτησίας των ασιατικών κέντρων τροφοδοτεί, ξεκινώντας από την Αμερική, μια σειρά από νέους προβληματισμούς, με επίκεντρο την πολιτιστική, φυλετική ή θρησκευτική διακριτή ταυτότητα, που φθάνουν μέχρι την αποδοχή της κατάλυσης της κοινωνικής συνοχής και την έννοια του «κοινωνικού μωσαϊκού» (mosaic society). Ο μέγας κίνδυνος της εποχής μας είναι μήπως, αντί της «Μεγάλης Κοινωνίας» που οραματιζόταν η Kennedy, οι σημερινές κοινωνίες περιέλθουν σε ένα ορυμαγδό κοινωνικών ψηγμάτων και περιτριμμάτων, όπου το καθένα επιδιώκει τις δικές τους ξεχωριστές αξίες, προεξοφλώντας τα μάταιο της συνολικής κοινωνικής ολοκλήρωσης και ενισχύοντας την αποδόμηση μέχρι τις ακρότατες συνέπειές της. Σ' αυτή την περίπτωση, η υπόθεση ότι ο 21^{ος} αιώνας φέρεται προς πολυδιάσπαση μεσαιωνικού τύπου και ότι η μετανεωτερικότητα απελευθερώνει αντινομίες βαβυλώνιου τύπου θα αποκτούσε ένα παράδοξο ενδιαφέρον.

Σύμφωνα με τις στατιστικές διερευνήσεις, η σημερινή εξαθλίωση συνδέεται με την αύξουσα ανισοκατανομή του πλούτου και την ταχεία συρρίκνωση των χαμηλότερων εισοδημάτων από το 1979 και μετά. Κατά την πρόσφατη δεκαετία, τα εισοδήματα της μέσης αμερικανικής οικογένειας ας παραμένουν στάσιμα, ενώ μεταβάλλονται ταχύτατα εκείνα των πλούσιων και των φτωχών. Ταχεία συγκέντρωση πλούτου στην κορυφή της κοινωνικής ιεραρχίας συνδυάζεται με αύξουσα εξαθλίωση των κοινωνικά αδυνάτων, ιδίως των ανειδίκευτων εργαζομένων. Το μέσο εισόδημα των πλουσιότερων 10% νοικοκυριών αυξήθηκε κατά 23% την τελευταία δεκαετία, ενώ το αντίστοιχο των φτωχότερων 10% μειώθηκε κατά 14%, προ του φόρου εισοδήματος. Το σημερινό άνοιγμα των εισοδημάτων στην Αμερική έχει ήδη ακυρώσει όλες τις κατακτήσεις μετά το 1950 και έχει ήδη ξεπεράσει τα επίπεδα ανισοκατανομής του 1930. η αμοιβή της ειδικευμένης εργασίας έχει στην εποχή μας αποσυνδεθεί από εκείνη της ανειδίκευτης: η μεταξύ τους σχέση, ενώ ήταν 1,5 στη δεκαετία του '60 και 1,3 κατά τα έτη '70, αυξήθηκε και πάλι σε 1,8 κατά την πρόσφατη δεκαετία.

Για την κατανόηση του αινίγματος, ορισμένοι καταφεύγουν στην υπόθεση της πρόσφατης ταχείας διεθνοποίησης της αμερικανικής οικονομίας: οξύνεται έτσι ο διεθνής ανταγωνισμός για την ανειδίκευτη εργασία, μετατοπίζονται θέσεις εργασίας προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ενώ διασφαλίζεται συνεχώς το αμερικανικό πλεονέκτημα στους τομείς εξειδικευμένης εργασίας. Εξάλλου, οι αμερικανικές βιομηχανίες υψηλής τεχνολογίας εγκαταλείπουν μαζικά τις αστικές περιοχές, προκειμένου να εγκατασταθούν σε απομακρυσμένες, αλλά υψηλής επίδοσης βιομηχανικές ζώνες: οι νέες τεχνικές καταργούν τις αποστάσεις και τις σχέσεις με τις διεθνείς αγορές είναι σήμερα στενότερες απ' ό,τι με τις γειτονικές.

Η απογύμνωση των ασιατικών χωρών έχει αρχίσει: οι αμερικανικές πόλεις εγκαταλείπονται σε πληθυσμούς χωρίς απασχόληση, οικογενειακά και κοινωνικά ανολοκλήρωτους,

χαραγμένους από το οικονομικό αδιέξοδο, την πολιτιστική μιζέρια, τις παρεκκλίνουσες και ανομικές συμπεριφορές. Ο αστικός χώρος, η βασική σκηνή της ιστορίας στη νεώτερη εποχή, εμφανίζεται σήμερα σαν ενοχλητικό φορτίο για την αστική τάξη και το κεφάλαιο, υπόλειμμα μιας ξεπερασμένης ιστορικής περιόδου, απ' το οποίο το σημερινό σύστημα, στην πορεία του προς το άγνωστο, επιδιώκει με κάθε τρόπο να απαλλαγεί.

Μέσα σ' ένα πλαίσιο χωρίς προοπτική, η ειδικευμένη εργασία και τα υψηλά εισοδήματα κατοχυρώνονται, ακόμη και χωρίς κάποιο σοβαρό πλεονέκτημα παραγωγικότητας ή ανταγωνιστικότητας, κυρίως με τη μετάθεση των συνεπειών της κρίσης προς τα πλέον αδύναμα και ανολοκλήρωτα κοινωνικά στοιχεία. Συνεπώς, η σημερινή κρίση της ανειδίκευτης εργασίας εκφράζει κυρίως το αδιέξοδο όχι ενός μόνο μέρους της κοινωνίας, αλλά ολόκληρης της κοινωνίας ακόμη και του τμήματος εκείνου που φαινομενικά συνεχίζει να ευημερεί παρά τη γενικότερη εξαθλίωση.

Υπενθυμίζεται ότι οι εισοδηματικές ανισότητες στην Αμερική οξύνονται και πάλι έπειτα από μακρά περίοδο κάμψης της συνολικής παραγωγικότητας της οικονομίας. Η γενική επιβράδυνση της παραγωγικότητας οδηγεί στη διάσπαση της συνοχής της κοινωνικής δομής, στη νεοφιλελεύθερη αλαζονεία των ισχυρών και στην ενοποίηση των κοινωνικά αδυνάτων. Τα μέγιστα εισοδήματα στη δεκαετία του '80 πραγματοποιήθηκαν φυσικά στα χρηματιστήρια και στις τράπεζες αφενός και με τη μορφή της πολυαπασχόλησης αφετέρου. Τα υψηλά συνολικά εισοδήματα προήλθαν όχι από τη δημιουργία νέου πλούτου από τη διεθνή αγορά, με όρους είτε παραγωγικότητας είτε ανταγωνιστικότητας, αλλά κατά βάση με διαδικασίες που μεταβιβάζουν πλούτο στο εσωτερικό της κοινωνίας από τα κάτω προς τα επάνω. Κατέτειναν στον σκοπό αυτό η μισθολογική πολιτική των επιχειρήσεων, η νομισματική, δημοσιονομική, φορολογική και κοινωνική πολιτική του Κράτους. Ακόμη κι αν αυτή η αντίστροφη αναδιανομή του εισοδήματος

κατά την πρόσφατη δεκαετία έχει ανεπαρκώς μελετηθεί, εύκολα διαπιστώνεται ότι η σημερινή οικονομική πολιτική του Κράτους έχει και θεωρητικά εγκαταλείψει κάθε διορθωτική φιλοδοξία.

Δεν υπάρχει τίποτα το πρωτότυπο και εξαιρετικό σ' αυτό: η ιστορία δείχνει ότι σε κάθε οικονομική κρίση, η δυσπραγία επιδεινώνεται πάντα από το ότι οι ανώτερες τάξεις μεταθέτουν το κόστος της προς τα επάνω, περιπλέκοντας έτσι και την έξοδο από αυτήν. Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε δεν είναι η μη προσαρμογή που οδηγεί τα άτομα στο περιθώριο και στον κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά μάλλον το αντίστροφο: η εξαθλίωση επέρχεται επειδή η κοινωνική συνοχή έχει ήδη καταρρεύσει, επειδή η δυναμική της κοινωνικής πολυδιάσπασης, των αποκλεισμών, των εγκλεισμών και των στεγανοποιήσεων έχει ήδη ενεργοποιηθεί, περιορίζοντας έτσι ακόμη περισσότερο και την ικανότητα προσαρμογής των αδύναμων κοινωνικών στοιχείων.

Ορισμένοι αποδίδουν τις κοινωνικές ρήξεις της εποχής μας στην ταχύτητα διάδοσης των τεχνολογικών μεταλλαγών. Παρά τη φανερότητα αυτής της άποψης, οι οικονομολόγοι γνωρίζουν καλά ότι η σύγχρονη ανεργία και ο κοινωνικός κατακερματισμός δεν σχετίζεται με τις τεχνολογίες αλλά με την αύξουσα δυσλειτουργία του συνολικού οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Οι τεχνολογίες δεν δημιουργούν κρίση, αλλά όταν η κρίση είναι δεδομένη μεταθέτουν προς τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα το κόστος της δυσλειτουργίας και μάλιστα επαυξάνοντας τη δυσλειτουργία.

Εξάλλου, οι τεχνολογίες επιτρέπουν πάντα να εντοπισθούν νέες επενδυτικές κατευθύνσεις, που θα αυξήσουν τελικά τις θέσεις εργασίας. Στην Ιαπωνία και στις ΗΠΑ, η υψηλή τεχνολογική επίδοση διασφαλίζει ανώτερα επίπεδα απασχόλησης. Στην Ευρώπη, η κρίση της απασχόλησης σχετίζεται αφενός με μακροοικονομικές διαταραχές και αφετέρου όχι με την ταχύτητα, αλλά με τη βραδύτητα των τεχνολογικών μεταλλαγών.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η κοινωνική κατάσταση, παρά τις ιδιομορφίες της, παραμένει βαθιά ανησυχητική. Η Ε.Ε. ορίζει ως «άπορους» όσους διαθέτουν εισοδήματα χαμηλότερα από το ήμισυ του μέσου εισοδήματος σε μια χώρα. Με βάση το κριτήριο αυτό, ο αριθμός των απόρων στις δώδεκα χώρες της Ε.Ε. παρουσιάζεται σε ταχύτερη αύξηση: 38 εκατομμύρια άτομα ή 12,2% του ευρωπαϊκού πληθυσμού το 1975, 44 εκατομμύρια ή 13,7% του πληθυσμού το 1985, 53 εκατομμύρια ή 16,1% του πληθυσμού το 1992, 57 εκατομμύρια το 1998. ένας Ευρωπαίος στους επτά θεωρείται σήμερα επισήμως ως άπορος και υπό διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού. Η αναλογία των απόρων στον πληθυσμό είναι σήμερα υψηλότερη στην Ευρώπη απ' ό τι στις ΗΠΑ. Οι σημερινές κοινωνίες παράγουν την εξαθλίωση σε ευρυνόμενη κλίμακα με τον ίδιο τρόπο που στο παρελθόν την καταπολέμησαν. Στη διάρκεια των 20 τελευταίων ετών δημιουργήθηκαν νέες θέσεις εργασίας που αντιστοιχούν σε 12% του πληθυσμού στις ΗΠΑ, 10% στην Ιαπωνία και μόνο 2,7% στην Ευρώπη. Συνεπώς, η Ευρώπη, επί του παρόντος, και λιγότερη απασχόληση προσφέρει στους εργαζομένους της, αλλά και η μειωμένη αυτή απασχόληση συρρικνώνεται ταχύτερα απ' ό τι εκείνη των ανταγωνιστών της. Όμως, ενώ η κρίση είναι βαθύτερη στην Ευρώπη, εν τούτοις παραμένει λιγότερο αισθητή, λόγω του ότι λειτουργούν στην γηραιά ήπειρο περισσότερα «δίκτυα ασφαλείας», δεδομένου ότι το κοινωνικό Κράτος, παρά τα πλήγματα που δέχεται, παραμένει στον ευρωπαϊκό χώρο περισσότερο εκτεταμένο από ό τι στις ΗΠΑ και στην Ιαπωνία.

Στη Βρετανία, ο αριθμός των αστέγων διπλασιάστηκε κατά την τελευταία δεκαετία. Κάθε χρόνο 160.000 νέοι κάτω των είκοσι ετών παίρνουν το δρόμο των αστέγων και του κοινωνικού ξεπεσμού. Η πολιτική της κυρίας Thatcher συνέβαλε αποφασιστικά σ' αυτό με τη συρρίκνωση των κοινωνικών δαπανών, τη μείωση των επιδομάτων ανεργίας, την ολοσχερή κατάργηση των επιδομάτων στέγης και εισοδήματος για νέους κάτω των είκοσι ετών και με τον περιορισμό των

θέσεων για μαθητευόμενους. Ο νεοφιλελευθερισμός κατήργησε τα κοινωνικά βοηθήματα για να ξυπνήσει τους βοηθούμενους από την εφησυχασμό, αλλά εφόσον η πολιτική του εμβάθυνε τη βρετανική κρίση και μείωσε τελικά τις θέσεις εργασίας, η αμφισβητούμενη παιδαγωγική του κατέληξε στην επέκταση της δυστυχίας στη χώρα αυτή. Εμπρός στη δικαιωνιζόμενη στασιμότητα της οικονομίας, ο θατσερισμός εξέφρασε την εξέγερση αυτών που ήδη κατέχουν ασφαλείς θέσεις εργασίας, μεταθέτοντας την ανασφάλεια προς τα εύθραυστα κοινωνικά στοιχεία. Ο συνολικός αριθμός των απόρων στη Βρετανία, από 5 εκατομμύρια ατόμων το 1980, ανήλθε σε 12 εκατομμύρια το 1990.

Στη Γαλλία, νέες έννοιες, όπως «τέταρτος κόσμος», «χωρίς μόνιμη κατοικία», «απόκληρα προάστια» κ.λ.π., επιχειρούν να αποδώσουν στη νέα πραγματικότητα. Ο αριθμός των αστέγων, σύμφωνα, με τα ανθρωπιστικά σωματεία, ανέρχεται ήδη στο μισό εκατομμύριο. Η σημερινή ανεργία των νέων στη Γαλλία είναι διπλάσια σε ύψος απ' ότι στη Γερμανία. Ένας στους τρεις νέους Γάλλους κάτω των είκοσι πέντε ετών διατρέχει κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού. Παράδοξη κοινωνία ενηλίκων που «ανακουφίζονται» μεταθέτοντας τον εφιάλτη της ανεργίας στους νεώτερους. Προκειμένου φυσικά όχι για πρόσκαιρη παύση εργασίας, αλλά για τη μόνιμη και μακράς διάρκειας περιθωριοποίηση. Ένας στους δύο ανέργους θεωρείται ως οριστικά χαμένος για τις αγορές εργασίας στη Γαλλία, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό είναι μόνο 5% στις ΗΠΑ. Εκτιμάται ότι, για να μειώσει τη σημερινή ανεργία της από 12% σε 5%, η Γαλλία θα όφειλε να διατηρήσει ρυθμό ανάπτυξης 5% επί μια δεκαετία.

Ομοίως, στη Γερμανία εκτιμάται ότι θα έπρεπε ο αυξητικός ρυθμός της οικονομίας να φτάσει 3% το χρόνο, ώστε η ανεργία να αρχίσει να μειώνεται. Τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα εισπράττουν κι εδώ την αστάθεια και την ανασφάλεια του συνόλου της κοινωνίας. Ενώ η πολυασχόληση ενθαρρύνεται στα ανώτερα στρώματα της κοινωνίας, τα κατώτερα καλούνται σήμερα να κατανεύμουν μεταξύ τους την όλο και

λιγότερο αγαπημένη τους εργασία. Παρά την περιρρέουσα φιλελεύθερη ατμόσφαιρα, η κατανομή της απασχόλησης και συναφείς κοινωνικοί αποκλεισμοί σχετίζονται πολύ λίγο με την ελεύθερη αγορά και πολύ περισσότερο με συσσωματώσεις και συνάφεια με βάση πολιτιστικά, οικονομικά ή φυλετικά κριτήρια.

Από την δεκαετία του '80, ο φιλελευθερισμός συνδυάζεται παντού με την εξέγερση των ισχυρών και κατεστημένων ενάντια στην τάξη πραγμάτων που τους εξέθρεψε μεταπολεμικά. Εξεγέρσεις των φορολογουμένων κατά των φόρων, κινητοποιήσεις των πλούσιων περιοχών, των εργαζομένων σε ασφαλείς θέσει ενάντια στις υποχρεώσεις τους απέναντι στο δικό τους κράτος και φυσικά, ενάντια στα κοινωνικά στρώματα που, ενώ ήταν αναγκαία στο παρελθόν, εμφανίζονται σήμερα μέσα στο πλαίσιο της κρίσης ως ανθρωπίνα πλεονάσματα, υπεράριθμα και ανωφελή.

Ένα οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αποφάσιζαν να δώσουν αυξητική κατεύθυνση στις οικονομίες τους, αυτό θα μπορούσε να επαναφέρει την ενσωματωτική δυναμική στο κοινωνικό και περιφερειακό πεδίο. Όμως, επί του παρόντος, ούτε η ενιαία πράξη για την Ενοποίηση της Ευρωπαϊκής αγοράς από το 1993 ούτε η προβλεπόμενη από το Μάαστριχτ νομισματική ένωση έχουν επιταχύνει να επαναφέρουν την απαιτούμενη ώθηση για μεγέθυνση των οικονομιών, για άνοιγμα νέων γραμμών συσσώρευσης και δημιουργία θέσεων στην Ευρώπη, ενώ η ανέχεια και οι κοινωνικοί αποκλεισμοί κλονίζουν επικίνδυνα την αισιοδοξία απέναντι στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Σε μια παγκόσμια κλίμακα η πορεία προς την αύξουσα εξαθλίωση εμφανίζεται ως μια αναπότρεπτη τάση της εποχής μας. Ο αριθμός των απόρων σε ολόκληρο τον κόσμο, ενώ μειωνόταν συστηματικά κατά την περίοδο 1950 – 1980, άρχισε πάλι να διογκώνεται ταχύτατα κατά την τελευταία δεκαετία. Κατά κανόνα, στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, η ραγδαία εξαθλίωση συμβαδίζει με την ταχεία αποδιοργάνωση των οικονομιών, των πτώση της παραγωγικότητας και του κατά κεφαλήν

εισοδήματος. Η αποδιάρθρωση συνδέεται με τα δρακόντεια μέτρα λιτότητας από κυβερνήσεις που υποτίθεται ότι επιδιώκουν την άμεση προσαρμογή της οικονομίας.

Στην πραγματικότητα, τα μέτρα υπαγορεύονται από την ανάγκη ικανοποίησης των δανειστών του εξωτερικού. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτή η διαβάθμιση των προτεραιοτήτων συνεπάγεται επιδείνωση της διατροφής του πληθυσμού και γενικότερα των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης. Η βρεφική θνησιμότητα διατηρείται εξαιρετικά υψηλή, ο μέσος όρος ζωής ιδιαίτερα χαμηλός, τα ποσοστά αναλφαβητισμού του σχολικού πληθυσμού καταφανώς ανεπαρκή. Το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα στον Τρίτο Κόσμο έφτανε μόλις 25% του αντίστοιχου των βιομηχανικών χωρών του 1960, ενώ σήμερα έχει κατέλθει ακόμη πιο κάτω στο 20%.

Ο μηχανισμός του εξωτερικού χρέους αφαιρεί πόρους από τις οφειλέτριες χώρες, τη στιγμή ακριβώς που έχουν την μέγιστη ανάγκη. Από το 1985 οι καθαρές διεθνείς χρηματικές ροές έχουν αντιστραφεί: ο Τρίτος Κόσμος, αντί να χρηματοδοτείται, χρηματοδοτεί τις βιομηχανικές χώρες από το υστέρημά του, πράγμα που διευρύνει την οικονομική του κατάρρευση, την πείνα και την εξαθλίωση. Οι ανάγκες ρευστότητας στον κόσμο αυξάνονται, ενώ οι βιομηχανικές χώρες με την υιοθέτηση μονεταριστικής πολιτικής απορροφούν, χωρίς πάντως να αξιοποιούν, όλο και μεγαλύτερο μέρος της ήδη ανεπαρκώς παγκόσμιας ρευστότητας. Η Διεθνής Τράπεζα αρχίζει να αποδέχεται ως αναπόφευκτες τις παρεκκλίσεις της πολιτικής από την πειθαρχία της άμεσης χρηματιστικής προσαρμογής. Προτείνει διεθνή χρηματοδότηση, που πάντως αρνούνται οι αμερικανοί γερουσιαστές, αύξηση των δημοσίων δαπανών, που αρνούνται επίσης οι διεθνείς χρηματοδοτικές πηγές, για την βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού των ανέργων και οπωσδήποτε μαζικές επενδύσεις στους τομείς ενστάσεως εργασίας, που αρνούνται επίσης οι νεοσυντηρητικοί θεωρητικοί. Έτσι, η ίδια η Διεθνή Τράπεζα, παρουσιάζοντας το πρόγραμμά της, σπεύδει να

διαβεβαιώσει τον σκεπτικισμό της, λόγω των ισχυρών αντιστάσεων που συναντούν οι προτάσεις της τόσο στο εσωτερικό των χωρών όσο και στο διεθνή χώρο, κυρίως μεταξύ των πιστωτών.

4. Προσωρινά συμπεράσματα

Η επανεμφάνιση της μαζικής εξαθλίωσης στις μέρες μας, η καταστροφή ανθρώπινου δυναμικού και οικονομικών πόρων, εκτός από σημεία προσωπικής αποτυχίας, εκφράζουν κυρίως τη γενικότερη κρίση της εποχής μας και τη μετάθεση του κόστους της προς τα πλέον ευάλωτα στοιχεία των κοινωνιών μας. Η παραδοσιακή κοινωνική συνοχή καταρρέει και η αποδόμηση βαθαίνει, οσάκις οι ανώτερες τάξεις της κοινωνίας ενισχύουν τη θέση τους όχι με τη δημιουργία νέου πλούτου, αλλά με την αντίστροφη αναδιανομή του ήδη υπάρχοντος, με τη μετάθεση της αστάθειας προς τις κατώτερες βαθμίδες της κοινωνικής ιεραρχίας.

Η σημερινή εξαθλίωση δεν είναι ούτε υπολειμματικού ούτε μεταβατικού χαρακτήρα: είναι διαρθρωτική, εφ' όσον απορρέει από τις επιλογές και δεσμεύσεις των κοινωνιών μας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η εξαθλίωση δεν θα παύσει να διογκώνεται, εφ' όσον όλα πλέον συμβάλλουν σ' αυτό.

Στο μέτρο που οι σημερινοί κοινωνικοί αποκλεισμοί δεν είναι προϊόν της μοίρας, αλλά συνέπεια των προτεραιοτήτων που έχουν θέσει οι κοινωνίες μας, αυτονόητο είναι ότι οι νέοι απόκληροι - κυρίως νεαρά άτομα στην αρχή της δημιουργικής ηλικίας - κινδυνεύουν να γοητευθούν από ιδέες ιδιαίτερα ανεξέλεγκτες, εξτρεμιστικές και επικίνδυνες για όλα τα τμήματα της κοινωνίας. Η σημερινή επιστροφή του ρατσισμού, του κουλτουραλισμού, του φυλετισμού, της ξενοφοβίας, της κάθε λογής ακεραιοφροσύνης επιβεβαιώνει αυτήν την ανησυχία. Όμως, με αυτόν τον τρόπο, η επιχείρηση εκσυγχρονισμού ενός μόνο μέρους της κοινωνίας, μεταθέτοντας το κόστος της κρίσης προς τα

κάτω, στην πράξη θα έχει τροφοδοτήσει μάζες εξαθλιωμένων Και απόκληρων που θα εγείρονται ως φραγμοί σε κάθε είδους εκσυγχρονισμό.

5. Απαγορευμένος πλανήτης

Η πρόσφατη Έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για Ανθρώπινη Ανάπτυξη διαπιστώνει ότι, με την απελευθέρωση των αγορών, δεν αυξήθηκε ούτε η ευημερία ούτε η σταθερότητα του παγκόσμιου συστήματος, αλλά η ανισοκατανομή των εισοδημάτων με την οποία τροφοδοτούνται πολλαπλές πηγές αστάθειας και αναρχίας. Η εξουσία, ο πλούτος, η γνώση μονοπωλούνται από μικρό αριθμό οικογενειών και πολυεθνικών επιχειρήσεων, με περιθωριοποίηση μέγιστου τμήματος της ανθρωπότητας. Αντίθετα μ' αυτούς που ζητούν κατά σύστημα όλο και περισσότερη απελευθέρωση της οικονομίας και συρρίκνωση Κρατών και διεθνών οργανισμών, η Έκθεση επισημαίνει ότι το σημερινό παγκόσμιο σύστημα νοσεί από ασυδοσία και ανευθυνότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων, από απουσία κανόνων πολυμερούς ισχύος, από έλλειψη αποτελεσματικής διακυβέρνησης, τόσο διεθνούς όσο και εθνικής. Διαπιστώνεται έλλειμμα όχι ελευθερίας αλλά ελέγχου της ελευθερίας και ρύθμισής της.

Με την πρόσφατη συρρίκνωση του ρυθμιστικού ρόλου Κρατών και διεθνών οργανισμών, οι οικονομίες βρίσκονται, σήμερα περισσότερο εκτεθειμένες στην αστάθεια των κινήσεων του χρηματιστικού κεφαλαίου, στις περιοδικές συστημικές κρίσεις, με γενίκευση προσωρινότητας και ανασφάλειας. Παρ' όλα όσα λέγονται εναντίον Κράτους και θεσμών, η παγκόσμια σταθερότητα σήμερα εξαρτάται βασικά από την ενίσχυση του ρόλου των εθνικών Κρατών, τόσο στο εθνικό όσο και στο διακρατικό επίπεδο. Τα Κράτη οφείλουν να προωθήσουν με κάθε μέσο αναπτυξιακή στρατηγική, ιδίως στους τομείς εσωτερικής αγοράς, που είναι λιγότερο εκτεθειμένοι στον διεθνή ανταγωνισμό και συνδέονται

περισσότερο με δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Το Κράτος οφείλει να ενισχύσει τον έλεγχο επί της οικονομίας, όχι να τον μειώσει: επιβάλλεται αύξηση φορολογίας εισοδήματος και περιουσίας, ώστε να διατίθενται επαρκείς πόροι προς αναδιανομή υπέρ των ασθενέστερων. Η απελευθέρωση της οικονομίας έχει οδηγήσει σήμερα σε άνευ προηγουμένου όξυνση ανισοτήτων, σε «χονδροειδή και επικίνδυνη πόλωση» των εισοδημάτων, που αντί να διευκολύνει νέες επιδόσεις της οικονομίας, όπως διατείνονται οι φιλελεύθεροι, εξελίσσεται ραγδαία σε «μείζονα τροχοπέδη» στην ανάπτυξή της. Η σχέση ανάμεσα στο κατά κεφαλήν εισόδημα του πλουσιότερου 5% και του φτωχότερου 5% στον κόσμο, ενώ ήταν 30/1 το 1960, έφθασε σήμερα στο 74/1. Σε ογδόντα περίπου χώρες, το κατά κεφαλήν εισόδημα μειώθηκε κατά την πρόσφατη δεκαετία. Τα 2/3 της ανθρωπότητας των 6 δισ. κατοίκων επιβιώνουν με λιγότερο από δύο δολάρια την ημέρα. 800 εκατομμύρια άνθρωποι στερούνται της ελάχιστης αναγκαίας διατροφής, το 1/3 των παιδιών του κόσμου υποσιτίζονται με συνέπεια σοβαρές διαταραχές υγείας, 12 εκατομμύρια πεθαίνουν ετησίως λόγω απουσίας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.

Η «παγκοσμιοποίηση» δεν αστειεύεται: εκατομμύρια θύματα απορρίπτονται στο περιθώριο, εξοντώνονται κοινωνικά και βιολογικά, χωρίς όμως από την άλλη πλευρά να σταθεροποιείται κάποιο σύστημα οικονομικής ανάπτυξης και συσσώρευσης κεφαλαίου. Με την πολιτική ευελιξίας προσωρινοποιείται 80% των εργαζομένων, ακόμη και στις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες. Ο πλανήτης αποβαίνει πλέον επικίνδυνος για όλους αλλά «χωρίς αναγκαίο λόγο». Τα Κράτη μπορούν να περιορίσουν τον παραλογισμό. Μαζί με αναδιανομή υπέρ ασθενέστερων, να εγκαθιδρύσουν περισσότερα δίκτυα ασφαλείας και κοινωνικές υπηρεσίες για διασφάλιση κοινωνικής συνοχής. Παρά το φιλελεύθερο κήρυγμα που διαχωρίζει τους πολίτες σε επιτυχημένους και χαμένους, ουδεμία οικονομικοκοινωνική πρόοδος και σταθερότητα είναι δυνατή χωρίς κοινωνική συνοχή. Παράλληλα, η Έκθεση συνιστά

ενίσχυση του διεθνούς συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ Κρατών, ώστε να ελέγχονται οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και ν' ανατεθεί επί τέλους η επίβλεψη της διεθνούς οικονομίας σε Παγκόσμια Κεντρική Τράπεζα χρηματοδοτούμενη από έσοδα φόρου Tobin επί της διεθνούς υπερκινητικότητας κεφαλαίων. Παράδοξο της εποχής: ενώ η κινητικότητα κεφαλαίων αυξάνεται, μειώνονται οι ξένες επενδύσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η Έκθεση προτείνει τελικά κυρώσεις κατά της χρηματιστικής υπερκινητικότητας, ώστε να ενθαρρυνθεί η ακινητοποίηση κεφαλαίων σε παραγωγικές επενδύσεις.

Ο ινδός οικονομολόγος Amartya Sen (Βραβείο Νόμπελ Οικονομίας και καθηγητής του Χάρβαρντ), δείχνει ότι υποσιτισμός, αποβιταμίνωση και θανατηφόρες επιδημίες στον Τρίτο Κόσμο είναι συνέπειες της ένταξης στο παγκόσμιο σύστημα και όχι της απομόνωσης. Χαρακτηριστικός ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε εξαγωγική και διατροφική του πληθυσμού γεωργία. Η επιδίωξη συναλλάγματος ωθεί χώρες και παραγωγούς να προτιμούν ξέφρενα τα συναλλαγατοφόρα εξαγωγικά γεωργικά προϊόντα εις βάρος αυτών που διασφαλίζουν διατροφή του πληθυσμού. Η αγορά δεν είναι σε θέση από μόνη της να διασφαλίσει την ανθρώπινη ανάπτυξη: απαιτούνται πρόσθετες δημόσιες επενδύσεις, κρατικές δαπάνες χωρίς ανταποδοτικότητα κέρδους για σταθεροποίηση και βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος, που σήμερα καταστρέφεται από ανευθυνότητα και ασυνειδησία των πολυεθνικών.

Σύμφωνα με τη βρετανική Guardian, υπάρχει κάτι «ψεύτικο, ανήθικο και απελπιστικό» στη σημερινή «παγκοσμιοποίηση». Όταν υπάρχουν μόνον 3 τηλέφωνα για 1.000 κατοίκους στην Τανζανία και ένας υπολογιστής κοστίζει μισθούς οκτώ ετών στο Μπανγκλαντές, η παγκοσμιοποίηση ηχεί ως «φάρσα» για τη συντριπτική αναγκαιότητα του καπιταλισμού, όσο κυρίως συνειδητή επιλογή των κυβερνήσεων, έμμονη ιδέα των πολυεθνικών και των αρχουσών τάξεων του δυτικού κόσμου. Η μαζική εξολόθρευση εκατομμυρίων ανθρώπων στα τέλη του

20^{ου} αιώνα μοιάζει έτσι με σενάριο φρίκης «όχι μόνον απαράδεκτο, αλλά και απολύτως άχρηστο, εκτός οιασδήποτε λογικής».

Όπως τονίζει η Έκθεση, ενόσω τα Κράτη δεν μεταβάλλουν πολιτική, με στόχο την επάνοδο σ' ένα «νέο μαζικό παρεμβατισμό», ο πλανήτης εξωθείται ολοταχώς σε «οικονομική, κοινωνική και οικολογική καταστροφή».

Σύμφωνα με τον φιλελευθερισμό, η κοινωνία προοδεύει αφήνοντας πίσω τα καθυστερημένα και απροσάρμοστα στοιχεία της. Η Έκθεση τονίζει ότι ήλθε η ώρα να σπάσει αυτό το ιδεολογικό «ταμπού»: η σύγχρονη φτώχεια και εξαθλίωση συνιστούν όχι τίμημα της προόδου, αλλά φραγμό στην πρόοδο της συνολικής κοινωνίας και οικονομίας. Η Έκθεση τονίζει ακόμη: επέρχεται η στιγμή που νέα κοινωνικά κινήματα θ' αμφισβητήσουν την πορεία της κοινωνίας «προς την κόλαση» και προς το τίποτα, για να προσδώσουν τον δικό τους δυναμισμό. Εάν ο πλανήτης δεν απορρίψει τους σημερινούς παράλογους κινδύνους, περιοριζόμενος μόνον στους αναπόφευκτους, σύντομα δεν θα είναι βιώσιμος ούτε για τους κατοίκους ούτε για το παρόν οικονομικό σύστημα.

6. Πνευματική χρεοκοπία

Με την τρέχουσα παγκόσμια κρίση πολλαπλασιάζονται κίνδυνοι γενικής οικονομικής κατάρρευσης, ακόμη και στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες, όμως ο μέγιστος κίνδυνος έχει ήδη συντελεσθεί: χρεοκόπησαν οι νεοφιλελεύθερες και μονεταριστικές ιδέες που είχαν επικρατήσει κατά τις δύο πρόσφατες δεκαετίες. Θορυβημένοι μύστες, ιερείς και δόκτορες της φιλελεύθερης κατήχησης, διαπιστώνουν σήμερα την κατάρρευση του μισού παγκόσμιου συστήματος και τα ερείπια των οραμάτων τους. Η παγκοσμιοποίηση σήμερα αποβαίνει προνομιακό θύμα του εαυτού της.

Η Ασία - Κορέα, Ταϊλάνδη, Ινδονησία, Χονγκ Κονγκ - κατέρρευσε από τη στιγμή που υποχρεώθηκε ν' ανοίξει τις κεφαλαιαγορές της. Η

Κίνα διεσώθη προσωρινά, διότι υπαναχώρησε την ύστατη στιγμή, επαναφέροντας ελέγχους κεφαλαίων που μόλις είχε καταργήσει υπό την πίεση των Δυτικών. Η Ρωσία περιέπεσε στη λαίλαπα της διεθνούς κερδοσκοπίας, ακριβώς από τη στιγμή που οι Δυτικοί την υποχρέωσαν να καταργήσει κάθε έλεγχο. Η Ιαπωνία κατέρρευσε λόγω του άγχους των Αμερικανών να την καθηλώσουν στο παγκοσμιοποιητικό υπόδειγμα: σκληρό νόμισμα και αντιπληθωριστική αντιβίωση, ώστε τα πλεονάσματα να διατηρούνται ρευστά, χωρίς ανάκαμψη, για να χρηματοδοτούν τα αμερικανικά ελλείμματα.

Η Δύση σήμερα από τι απειλείται, εάν όχι από τις ολέθριες συνέπειες του έξαλλου φιλελευθερισμού και της ανεύθυνης παγκοσμιοποίησης της τελευταίας δεκαετίας;

Οι επιχειρήσεις μειώνουν επίσης τις επενδύσεις και η πτωτική δυναμική αυτοτροφοδοτείται. Παράλληλα, λόγω αντιπληθωριστικής υστερίας των τελευταίων ετών στις δυτικές χώρες, τα κενά στην προσφορά χρήματος έχουν μοιραία καλυφθεί με υπερδανεισμό τόσο των επιχειρήσεων όσο και των καταλανωτών, ιδίως στις αγγλοσαξονικές οικονομίες.

Στο παραμικρό σύνδρομο ανασφάλειας των καταχρεωμένων επιχειρήσεων, τραπεζών και καταναλωτών, η Αμερική κινδυνεύει να δώσει σήμα γενικής συρρίκνωσης.

Με τις πρόσφατες κολοσσιαίες χρηματιστικές απώλειες, συρρικνώνεται μοιραία ο όγκος των τραπεζικών πιστώσεων και συνεπώς η συνολική ζήτηση στην οικονομία. Με την εκκαθάριση επισφαλών πιστώσεων και τραπεζικών συστημάτων, όπως επίμονα ζητεί η Αμερική, οι πιστώσεις προς την οικονομία λιγοστεύουν και συνεπώς η ζήτηση συρρικνώνεται ακόμη περισσότερο. Η παγκόσμια ύφεση φέρει αναπόδραστα στην αμερικανική επιβράδυνση, αλλά και η Αμερική με τη σειρά της, επιδεινώνοντας τη θέση των εταίρων της, καταλήγει να επιδεινώνει ακόμη περισσότερο τη δική της θέση, όπως και της Ευρώπης φυσικά.

Το διαβόητο «έλλειμμα δολαρίου» (dollar gap) που πλήττει την παγκόσμια οικονομία προκαλείται με την αμερικανική πολιτική της προσέλκυσης δολαρίων από τη διεθνή αγορά, λόγω της στενότητας προσφοράς δολαρίου στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Οι περιορισμοί στα μέσα πληρωμών έχουν μοιραία οξύνει την οικονομική αντιπαλότητα ανάμεσα στο παγκόσμιο σύστημα και στην υποτιθέμενη ηγεσία του: το κέντρο, για να διατηρήσει την απαιτούμενη ρευστότητά του, τσακίζει την περιφέρεια. Όμως αυτό, με τη σειρά του, υπονομεύει μοιραία εν δυνάμει τη διεθνή θέση του κέντρου.

Η Ευρώπη μέχρι στιγμής αντιστέκεται, όχι φυσικά διότι προστατεύεται από το πνεύμα του ευρώ, εφ' όσον το ίδιο το ευρώ δεν υπάρχει ακόμη, αλλά απλώς διότι διαθέτει χαμηλότερους δείκτες ανοίγματος στην παγκόσμια οικονομία. Όμως, ενώ οι εξωτερικές ροές εμπορευμάτων και κεφαλαίων είναι χαμηλές, η αντιπληθωριστική εμμονή της αφαιρεί από την παγκόσμια οικονομία ετήσιο πλεόνασμα 125 δισ. δολαρίων, χωρίς να το ανακυκλώνει, πράγμα που επιτείνει την παγκόσμια ύφεση, αντί να τη μετριάξει. Σ' αυτό θα πρέπει να προστεθούν 245 δισ. δολάρια που αφαιρεί επίσης ετησίως η Αμερική από την παγκόσμια οικονομία για να καλύψει τη δική της αποταμιευτική ανεπάρκεια, επιτείνοντας τη διεθνή ύφεση.

Ο ριζοσπαστισμός του φιλελεύθερου ιερατείου εξαντλείται σήμερα σε τρεις κοινοτοπίες: α) διεθνής συντονισμός, β) κανόνες λειτουργίας παγκόσμιου νομισματικού συστήματος, γ) μείωση επιτοκίων. Παρασιωπάται έτσι η υποχρέωση της Δύσης να συνδράμει τους περιφερειακούς εταίρους της, είτε οσάκις το νόμισμά τους κλονίζεται είτε οσάκις υφίστανται εκροή κεφαλαίων και αποδυνάμωση. Η χρηματοδοτική παρέμβαση των ισχυρών χωρών υπέρ των αδυνάτων επιβάλλεται, ιδίως σε καθεστώς ελεύθερων αγορών: επειδή οι αγορές οξύνουν τις ανισομέρειες, επιβάλλεται διορθωτικός παρεμβατισμός κατ' αντίστροφη έννοια, προς σταθεροποίηση των αγορών.

Εξ άλλου, φθινό χρήμα δεν σημαίνει τίποτα, όταν υπάρχει αρνητική εξέλιξη τιμών: με τον σημερινό αντιπληθωρισμό χρηματιστικών αξιών και ακινήτων, πρώτων υλών και χονδρικής, η πραγματική αξία του χρήματος διογκώνεται, ακόμη και μ' επιτόκια μηδενικά, ώστε να κατακρατείται καθ' εαυτό. Η ιαπωνική εμπειρία δείχνει ότι το επιτόκιο σήμερα είναι ανενεργό. Αντιθέτως, καθοριστική είναι πλέον η αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας και η αποκατάσταση εισοδημάτων που έχουν πληγεί από τη διαιωνιζόμενη αντιπληθωριστική πολιτική, ώστε να «καεί» το χρήμα που σχολάζει στις τσέπες των κερδοσκόπων. Ευρώπη και Αμερική θα πρέπει να δεσμεύσουν νομισματικούς πόρους στη διάθεση των δοκιμαζόμενων νομισμάτων και χρηματοδοτικούς για αποτελεσματικότερη κατανομή των κεφαλαίων διεθνώς. Όμως, επιβάλλεται επίσης αναπτυξιακή πολιτική, ώστε να βγουν οι συντελεστές από την υπερχρέωση. Εάν Ευρώπη και Αμερική δεν αυξήσουν τους οικονομικούς ρυθμούς τους, ώστε ν' αντισταθμίσουν διεθνώς τις ασιατικές απώλειες, οι χώρες που βρίσκονται σήμερα σε ύφεση όχι μόνον δεν θα ξεκολλήσουν από αυτήν, αλλά και θα εκπέμπουν υφεσιακότητα σε όλο και μεγαλύτερη κλίμακα.

Κυριότερο εμπόδιο στην καταπολέμηση της ύφεσης δεν είναι οικονομικό αλλά ιδεολογικό: η ιδέα ότι τα Κράτη είναι σήμερα ανίσχυρα, ότι το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να διασφαλίζουν σταθερότητα νομίσματος και τιμών, ώστε ν' ανακάμψει αυθόρμητα η οικονομία.

Οι ελεύθερες αγορές αποσταθεροποιούν πολλαπλασιαστικά την οικονομία, εάν δεν τιθασεύονται από μακροχρόνια συνολική πολιτική. Δεν είναι αναγκαίο η χρηματιστηριακή κρίση να μετατραπεί σε οικονομική: με αντισταθμιστικές παρεμβάσεις, η πορεία της ύφεσης μπορεί ν' ανατραπεί.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί το μυθολογικό πλαίσιο της εποχής μας. Με την έννοια αυτή, η επικρατούσα ιδεολογία προσπαθεί να δικαιολογήσει την επιβολή μονεταριστικών στόχων, την επιβράδυνση των οικονομικών ρυθμών, την αποδιοργάνωση της κοινωνικής συνοχής, τη διόγκωση της ανεργίας, της εξαθλίωσης της κοινωνικής συνοχής, τη διόγκωση της ανεργίας, της εξαθλίωσης και των κοινωνικών αποκλεισμών. Με την καθημερινή αναφορά στην παγκοσμιοποίηση δεν διαβεβαιώνεται απλώς ο διεθνής χαρακτήρας της οικονομίας, κάτι που ήταν ήδη γνωστό από τον 16^ο αιώνα. Υποστηρίζεται κάτι περισσότερο και πιο συγκεκριμένο: ότι με την είσοδο του Τρίτου Κόσμου στην παγκόσμια οικονομία εντείνονται οι εμπορικοί ανταγωνισμοί και η διαρροή κεφαλαίων προς την περιφέρεια, όπου το εργατικό κόστος είναι χαμηλό, ώστε οι δυτικές επικοινωνίες να απειλούνται τόσο με τις εισαγωγές φθηνών προϊόντων όσο και με την ανεπάρκεια επενδύσεων.

Δίδαγμα από αυτή τη θέση είναι ότι, εφόσον το νόμισμα πρέπει να παραμένει σκληρό για τις ανάγκες της αξιοπιστίας ενώπιον των διεθνών χρηματιστικών αγορών, μοναδικός ρυθμιστής της ανταγωνιστικότητας των τιμών είναι το κόστος εργασίας, είναι το επίπεδο απασχόλησης και το ύψος των μισθών. Η κατάρρευση του εργατικού εισοδήματος και το ύψος των μισθών. Η κατάρρευση του εργατικού εισοδήματος της απασχόλησης και της κοινωνικής προστασίας εμφανίζεται έτσι ως αναγκαία προϋπόθεση για να παραμείνει κάθε χώρα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Όμως, γίνεται έτσι φανερό ότι η τρέχουσα έννοια της παγκοσμιοποίησης δεν ανταποκρίνεται σ' ένα ανώτερο στάδιο λειτουργίας του καπιταλισμού, σε επέκταση σε εμβάθυνση, ούτε σε κάποια άνοδο ποιοτική ή ποσοτική στη συσσώρευση των όρων λειτουργίας της οικονομίας, τη συρρίκνωση του εισοδήματος, την αποσάθρωση της κοινωνίας.

Μεταπολεμικά, ο κεϋνσιανισμός και η πολιτική της ρυθμιζόμενης οικονομίας είχαν δώσει την απόδειξη επί μακρό χρονικό διάστημα ότι μπορούσαν πράγματι να βελτιώσουν το επίπεδο και την ποιότητα λειτουργίας της οικονομίας, με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και χαμηλή ανεργία. Όμως, σήμερα, η πολιτική της παγκοσμιοποίησης όχι μόνο δεν βελτιώνει την ποιότητα της οικονομίας και της απασχόλησης, αλλά αντίθετα καλύπτει τη συρρίκνωση, επαγγέλλεται χρόνους όλο και περισσότερο χαλεπούς, γενικεύει την αποσταθεροποίηση, δικαιώνοντας τις ατελείωτες αλλά μονόπλευρες θυσίες. Κατά συνέπεια, για την επικρατούσα ιδεολογία, η παγκοσμιοποίηση συνιστά μια έννοια ιδιαίτερος πολύτιμη. Σε αρμονία με το αναδιπλωμένο ιδεολογικό κλίμα της εποχής, όχι μόνον δεν προσφέρει ελπίδα στους εργαζόμενους, αλλά εμπορεύεται την απελπισία τους.

Η σημερινή έννοια της παγκοσμιοποίησης εξιδανικεύει με κυνισμό της εικόνα μιας κοινωνίας που βρίσκεται έρμαιο των χρηματιστικών αγορών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων, αφενός της επέλασης των ασιατικών νεοβιομηχανικών χωρών αφετέρου. Μέσα σ' αυτό το νέο πλαίσιο υποτίθεται ότι τόσο το κράτος – Έθνος όσο οποιαδήποτε εθνική ρύθμιση έχουν ήδη αποβεί αρχαϊσμός. Τα βασικά εργαλεία της εθνικής ρύθμισης, το εθνικό νόμισμα και οι δημόσιες δαπάνες, θεωρούνται ότι έχουν εξουδετερωθεί στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, ώστε η κάθε κοινωνία να βρίσκεται πλέον απροστάτευτη και εκτεθειμένη σε πολλαπλές αιτίες ανασφάλειας και κινδύνων.

Όμως, δεν είναι η πρώτη φορά στην ιστορία που χρησιμοποιείται η παγκοσμιοποίηση ως ιδεολογία της ανασφάλειας και των κινδύνων. Στην περίοδο της «χρυσής εποχής» 1871 – 1914, η Ευρώπη αιφνιδιάστηκε για πρώτη φορά στην ιστορία της με μια τόσο μακρά περίοδο εσωτερικής και εξωτερικής ειρήνης. Βρέθηκε εκτεθειμένη σ' αυτό που ονομάστηκε «σοκ της ειρήνης». Το αναγκαίο αντίπαλο δέος αναζητήθηκε και τότε στην παγκοσμιοποίηση που ονομάστηκε «αποικιοκρατία» και «ιμπεριαλισμός». Με την κινητοποίηση ενάντια

στους «βάρβαρους» που «απειλούσαν» το δυτικό πολιτισμό, η Δύση οδηγήθηκε στην πλειοδοσία των αποικιακών κατακτήσεων. Η δυναμική της κινητοποίησης ήταν τέτοια ου όταν οι εξωτερικές κατακτήσεις ολοκληρώθηκαν, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις σύρθηκαν στη μεγάλη σφαγή του 1914 – 1918. Η ιστορική τραγωδία της ανθρωπότητας διαδραματίστηκε σε συνθήκες γενικευμένου φιλελευθερισμού, με ατροφικά ανεπτυγμένο κράτος, με πολιτικές σκληρού νομίσματος και με ενιαίο διεθνές νόμισμα θεμελιωμένο στον Βρετανικό κανόνα χρυσού.

Κατά την πορεία εκείνη δόθηκε πρωτοφανής ώθηση στο διεθνές εμπόριο και στις διεθνείς επενδύσεις, ώστε αβίαστα ενοχοποιήθηκε ο ιμπεριαλισμός για την ύφεση και την ανεργία στις μητροπολιτικές χώρες. Αναδύθηκαν τότε τα πολυεθνικά τραστ και καρτέλ ως νέοι πρωταγωνιστές της παγκόσμιας οικονομίας, πράγμα που ώθησε ορισμένους να συμπεράνουν ότι τα έθνη ήταν ήδη αρχαϊσμός. Η οικονομική αλληλοδιείσδυση ανάμεσα στις Ευρωπαϊκές χώρες έφθασε σε τόσο υψηλό βαθμό, ώστε δεν είχαν πλέον νόημα οι εθνικές αναφορές, διακρίσεις, ανταγωνισμοί, συγκρούσεις. Η Αριστερά, ως συνήθως διεθνιστικότερη από τη Δεξιά, υποστήριξε ότι τα τραστ και τα καρτέλ απειλούσαν τους εθνικιστές αλλά όχι την εργατική τάξη, ότι οι νέοι αυτοί πρωταγωνιστές της ιστορίας ήσαν, παρά τους φόβους που ενέπνεαν, εγγύηση για την ειρήνη, την ευημερία και τη σταθερότητα. Οι εθνικοί ανταγωνισμοί θεωρήθηκαν ξεπερασμένοι μέσα στα πλαίσια μιας νέας οργάνωσης του κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα. Όσο η Δεξιά χρησιμοποίησε την έννοια του ιμπεριαλισμού ως φόβητρο προκειμένου να συσπειρώσει ενώπιον υποθετικών κινδύνων τόσο η Αριστερά πλειοδοτούσε σε καθησυχαστικό ειρηνιστικό κήρυγμα, όσον αφορά την ενοποίηση της Ευρώπης και του κόσμου, έστω και υπό την αιγίδα των μονοπωλίων.

Στην εποχή μας, ο μύθος της παγκοσμιοποίησης χρησιμοποιείται και πάλι κινδυνολογικά από τη Δεξιά, εφησυχαστικά από την παραδοσιακή Αριστερά. Οι δεξιές κυβερνήσεις επιδιώκουν να

καταστήσουν αποδεκτή τη λιτότητα από τους εργαζόμενους, ενώ οι αριστερές θεωρούν ότι η λιτότητα και ο κλονισμός της κοινωνικής συνοχής είναι μέσα στη φύση του κεφαλαίου και ότι είναι αναπότρεπτα μέσα στη διαδικασία μεταλλαγής του καπιταλισμού. Όμως, σε ποιο βαθμό η πραγματικότητα της εποχής μας επαληθεύει τον σύγχρονο μύθο της παγκοσμιοποίησης και σε ποιο βαθμό η πολιτική της κοινωνικής κατάρρευσης που εφαρμόζεται σήμερα στην Ευρώπη είναι αναγκαία και αναπότρεπτη;

Εάν δεχθούμε ότι οι διεθνείς αγορές χρήματος και τίτλων έχουν σήμερα ενοχοποιηθεί, άραγε αυτή η μεταλλαγή βελτιώνει ή επιδεινώνει τη λειτουργία του παγκόσμιου συστήματος; Επί του παρόντος, το παγκόσμιο σύστημα βρίσκεται σε δυναμική συρρίκνωσης και αποδυνάμωσης σε επέκταση των φαινομένων της πείνας, του υποσιτισμού και της εξαθλίωσης σε παγκόσμια κλίμακα.

Υπολογίζεται ότι σε εκατό χώρες, το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα είναι σήμερα χαμηλότερο απ' ό,τι προ δεκαπέντε ετών. Ομοίως, η σχέση ανάμεσα στα 20% πλουσιότερα εισοδήματα και στα 20% φτωχότερα του πλανήτη μας, ενώ ήταν 1 προς 30 το 1960, είναι σήμερα 1 προς 60. Ακόμα πιο εντυπωσιακή είναι η εισβολή της φτώχειας και των κοινωνικών αποκλεισμών στην Ευρώπη και στην Βόρεια Αμερική. Ορισμένοι μπορεί να ισχυριστούν ότι τα φαινόμενα αυτά είναι θυσίες που πρέπει να δεχθεί ο ανεπτυγμένος κόσμος, προκειμένου να προσαρμοστεί στη νέα διεθνή πραγματικότητα. Όμως, η ίδια η πραγματικότητα δείχνει ότι, παρά τις θυσίες και τα θύματα, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες συνεχίζουν στην πορεία της επιδείνωσης χωρίς ορατό τέλος.

Στην εποχή μας, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, ακολουθώντας και πάλι υφεσιακές πολιτικές, δεν κάνουν τίποτα άλλο από το να επιδεινώνουν το πρόβλημα της ανάκαμψης ανεπίλυτο. Η διεθνοποίηση του χρήματος αποσταθεροποιεί τις εθνικές οικονομίες και κοινωνίες, χωρίς να εγκαθιστά στη θέση τους κοινωνίες είτε σε παγκόσμιο επίπεδο

είτε σε ευρωπαϊκό. Εάν τα εθνικά συστήματα: συρρικνώνονται, συρρικνώνεται μαζί τους και το παγκόσμιο σύστημα, εφόσον το δεύτερο προκύπτει απλώς από την άθροιση των πρώτων. Είναι αφέλεια να φαντάζεται κάποιος ότι μπορεί να υπάρξει υγιές παγκόσμιο σύστημα ενόσω τα εθνικά νοσούν. Η παγκοσμιότητα δεν υποκαθίσταται στην εθνικότητα, αλλά την προϋποθέτει.

Οι σύγχρονες κοινωνίες δεν πάσχουν από υπερκατανάλωση, όπως ισχυρίζεται η φιλελεύθερη και μονεταριστική θεωρία, αλλά είναι κυρίως θύματα της υπεραποταμίευσης, οι επενδύσεις έχουν σήμερα μειωθεί όχι επειδή τα κεφάλαια φεύγουν το εξωτερικό, στην παγκοσμιοποίηση, αλλά επειδή φεύγουν στην χρηματιστική σφαίρα επί τόπου. Εάν οι εθνικές οικονομίες περιστρέφονται ακόμη περισσότερο στο κενό, αυτό δεν οφείλεται στην παγκοσμιοποίηση, εφόσον το παγκόσμιο σύστημα περιστρέφεται ακόμη περισσότερο, στο κενό, αλλά οφείλεται βασικά στις πολιτικές που χρησιμοποιούν την ύφεση και την ανεργία ως εργαλεία για τη στήριξη του νομίσματος. Ένας απολογισμός της υποτιθέμενης παγκοσμιοποίησης θα ήταν ιδιαίτερα πενιχρός και απογοητευτικός. Στη δεκαετία του '90, οι ευρωπαϊκές επενδύσεις εκτός Ευρώπης ανήλθαν σε 0,2% του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όμως, το ισοζύγιο κεφαλαίων της Ευρώπης είναι περίπου ισοσκελισμένο, εφόσον εισρέουν απ' το εξωτερικό κάθε χρόνο ισόποσες επενδύσεις. Αυτό σημαίνει ότι η ευθύνη για τη συρρίκνωση των επενδύσεων και τη διόγκωση της ανεργίας δεν πρέπει να αναζητηθεί στην παγκοσμιοποίηση αλλά κυρίως στην εφαρμοσμένη στο εσωτερικό πολιτική του χρήματος. Απ' την άλλη πλευρά, οι εξαγωγές εμπορευμάτων από την Ευρώπη προς τον υπόλοιπο κόσμο δεν υπερβαίνουν το 8% του Ευρωπαϊκού ΑΕΠ. Αυτό σημαίνει ότι, παρά την παγκοσμιοποίηση το μεγαλύτερο ποσοστό της παραγωγής (92%) απορροφάται απ' την Εσωτερική Ευρωπαϊκή αγορά. Τόσο για την Ευρώπη όσο και για την Ιαπωνία και τις ΗΠΑ, οι εξωτερικές κινήσεις είτε των κεφαλαίων είτε των εμπορευμάτων αφορούν ένα στατιστικώς

αμελητέο τμήμα του ΑΕΠ, ενώ καθοριστικός παραμένει ο ρόλος της εσωτερικής αγοράς.

Η παγκοσμιοποίηση που επικαλούνται σήμερα οι κυβερνήσεις μεταξύ των οποίων και η ελληνική, παραμένει μια καθαρά ιδεολογική επιλογή χωρίς αξίο λόγου αντίκρισμα στην πραγματικότητα. Όμως, και αν ακόμη υποτεθεί ότι αυτά τα μικρά μεγέθη της σημερινής παγκοσμιοποίησης έχουν κάποια μεγαλύτερη σημασία, η ευθύνη της προσαρμογής στο διεθνή περίγυρο επιθέσεων στην απασχόληση και στο εργατικό εισόδημα βαρύνει τις κυβερνήσεις χωρίς να είναι ούτε μοιραία ούτε αναπόφευκτη, εφόσον σ' άλλες περιοχές του κόσμου η διεθνής προσαρμογή δεν θίγει κατ' ανάγκην τόσο δραματικά τις μακροχρόνια διαμορφωμένες κοινωνικές ισορροπίες.

Η Ευρώπη καταστρέφει σήμερα μόνη της τις προσπάθειες για την δυναμική ένταξή της στη νέα διεθνή οικονομία. Το κοινωνικό κράτος δεν θα έπρεπε να θεωρείται βάρος, εφόσον έχει ήδη αποδεχθεί ότι είναι πλεονέκτημα της Ευρώπης στον διεθνή ανταγωνισμό. Εμπειρικές μελέτες έχουν δείξει ότι η διεθνής ανταγωνιστικότητα κατακτείνεται αρχικά στην εσωτερική αγορά και ότι η ισχυρή εσωτερική αγορά είναι πάντα προϋπόθεση για την κατάκτηση και την διατήρηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας.

Ανακεφαλαιώνοντας είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι, όταν μιλάμε για παγκοσμιοποίηση, εννοούμε παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και ειδικά της καπιταλιστικής οικονομίας. Ο καπιταλισμός μένοντας μόνος και χωρίς αντίπαλο (εξωτερικό ή εσωτερικό) αλλάζει μορφή, ξεκινώντας από δικά του συμφεροντολογικά κίνητρα και κριτήρια. Δεν θέλει να έχει σχέση με τη συνολική ανθρωπότητα ούτε επιδιώκει τη λύση των προβλημάτων της. Ο καπιταλισμός παράγει μόνο για όσους μπορούν να αγοράσουν. Τα προβλήματα της ανθρωπότητας μπορεί να δημιουργεί ο καπιταλισμός ή και η ίδια η ανθρωπότητα με τις ανεπάρκειές της και με την τυφλή τάση της να αυξάνεται χωρίς κανένα περιορισμό. Ποιος θα την δώσει; Πάντως όχι οι πολυεθνικές εταιρίες και

δυστυχώς, ούτε οι πολιτικοί. Αυτοί αποδεικνύονται ανίκανοι μπροστά σε πολλά προβλήματα, μπροστά στην ανεργία, τη φτώχεια και την κοινωνική αδικία, μπροστά στο πρόβλημα του υπερπληθυσμού της γης (ή των φτωχών χωρών) και προπάντων μπροστά στο πρόβλημα της ρύπανσης του περιβάλλοντος, που προχωρεί με ραγδαίο ρυθμό. Κάνουμε τις παρατηρήσεις αυτές για να συνειδητοποιηθεί ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι το μοναδικό πρόβλημα. Η ανθρωπότητα στο σύνολό της αντιμετωπίζει και άλλα πιο σοβαρά προβλήματα που αλληλοεπηρεάζονται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΚΩΣΤΑΣ ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΧΙΜΑΙΡΑ
- ΚΩΣΤΑΣ ΜΕΛΑΣ: ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ: ΝΕΑ ΦΑΣΗ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ – ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
- HIRST, P. – THOMSON: Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ
- MINC ALAIN: Η ΕΥΤΥΧΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ
- ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΥΜΜΕΤΡΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

